

ΝΙΑΟΥΣΤΑ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΑΟΥΣΑΣ «ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛ Ο ΛΟΓΙΟΣ»
ΕΤΟΣ 36ο • ΑΡ. ΤΕΥΧΟΥΣ 142 • ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2013 • ISSN 1106-2118

Ο ΑΥΛΗΤΗΣ ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΨΑΘΑΣ

ΤΟ ΝΥΜΦΑΙΟ ΤΗΣ ΜΙΕΖΑΣΤΟΠΟΥΣ ΦΥΛΕΤΙΚΗΣ ΜΥΗΣΗΣ ;
ΖΟΥΡΝΑΔΕΣ ΚΑΙ ΚΟΜΠΑΝΙΕΣ ΣΤΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ
ΑΠΟ ΤΙΣ ΓΙΟΡΤΕΣ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΑ ΣΗΜΕΡΙΝΑ ΑΠΟΚΡΙΑΤΙΚΑ ΔΡΩΜΕΝΑ

κάθε μέρα **ΣΤΗΝ ΟΘΟΝΗ* ΣΑΣ!**

όλα τα νέα και οι δραστηριότητες του συλλόγου
καθημερινά στις οθόνες σας με ένα κλικ!

παλαιά τεύχη του περιοδικού «Νιάουστα»
σε ψηφιακή μορφή για το αρχείο σας

* ιστοσελίδα διαθέσιμη σε όλους τους Η/Υ, tablet pc & smartphones
email: niaousta@gmail.com

«ΝΙΑΟΥΣΤΑ»
ΤΡΙΜΗΝΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ
ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΑΟΥΣΑΣ
-ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛ
Ο ΛΟΓΙΟΣ-

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 2013
Ετος 38ο - Τεύχος 142
Αριθμός ISSN: 1106-2118

ΙΔΡΥΤΕΣ
Σύλλογος Αποφύγων Νάουσας
(Τ) Οδυσσεύς Αττιανούκος

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ
Πολιτιστική Επιτροπή Νάουσας
(Αντιστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος)

ΕΚΔΟΤΗΣ
Αλέξανδρος Οικονόμου, Πρόεδρος Δ.Σ.

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
Αλέξανδρος Οικονόμου
Ευγένιος Ζάλιος
Παύλος Σπυρίδης
Δημήτριος Παζός
Θεόδωρος Ζιώτας
Ελισάβετ Κατσουλαίου-Ρούκαλη
Δημήτριος Τζώκας-Μπαρλίκας

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ - ART DIRECTOR
Δημήτριος Παζός

**ΓΡΑΦΕΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ
ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ**
• Δημοτική Βιβλιοθήκη Νάουσας
Δ. Σολωμού 3, Τ.Κ. 59200, Νάουσα
τηλ. 2332024102
• Αλ.Ε. Οικονόμου, Κορονατίου 2
59200 Νάουσα, τηλ. 23320 29380

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ ΒΕΡΟΙΑΣ
Πάνος Καρατσιώλης - Γεωπόνος
τηλ. 23310 60331

ΕΚΤΥΠΩΣΗ
ΗΛΚΟΣ Φ. - ΡΑΛΛΗΣ Κ. Ε. ΣΙΑ Ο.Ε.
3ο κλμ. Νάουσας - Σ.Σ. Νάουσας
Τηλ. & Fax: 23320 41319

Η συντακτική επιτροπή του περιοδικού δεν φέρει καμία ευθύνη για τα ενυπόγραφα κείμενα που δημοσιεύονται. Την ευθύνη φέρει ο υπάγραφων τα κείμενα.

**ΔΙΑΚΙΝΗΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ,
ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ, ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ**
• Αλέξανδρος Οικονόμου
Κορονατίου 2, Νάουσα, ΤΚ 59200,
τηλ.: 23320 29380
• Δημοτική Βιβλιοθήκη Νάουσας
Σολωμού 3, ΤΚ 59200, τηλ. 23320 24102

ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΝΤΥΠΟΥ
104360 - ISSN 1106-2118

Περιοδικά και βιβλία αποστέλλονται ταχυδρομικά με αντικαταβολή. Είναι διαθέσιμα όλα τα παλιά τεύχη του περιοδικού για να συμπληρώσετε ενδεχομένως τις ελλείψεις σας.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΟΦΥΛΛΟΥ
Βαγγέλης Ψαράς: φωτο Νικόλαο Μπατσίου, βράβείο στον 2ο φωτογραφικό διαγωνισμό «Γενίτσοι και Μπαρλίκες σε ηραγματικό χρόνο και τόποι» (ε. αρχείο Δήμου Νάουσας)

Τεύχος Νο 142 Περιεχόμενα

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 2013

- 04 Editorial
- 05 Εν συντομία
- 10 Σταύρου Οικονομίδη
Κλεαρέτη Σιπητιάνου-Κόγια (1900-1987):
Μια παλιά Ναουσαία μιλάει στο εγγόνι της
- 16* Θεόδωρου Ζιώτα
Το Νυμφαίο της Μιέζας τόπος φυλετικής μύησης;
- 22 Κωνσταντίνου Περισσοράτη
Ο αυλητής Βαγγέλης Ψαθάς
- 26 Νίκου Καλλιδόκη
Ζουρνάδες και κομπανίες στη μουσική παράδοση της Νάουσας
- 32 Χρήστου Ζάλιου
Προσωπίδες και προσωπιδοφορία: Από τις γιορτές του Διονύσου μέχρι τα σημερινά αποκριάτικα δρώμενα
- 40 Φιλώτα Αδαμίδη
Γεννητούρια την ώρα της μάχης
- 44 Δημήτρη Μάντσιου
Τα παραδοσιακά φαγητά της Νάουσας:
Παρουσίαση βιβλίου του Νίκου Σπάρτη
- 48 Θωμά Γαβριηλίδη
ποιητές της Αρχαίας Μακεδονίας (Μέρος Δ')

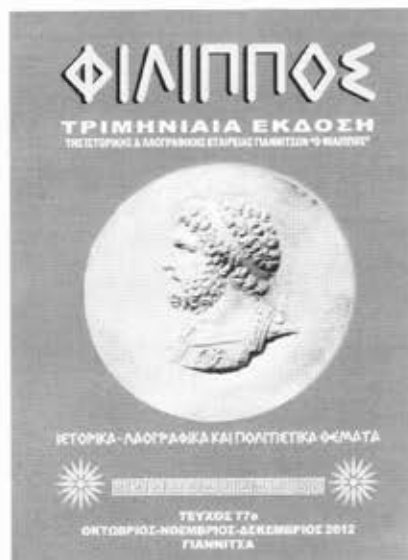
Φίλοι αναγνώστες

Με πολύ χαρά και τιμή εκδώσαμε το 2ο εξάμηνο του 2012 δύο αφιερωματικά τεύχη. Το ένα αφορούσε τους απόφοιτους του 1962, το οποίο και εκδόθηκε ύστερα από δική τους επιθυμία και συμβολή, και το άλλο τα 100 χρόνια απελευθέρωσης της Νάουσας.

Η ανταπόκρισή σας σ' αυτό το διπλό και ιδιαίτερο εγχείρημα ήταν συγκινητική και μας καθιστά ακόμα πιο υπεύθυνους και απαιτητικούς ως προς τη βελτίωση και τη συνέχεια του περιοδικού μας.

Όπως γνωρίζετε η Πολιτιστική Εταιρεία Νάουσας «Αναστάσιος Μιχαήλ ο λόγιος» αφιερώνει χρόνο και προσοχή στο έργο των συμπολιτών μας εκείνων που τιμούν με την παρουσία και το έργο τους την πόλη. Στο πλαίσιο αυτό πραγματοποιήθηκαν τέλη του 2012 δύο εκδηλώσεις.

Η πρώτη αφορούσε το πολιτιστικό και συγγραφικό έργο του κ. Μανώλη Βαλσαμίδη, με ομιλητή τον φιλόλογο κ. Γιώργο Μάλιο και η δεύτερη το επιστημονικό και λαογραφικό έργο του κ. Νίκου Σπάρτη, που επιμελήθηκαν ο γεωπόλος κ. Θωμάς Δραγουμάνος και η αρχιτέκτων κα. Θεοπίστη Κεφα-

λά-Σπάρτη. Αναλυτικές παρουσιάσεις αυτών των αφιερωμάτων θα περιληφθούν σε επόμενα τεύχη της «Νιάουσας».

Συμμετείχαμε ακόμα στην εκδήλωση του Συλλόγου των εν Αθήναις Ναουσαίων «Η Νάουσα στον 21ο αιώνα», στο πλαίσιο των εορτασμών για τα 100 χρόνια από την απελευθέρωσή της (1912-2012), με εισήγηση του προέδρου της Αλ. Οικονόμου, η οποία, μαζί με τις άλλες εισηγήσεις της εκδήλωσης θα δημοσιευτεί στο επόμενο τεύχος.

Επανερχόμενοι για το πρώτο τρίμηνο του 2013 στην κανονική ροή της ύλης, αλλά και στην κανονικότητα των ημερών και συμβάντων,

εκπλήξεων και διαθέσεων με φόνο πάντα το ευρύτερο πλαίσιο της εποχής, το παρόν τεύχος περιέχει κατά πρώτο λόγο θέματα που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με τα δρώμενα και τις εκδηλώσεις της Αποκριάς. Μαζί δε θα μπορούσαμε παρά να παραχωρήσουμε χώρο, σκέψη και τιμή στο μεγάλο αυλητή του ζουρνά Βαγγέλη Ψαθά που δεν είναι πια ανάμεσά μας και που όμως σημάδεψε με το μοναδικό του ταλέντο το κορυφαίο αποκριάτικο δρώμενο της Νάουσας, τις Μπούλες, από την αναβίωση του, το 1954, μέχρι σήμερα.

Με τις ευχές μας για καλή και δημιουργική χρονιά προς όλους τους συνδρομητές και αναγνώστες του περιοδικού μας εκφράζουμε τα θερμά μας συγχαρητήρια στην Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Γιαννιτσών «ο Φίλιππος» που γιορτάζει τα είκοσι χρόνια ζωής και δράσης της (1992-2012) και ιδιαίτερα για το εξαιρετικά ενδιαφέρον τριμηνιαίο περιοδικό «Φίλιππος» που εκδίδει ανελλιπώς όλα αυτά τα χρόνια, με ιστορικά, λαογραφικά και πολιτιστικά θέματα. Ευχόμαστε από καρδιάς να συνεχίσει και στο μέλλον, με την ίδια ζέση, το πολυσχιδές έργο της.

Πολιτιστικά και άλλα, του τριμήνου

Στην πόλη μας παίρνουμε το φάρμακό μας τακτικά, κάτι που μας κάνει να ελπίζουμε πως τουλάχιστον θα μένουμε ψυχικά υγιείς και δεν θα απανθρωπιστούμε. Κρατάμε την ελπίδα ζωντανή, είναι αλήθεια, επειδή η δική μας η αγάπη έχει όνομα, έχει σώμα και θρησκεία και παππού σε μέρη αυτόνομα, μέσα στην τουρκοκρατία.

Αρκετές οι εκδηλώσεις στο πρώτο τρίμηνο του 2013, όλες βασισμένες αποκλειστικά στην παρεϊστική πρωτοβουλία και στους συλλόγους της πόλης. Το θέατρο είχε την τιμητική του αυτήν την περίοδο, καθώς τέσσερις ομάδες ανέβασαν, η μια πίσω από την άλλη, τις παραστάσεις τους και το κυριότερο ανέβασαν παραστάσεις που έπιασαν το κοινό αίσθημα στο ακρίσι τους. Και φυσικά οι εκδηλώσεις της Αποκριάς, οι οποίες φέτος, σεμνά και ταπεινά, στηρίχθηκαν αποκλειστικά στο παραδοσιακό μας δρώμενο «Μπούλες», στους τοπικούς συλλόγους και φορείς, οι οποίοι ασχολούνται με τους λαϊκούς χορούς και την τοπική μας παράδοση, αλλά και στις αυτονομημένες παρέες που βγήκαν έξω να χορέψουν σε πείσμα του καιρού και της οικονομικής κρίσης.

Οι λαογραφικοί μας σύλλογοι απ' τη μεριά τους είχαν την τιμητική τους αυτήν την περίοδο με τις κατ' έτος εμφανίσεις τους, που τα τελευταία χρόνια μας εκπλήσσουν ευχάριστα γιατί προσπαθούν να ξεφύγουν από τις συνηθισμένες και τετριμμένες απλές χορευτικές επιδόσεις των τμημάτων τους και επιχειρούν κάτι διαφορετικό και πιο ολοκληρωμένο θεματικά τουλάχιστον κάθε φορά.

Τέλος, δυο μουσικά «γεγονότα» που ξέφυγαν από τα συνηθισμένα είχαμε την ευκαιρία να ζήσουμε, ανάμεσα στ' άλλα, πιστοποιώντας για μια ακόμη φορά ότι η ιστορία και η παράδοσή μας μπορούν να γίνουν σημαντικές αφηγήσεις για σύγχρονες δημιουργίες!

«Ναζί κανείς ή να(μη)ζι»

Με την αντιφασιστική σάτιρα που ανέβασε το «Θεατρόραμο» του Κώστα Κόλλα μέσα στον Ιανουάριο επιχειρήθηκε να αναδειχθούν οι παλιές νοστροπίες που εισχωρούν στο σύγχρονο κόσμο και τον κατακερματίζουν στρέφοντάς τον στο παρελθόν, όπου το άτομο, αλλά και κάθε αδύναμο Έθνος ήταν έρμαιο των δυνατών.

Η διδακτική συνήθως οπτική του Κ. Κόλλα έχει τους δικούς της φονατικούς φίλους εδώ και χρόνια στην πόλη μας και

όπως πάντα, έτσι και με αυτήν την παράσταση, η κοσμοσυρροή στο Δημοτικό μας θέατρο τον δικαιώνει.

.....

«Καλή Λευτεριά»

Η Θεατρική ομάδα «Αίρεσις» έχει καθιερωθεί ως μια ολιγομελής, γι αυτό και σφιχτοδεμένη παρέα που χρόνο με το χρόνο γίνεται καλύτερη και ωριμότερη. Το Φεβρουάριο η «Αίρεσις» ανέβασε την κωμωδία «Καλή Λευτεριά» βασισμένη στη

νουβέλα του Πιότρ Γιαρκόφσκι και εξέπληξε ευχάριστα τους πάντες, όπως έδειξαν οι πετυχημένες πολλαπλές παραστάσεις στην πόλη, αλλά και στους γύρω νομούς.

Πάνω σε ένα καλό και ευρηματικό κείμενο ο Μέλιος Αδαμίδης έβαλε όλη τη σκηνοθετική του εμπειρία για να δώσει στο κοινό της Νάουσας μια άρτια παράσταση που δεν είχε να ζηλέψει τίποτα από αντίστοιχες επαγγελματικές.

Με φόντο την κατοική Ελλάδα, μια κωμωδία καταστάσεων, που ξετυλίγει τις μικρές και μεγάλες αδυναμίες των ανθρώπων αυτού του τόπου, τη λαχτάρα για λευτεριά, αλλά και την αδυναμία των νεοελλήνων να προσδιορίσουν ευκρινώς τη θέση τους έναντι των άλλων.

Γέλιο, συγκίνηση και ανακούφιση, ρυθμός, σπουδαίες ερμηνείες και καλές σκηνοθετικές λύσεις ήταν τα ατού της παράστασης που ταξιδεύει ακόμα. Συμμετείχαν οι Αφροδίτη Καλοϊτζή, Γιώργος Πέιος, Αργυρώ Δημησιάρη, Νίκος Καλοϊτζής, Κατερίνα Βογιατζούλη, Γιώργος Κασσιπίδης και Παναγής Καρυδάς.

.....

Όνειρο Χειμερινής Νυχτός (Χριστούγεννα στη Νάουσα 2012-2013)

Ο Πολιτιστικός Σύλλογος Νάουσας ArtVille παρουσίασε το ανατρεπτικό παιδικό έργο "Όνειρο Χειμερινής Νυχτός" εμπνευσμένο από την όπερα του Ravel "L' enfant et les sortilèges" διασκευασμένο κατά τρόπο που να το καθιστά πρωτότυπη και βέβαια αυτόνομη δημιουργία. Μια χριστουγεννιάτικη παράσταση που μας έκανε να δούμε τη ζωή από τα μάτια των παιδιών.

Σχέσεις και συμπεριφορές προς τα έμπυχα και άπυχα (:) υποκείμενα και αντικείμενα που συνθέτουν το περιβάλλον ενός αστικού σπιτιού, σχέσεις που κρίνονται και μεταβάλλονται μέσω στην εύπλαστη παιδική ψυχή, που εύκολα επηρεάζεται από τα ισχυρά μηνύματα της φιλίας, της αγάπης, της συγχώρεσης, της συνδιαλλαγής, της μεταμέλειας.

Η παράσταση παίχθηκε πρώτα στη Βέροια-Στέγη Γραμμάτων & Τεχνών και στη συνέχεια στη Νάουσα- Δημοτικό Θέατρο, με μεγάλη επιτυχία. Θεατρική Διασκευή: Δήμητρα Μητρέντση & Λουκία Ορφανίδου. Σκηνοθεσία-Κινησιολογική Επιμέλεια: Λουκία Ορφανίδου. Στίχοι/Μουσική Τραγουδιών-Μουσ. Επιμέλεια & Διδασκαλία: Δήμητρα Μητρέντση. Έπαιξαν: Νίκος Βαρουδής, Ελένη Δημοπούλου, Αλέξης Κόττουφας, Ρούλα Μάντου, Νόνη Ξανθοπούλου, Μαρία Ξένου, Ιωάννα Σουλούντση, Έφη Φουντολή, Ελένη Φουντή, Ελένη Χατζηκώστα. Μουσικοί επί σκηνής: Δήμητρα Μητρέντση, Δημήτρης Χριστόπουλος.

.....

«Γυναίκες σε Κρίση»

Μετά την επική παράσταση της Γερμας πριν δυο χρόνια αναρωτιόμασταν τι θα προκύψει. Κι όμως μετά από δυο χρόνια ανάπαυση, επανήλθε η Δάνα Πετρά σε μια πιο καίριο στόχευση. Επανήλθε στη χαμηλή πτήση ενός καφεθεάτρου με την ίδια, αλλά και τη συνεργατιά της στο ίδιο όνειρο Κατερίνα Μπόσκου για να ταρακουνήσει τα σωθικά των θαμώνων του «Καφέ Σείριος» σε μια παράσταση που η ορεοσότητά της όχι μόνο ήταν συγκινητική ως επιλογή και διάβημα, αλλά τραβούσε σε πολλές εξαιρετικές κορυφώσεις και από την αρχή ως το τέλος την ψυχή από τα σωθικά και την έφερνε στα μάτια. Γυναίκες σε κρίση: ηλικίας, αυτοεκτίμησης, επίγνωσης, ελέγχου, αναζητήσεων.

Γυναίκες σε κρίση οικονομική, πολιτική, κοινωνική, ανθρωπιστική. Γυναίκες σε κρίση ζωής. Γυναίκες όμως που όταν αποφασίσουν να γυρίσουν το παλτό τους ανάποδα, η εικόνα του κόσμου αλλάζει όψη. Η φιλία γίνεται μοχλός κίνησης. Ο θυμός συγκίνηση. Η νεύρωση δύναμη. Η εξομολόγηση απελευθέρωση. Η ανασφάλεια απόφαση. Η κατάθλιψη συμμετοχή. Ένα δυνατό κείμενο και μια ευαίσθητη σκηνοθετική ματιά που συνεχίζει τη χαμηλή του πτήση εδώ γύρω συλλέγοντας ό,τι ωραίο έχουμε: το γέλιο και το δάκρυ.

Στην παράσταση συμμετείχαν οι Σοφία Στάμκου, Κατερίνα Μπόσκου, Δάνα Πετρά, Ντίνα Τσαλάκου καθώς και η Σοφία Μωυσιόδου και η Κατερίνα Μυλωνά παίζοντας μουσική επί σκηνής.

Πρόκειται για μια δουλειά της θεατρικής ομάδας του Συλλόγου για τη Διάδοση των Εικαστικών Τεχνών Νάουσας.

«Ο Μπακαλόγατος»

Η ομάδα «Επί Σκηνής» προς το παρόν, και όπως άλλωστε διακρίνεται, είναι μια παρέα που από ότι φαίνεται αναζητά το προφίλ της και για την ώρα ανιχνεύει το χώρο της κωμωδίας, όχι επειδή είναι ευκολότερη, αλλά επειδή και οι ίδιοι οι συμμετέχοντες τη χρειάζονται και τη χρειάζομαστε κι εμείς ως κοινό, μέρες που ζούμε.

Μετά την «Πάστα σοκολατίνα» πέρασε και το «Μόλις χώρισα» πρόπερσι, φέτος η επιλογή ήταν «Ο Μπακαλόγατος». Είχαμε τις αμφιβολίες μας, για το αν είναι δυνατόν να λειτουργήσει το έργο στην πλατεία, καθώς ο καθένας από εμάς έχει δει τον κινηματογραφικό Μπακαλόγατο το λιγότερο εκατό φορές. Μια ακόμη τι θα πρόσθετε... Ανακούφιση, είναι αλήθεια.

Ο κόσμος ήταν απίστευτα πολύς σε όλες τις παραστάσεις και όχι μόνο γελάσαμε, αλλά η θέρμη της πλατείας ήταν τόσο συγκινητική και τόσο απρόσμενη που παραδεχτήκαμε πως τα παλιά πράγματα, όπως το γέλιο και η αθωότητα είναι καταλυτικά, όταν μάλιστα σεβρίνονται με ευφυή τρόπο.

Η ομάδα «Επί Σκηνής» έχει πολλά ατού. Το πρώτο είναι η καλή διάθεση της παρέας. Το δεύτερο είναι η παιδευτική ικανότητα του Αλέξανδρου Οικονόμου, που σκηνοθετεί τις παραστάσεις της. Το τρίτο είναι ο Δημήτρης Πάζος, που είναι εξαιρετικά έξυπνος, ευαίσθητος, συνεπής και ευέλικτος και ικανός από μόνος του να κρατήσει το ενδιαφέρον επί σκηνής - ακόμα θυμόμαστε τον ισπανό του στο «Μόλις χώρισα» και θα θυμόμαστε και τον «Ζήκο» του για πολύ ακόμα. Υποδύθηκε με ιδιαίτερη επιτυχία τον δύσκολο ρόλο

του και στάθηκε επάξιο στη σκηνή, έχοντας ως αντίβαρο στη συνείδηση των θεατών κορυφαίους Έλληνες ηθοποιούς που υποδύθηκαν το ρόλο του Ζήκου.

Τα υπόλοιπα μέλη της «παρέας»: Χάρης Αδομίδης, Ελένη Ζαφείρκου, Παύλος Ιωσηφίδης, Ζωή Δασκαλάκη, Κώστος Γιάννης, Άσπα Πατάκη, Δημήτρης Δούτσος, Ελένη Χατζηκώστα, Ζήνων Μυλωνάς, Χριστίνα Ρούσσου και Γιάννης Κουκούλος.

Μουσικοχορευτικό ιστορικό δράμενο από το Λύκειο Ελληνίδων Νάουσας

Ένα μοναδικό μουσικοχορευτικό δράμενο του Λυκείου Ελληνίδων Νάουσας, αφιερωμένο στην ιστορική περίοδο από το χαλασμό της Νάουσας το 1822, έως την απελευθέρωση της, τον Οκτώβριο του 1912, είχαν την ευκαιρία να απολαύσουν οι φίλοι του ΛΕΝ, που κατέκλυσαν το βράδυ του Σαββάτου 20 Οκτωβρίου το δημοτικό θέατρο της πόλης.

Η παράσταση, την οποία σκηνοθέτησαν οι κ. Τσιάρκας και Χ. Τσίτσος περιλάμβανε σε διάφορες θεματικές ενότητες τη ζωή στην πόλη τα δύσκολα χρόνια μετά τον χαλασμό του 1822, ευχάριστες στιγμές της καθημερινότητας, όπως η τέλεση ενός γάμου, την οργάνωση της βιομηχανικής ζωής της πόλης, με τους πρώτους βιομήχανους Λόγγο και Τουρπάλη, την ανάδειξη της Νάουσας του οίνου και της αμπέλου και την ίδρυση των πρώτων σχολείων της.

Οι τελευταίες σκηνές ήταν αφιερωμένες στα δύσκολα χρόνια του μακεδονικού αγώνα, όπου η Νάουσα πρωτοστατεί και γίνεται το τρίτο στρατηγείο του αγώνα και τέλος στην έλευση του «Ελληνικού».

Στις 16 Οκτωβρίου του 1912 ο Τούρκος μουντήρης παραδίδει τα κλειδιά την πόλης στον Γεώργιο Τσίτση, ενώ ο καπετάν Σημανίκας κατεβαίνει από το Βέρμιο με τους αντάρτες του. Στις 17 Οκτωβρίου μπαίνουν στην πόλη οι πρώτοι Έλληνες στρατιώτες, η καμπάνες χτυπούν χαρμόσυνα και οι ελληνικές σημαίες ξεσηκώνονται από τα σεντούκια. «Ήρθε το Ελληνικό»!!

Την επιμέλεια των κειμένων της άψογα φροντισμένης παράστασης είχε η πρόεδρος του ΛΕΝ κ. Μπόιτση.

Παράσταση αφιερωμένη στον Βαγγέλη Ψαθά

Η ετήσια παράσταση του Ομίλου «Γενίτσαροι και Μπούλες» ήταν αφιερωμένη στον αείμνηστο οργανοποιήτη Βαγγέλη Ψαθά. Το καινούργιο σ' αυτήν την εκδήλωση του Ομίλου ήταν η συνεργασία με τη Θεατρική Ομάδα της «Παλιουφιρμένης». Η παρέα της οδού Ανταρτών πραγματικά συνέβαλε έτσι ώστε η εκδήλωση για τον μεγάλο και μοναδικό λαϊκό μας οργανοποιήτη να εξελιχθεί σε ένα αυθεντικό δράμα επί σκηνής.

Ένα είναι σίγουρο: ότι για πολλά-πολλά χρόνια ακόμα όσοι Ναουσαίοι θα ακούνε το ζουρνά, ο νους τους θα πηγαίνει αυτόματα στο Βαγγέλη, τόσο αυτός και ο ήχος του ζουρνά του είναι συνυφασμένοι με την αναβίωση του εθίμου εδώ και 60 χρόνια.

Ελλάδα... αυτός ο κόσμος ο Μικρός, ο Μέγας

Η ετήσια χορευτική παράσταση του «Πυρσού», αφιερωμένη στον μεγάλο μας εθνικό ποιητή Οδυσσέα Ελύτη δόθηκε το βράδυ του Σαββάτου 23 Μαρτίου στο κατάμεστο δημοτικό θέατρο Νάουσας. Στο δώρο πρόγραμμα της περιλαμβάνονταν χοροί από όλη την ηπειρωτική και νησιώτικη χώρα, ποντιακοί και μικρασιάτικοι, αλλά και τοπικοί και μακεδονίτικοι, με την Λένα Γιαννούλη στην γενική επιμέλεια και την σκηνοθεσία.

Τραγουδίσαν ο Νέστορας Σαράντης και η Ελένη Κοσμίδου, ενώ έπαιξαν ο Γιώργος και ο Σταύρος Παζαρέντζης, ο Δημήτρης Παλιογιάννης, ο Πασχάλης Κορβουνιάρης και ο Κώστας Καϊμακάκης, ο Τάκης Αλιάτσος, ο Αλέξης Ζουντου-

ρίδης, ο Αναστάσιος Τσαγκαλίδης, η Λουκία Βολάση και ο Αστέριος Τράκας.

Στην μεγάλη προσπάθεια και την βοήθεια που χρειάζεται ο «Πυρσός» για την διοργάνωση του φετινού φεστιβάλ «CIOFF-Πυρσού» αναφέρθηκε ο πρόεδρος του συλλόγου κ. Αντώνης Τσιώνας. Χόρεψαν όλα τα μέλη του συλλόγου, από τα πιτσιρίκια του, μέχρι και τα μεγάλα ...παιδιά!!

Η θέση της γυναίκας μέσα από το Δημοτικό τραγούδι

Εξαιρετική ήταν η εκδήλωση που οργάνωσε στην Εστία Μουσών ανήμερα της εθνικής γιορτής, ο Όμιλος Περιβάλλοντος και Πολιτισμού «Αράπιτσα», με θέμα τη «Θέση της γυναίκας όπως προκύπτει μέσα από το δημοτικό τραγούδι» και ομιλήτρια τη φιλόλογο Κωνσταντίνα Βαδάση, με μεταπτυχιακό στη μελέτη των βαλκανικών γλωσσών και διαλέκτων, την ιστορία τους και την ετυμολογία των λέξεων.

Η ομιλήτρια παρουσίασε μια εμπειριστατημένη εργασία, κόνοντας ιδιαίτερες αναφορές ανά κατηγορία στη Νοουσαία γυναίκα και τα δημοτικά τραγούδια της Νάουσας. Παράλληλα, δημοτικά τραγούδια (Μακρινίτσα, Ντούλας κ.ά.) ερμήνευ-

σαν σε όλη τη διάρκεια της παρουσίασης με τις ξεχωριστές φωνές τους η Μαίρη Δούση και ο Αντώνης Καραφούσιος, ενώ χόρευαν και χορούς μέλη του συλλόγου.

Η ομιλήτρια αφιέρωσε την εκδήλωση στους εκλιπόντες Κώστα Πίπια και Χρίστο Τσολάκη, αναφερόμενη με συγκίνηση στο έργο τους και στη συμβολή τους στη διάπλαση του χαρακτήρα της και την αγάπη της στην παράδοση.

Η συναυλία του Συλλόγου Φίλων Μουσικής «Αριστοτέλης»

Η συναυλία του Συλλόγου Φίλων Μουσικής «Αριστοτέλης» στα τέλη του Γενάρη, δεν ήταν μια απλή συναυλία. Ήταν μια ολοκληρωμένη μουσική παράσταση με τίτλο «Από του Παπαράντου ως τον Αϊ Λιά... κι από το χτες ως το σήμερα», μέσα από την οποία αναδείχτηκε ένας άλλος δρόμος προσέγγισης της παραδοσιακής μας μουσικής, εκείνος που συγγενεύει με τη τζαζ, έτσι κι αλλιώς, και που μπορεί να εμπλουτιστεί με τους ήχους μιας άλλης ενορχήστρωσης, πέραν του ζουρνά και του νταουλιού.

Αυτός είναι άλλωστε ο ρόλος του καλού μουσικού: η έρευνα και η αναζήτηση μέσα από τις ρίζες μιας σύγχρονης έκφρασης που, εκ νέου, θα επιστρέφεται στο παρελθόν, στο τώρα και στο μέλλον, δίχως να χάνει ποτέ τον πρωταρχικό της λόγο και μέτρο. Καλός μουσικός σ' αυτήν την περίπτωση ήταν ο Παναγιώτης Παπαδόπουλος για την εμπνευσμένη ενορχήστρωση των δικών μας δημοτικών τραγουδιών. Βασικοί συντελεστές της παράστασης εκτός από τους μουσικούς ο Πέτρος Ρίστας που διεύθυνε τη χορωδία του Συλλόγου, ο Πέτρος ο Στοϊδης που έστρωσε το φωτογραφικό χαλί της παράστασης, ο Αλέξανδρος Οικονόμου που προσπάθησε να οργανώσει σκηνοθετικά το σύνολο και μαζί οι πολύ καλοί μουσικοί: Παντελής Βογιατζής, κλαρινέτο, Σοφία Στάμκου, πιάνο, Λεβόν Γρηγοριάν, κόντρα μπάσο, Μαρίνα Γκιόρτζε, βιολί, Παναγιώτης Διαμαντής στα κρουστά, ο ενορχηστρωτής Παναγιώτης Παπαδόπουλος στο ακορ-

ντέον και πλήθος μικρών και μεγάλων χορωδιών.

Μουσική Παράσταση «Αγώνας-Θυσία-Ύμνος»

Παραμονή της 25ης Μαρτίου στο Δημοτικό Θέατρο Νάουσας δόθηκε επετειακή μουσική παράσταση αφιερωμένη στη μνήμη όσων θυσιάστηκαν κατά την Επανάσταση του 1821. Στην εκδήλωση συμμετείχε πολυμελής λαϊκή ορχήστρα και μέλη από την χορωδία του Ωδείου και την Φιλαρμονική Εταιρεία Νάουσας υπό τον μαέστρο Δημήτρη Παρόλα, ο οποίος ενορχήστρωσε και εναρμόνισε για την παράσταση τα τραγούδια και διηύθυνε τους μουσικούς, τη χορωδία και τους τραγουδιστές μονωδούς.

Το δημοτικό μας τραγούδι και οι μουσικές των Λεοντή, Θεοδωράκη, Μορκόπουλου και Παπαδημητρίου από τη μια μεριά και τα κείμενα του Ρήγα Φεραίου, του Διονυσίου Σολωμού, του Ρίτσου και Σεφέρη, αλλά και τα αποσπάσματα πρόσφατων έργων του Δημήτρη Μπρούχου και του Νίκου Τσούλα ήταν τα στοιχεία της παράστασης. Στοιχεία που σηματοδότησαν με καίριο τρόπο το νόημα της θυσίας των αγωνιστών φέρνοντας συγχρόνως στο προσκήνιο εκτός από την ιστορική μνήμη και τη συγκίνηση που πηγάζει απ' αυτήν. «...Ενώνουμε σήμερα τις φωνές μας για να υμνήσουμε εκείνους που είναι απολύτως δίκαιο να παραμείνουν αθάνατοι στην μνήμη των ανθρώπων, καθώς η αξία του παραδείγματος τους αποτελεί ανεκτίμητη παρακαταθήκη για τις επερχόμενες γενιές...» ανέφερε εκ μέρους όλων των συντελεστών της παράστασης ο κ. Χρήστος Τσίτσης που είχε και τη γενική σκηνοθετική επιμέλεια με συνεργάτη τον Φωκίωνα Μπαρμπόκα.

Την αφήγηση των συνδετήριων κειμένων έκανε ο Κώστας Βαρβέρης, ενώ η Αφροδίτη Καλαϊτζή απήγγειλε τα δραματικά μέρη. Χόρεψαν ο Άκης Τσιάρκας, ο Κώστας Δήμητρας και ο Στέργιος Πάζης από το «Λύκειο Ελληνίδων Νάουσας» καθώς και η Θεοφανία Τσίτση. ■

ΚΛΕΑΡΕΤΗ ΣΙΠΗΤΑΝΟΥ- ΚΟΓΙΑ (1900-1987)

ΜΙΑ ΠΑΛΙΑ ΝΑΟΥΣΑΙΑ
ΜΙΛΑΕΙ ΣΤΟ ΕΓΓΟΝΙ ΤΗΣ

*Γράφει ο Σταύρος Οικονομίδης**

Έζησα τη γιαγιά μου Κλεαρέτη για δεκαεφτά χρόνια. Όταν κατάλαβα τον εαυτό μου η Ναουσαία γιαγιά υπήρξε για εμένα αστείρευτη πηγή πληροφοριών για τη ζωή στη Νάουσα «τα παλιά τα χρόνια», όπως έλεγε και η ίδια. Οι ιστορίες που μου έλεγε έχουν μείνει ανεξίτηλες στη μνήμη μου. Ιστορίες καθημερινές, ιστορίες για τους ανθρώπους, για τον τόπο και για ένα παρελθόν με το οποίο η ίδια ζούσε ακόμα και πολλά χρόνια μετά, στην Αθήνα.

Ο διαχρονικός μύθος της Κλεαρέτης άρχιζε μέσα στην αλήθεια και μπλεκόταν κάθε στιγμή της ζωής της με τον θρύλο. Οι μνήμες της είχαν ζυμωθεί σε μια διάσταση θαυμάτων και ανεξήγητων σημείων. Άφησε τη Νάουσα στα 19 της για τη Θεσσαλονίκη, όπου παντρεύτηκε και έκανε τη δική της οικογένεια εκεί. Το 1942 έχασε τον άντρα της και γύρισαν όλοι στη Νάουσα, σ'αδέλφια και στους καλούς φίλους και συγγενείς, στη ζεστή κοινωνία της πατρίδας της. Αυτή ήταν η δεύτερη φάση στη ζωή της Κλεαρέτης στην γενέτειρά της. Το 1956 ακολούθησε τα παιδιά της στην Αθήνα. Δεν έπαψε ποτέ να είναι Ναουσαία, να μιλάει Ναουσαϊκά και να μιλάει για την Νάου-

σα. Τα τελευταία της χρόνια ζούσε με τις παιδικές και νεανικές της αναμνήσεις και μερικές από αυτές είναι που θέλω να μεταδώσω μέσα από αυτές τις λίγες γραμμές, πράγμα δύσκολο εφόσον μία γιαγιά σαν την Κλεαρέτη δεν μπορεί, να περιγραφεί επαρκώς σε ένα περιορισμένο άρθρο.

«Αϊντι μπρε να πιούμε το τσάγι μας με μια φρυγανιά, να βρέξουμε τον στόμα μας, να στηθεί η ψυχή μας και να θυμηθούμε τα παλιά. Η γιαγιά μου η Ελένη Ντίμπαλα και ο παππούς μου ο Δημητρός Σιπητάνος πήγαν στα Γεροσόλυμα το 1912 και γίνανι Χατζήδες. Η γιαγιά τότες ήταν 90 χρονών και τ'όχε τάμα να πάνει να προσκυνήσει στον Πανάγιο Τάφο. Τους πήγε τους παππούδες ο θεϊός ο Χρήστος. Και οι τρεις γίνανι Χατζήδες. Όλη η Νάουσα πήγαιναν στους Αγίους Τόπους να προσκυνήσουν. Καραβιές άνθρωποι. Πήραν το πλοίο από τη Σαλονίκη. Εκεί φτάσανε και το βράδυ της Αναστάσεως, στο προαύλιο της εκκλησίας, είχε πολύ κόσμο. Πατείς με πατώσε. Ο παππούς ο Δημητρός κρατούσε τη γιαγιά Ελένη από το χέρι. Χαλασμός. Σαν ήλθε το Φως και του είδι η Ελένη πέθανε όρθια, στη γωνία δεξιά, έλεγε ο παππούς. Την πήγανε στον Κήπο της Γεσημανής απέναντι κι έτσι έχουμε μια γιαγιά στα Γεροσόλυμα θαμμένη».

«Γιαγιά, τι είναι ο Κήπος της Γεσημανής;»

«Το νεκροταφείο στα Γεροσόλυμα. Εκεί θα γίνει η Δευτέρα Παρουσία, βλοημένη να'ναι η γιαγιά η Ελένη».

«Γιαγιά, τι είναι η Δευτέρα Παρουσία;»

«Σαν έλθει ξανά ο Χριστός και λευτερώσει τις ψυχές. Το βράδυ εκείνο ο μπαμπάς μου ο Κώττας, που έβλεπε από μακριά, έκαμε ένα όνειρο. Είδε τον πατέρα του να κατεβαίνει από τη σκάλα φορώντας κόκκινο αντερί. Πα! Κόκκινο! Σημαίνει κάτι ογλήγορο! Ξυπνάει ο Κώττας και έρχεται το πρωί στο τραπέζι και μας το λέει. Παίζει το μάτι μου μαρή Μίτσα. Είπε στη μάνα μου. Δεν περνάει λίγη ώρα και έρχεται το τηλεγράφημα. Εχάσαμε τη μάνα μας στοπ. Ερχόμαστε χωρίς αυτήν στοπ. Χρήστος Σιπητάνος - Χατζής. Είδα τον πατέρα μου τον Κώττα να δακρύζει πρώτη και τελευταία φορά. Ήταν σκληρός άνθρωπος ο Κώττας, αλλά και καλός

και δίκαιος. Και έβλεπε από μακριά».

«Τι εννοείς γιαγιά έβλεπε από μακριά;»

«Καταλάβαινε τα πράγματα του Θεού, πιδί μου. Μια φορά, επίτροπος στον Άγιο Γεώργιο, το βράδυ της γιορτής του Αγίου Γεωργίου καθόταν στο παγκάρι και μετρούσε τις προσφορές. Ακούει ο πατέρας μου πατήματα αλόγου μες στην εκκλησία. Μόνος, ψυχή ζωσα στην εκκλησία. Γυρνάει και βλέπει την εικόνα του Αγίου άδεια. Κάμει έτσι, τι να δει. Πα, πα, πα! Ο Αγιόργης πάνου σ'άλογο πηγαίνει προς το ιερό. Σταυρουκουπιέται ο Κώττας, άλαλος, ο Αγιόργης μπαίνει στον ιερό με τ'άλογου και χάνεται, άφαντος! Πηγαίνει στον ιερό, τίποτες! Βγαίνει από την εκκλησία, τρέχει από πίσου, τίποτες! Έτριβε το μάτι του ο Κώττας! Πάνει πίσου στην εικόνα, ο Άγιος ήταν στη θέση του. Θαύμα πιδί μου. Θαύμα».

«Τι άλλο είδε ο προπάπος μου ο Κώττας, γιαγιά;»

«Το 1917, προνί νουρίς κατέβαινε να πάνει στο εργοστάσιον του Κύρτσι. Ήταν αρχιμηχανικός εκεί ο Κώττας. Βλέπει ντιό στρατιώτες Φράγκους μένα μεγάλο σκυλί. Ήταν τότες που οι Φράγκοι ήλθαν στη Μακεδονία για να μας βάλουν στον πόλεμου. Οι Φράγκοι μεθυσμένοι, ντιπ για ντιπ βλέπουν τουν Κώττα και βάνουν το σκυλί να τουν ορμήξει! Αμάν, αμάν, λέει ο πατέρας μου. Κύριε ημών Ισού Χριστέ κάμε το θαύμα σου και σταμάτα το το σκυλί. Και του σκυλί πάγουσε στον τό-

που του και δεν τον άγγιξε τουν Κώττα. Θαύμα πιδί μου! Ο προπάπος σου μιλούσε του Θεού. Και με το φίδι; Στην έχου πει την ιστορία;

Ήταν, λέγανε οι παλοί, ένα φίδι μεγάλο που έβγαине απο μία σπηλιά κρυμμένο και πήγαινε στο ποτάμι να ξεδιψάσει κάθε δεκαπέντε μέρες. Όποιος το έβλεπε ήταν βλοημένος. Το έβλεπε ο Κώττας το φίδι να πάνει για νιρό. Κεφάλι μεγάλου σαν αρνιού! Περνούσι και έκανε τα χόρτα πέρα. Φουφ, φουφ, το φίδι δεν πείραζι τον Κώττα, τον έβλεπε και προσπερνούσε και κατέβαινε να πιει νιρό. Ύστερα γύρναγε πάλι στη σπηλιά του. Σταυροκοπιόταν ο Κώττας, ήμαρτον Παναγία μου, μέγας είσι Κύριε και θαυμαστά τα έργα σου!».

«Γιαγιά μου, πες μου για τη Μίτσα τη μαρά σου».

«Η μάνα μου η Μίτσα, του Τύμη, είχε μάνα από του Κύρτου, Ελένη κι αυτή, αδέλφια με τον Παναγή. Η Μίτσα ήταν όμορφη. Αρχόντισσα και καλή νοικοκυρά. Καλή γυναίκα. Όλη η Νάουσα την αγαπούσε τη Μίτσα. Όταν ήταν να πεθάνει πήρε νόημα. Ντύθηκε, στουλίστηκε, χτενίστηκε και κάλεσε όλα τα παιδιά και τα αγγόνια. Τους είδε όλους, τους έδωσε την ευχή της και πήγε στην κάμαρή της και ξάπλωσε να πιθάνει.

Άγια γυναίκα η Μίτσα. Είχε μία φίλη, Τούρκισα, την Εμινέ. Κάτι γειτόνισσες πήγαν στα Γεροσόλυμα και γίνανι Χατζήνες. Τους ζήτησε η Εμινέ μία αγκίδα από το άγιου ξύλο. Αυτές την κοροϊδέψαν, μην και της δώσουμε αγκίδα από του άγιου ξύλου της Τουρκάλας. Να, πάνε βγάλε μαρί μία αγκίδα από του πατερό και πε της είναι απο του άγιου ξύλου. Όμως η Εμινέ ήταν κρυφή Χριστιανή. Πίστευε! Την πήρε την αγκίδα και έβαλε ολίγου στη πίττα. Κι έγινε

μιά πίττα! Φούσκωσε και φούσκωσε κι έγινε μεγάλη! Την έδειχνι σ' όλη τη γειτονιά. Αμάν τι πάθαμε! Αυτή πιστεύει! Λέγανε οι κακές γειτόνισσες!

Ύστερα μια φορά η Μίτσα, η μάνα μου, με είπε: Κλιαρέτη! Να είσι καλή, όχι σουρτούκου, να πιστεύεις στην Παναγία κι ό, τι θέλεις θα το έχεις από αυτήν. Τάμα να κάμεις Κλιαρέτη για την Παναγία. Κι έτσι την Παναγία την έχω βοήθεια. Πριν γνωρίσου τον παππού

σου τον Σταύρο στη Σαλονίκη έκαμα την προσευχή μου και έβαλα την πρώτη μου μπουκιά σ'ένα μαντίλι μεταξουτό και κάτω από το μαξιλάρι μου.»

«Τί είδες γιαγιά εκείνο το βράδυ;»

«Είδα ένα παϊτόνι μεγάλο, γυαλιστερό και οδηγούσε μια γυναίκα στα μαύρα. Φτάνει δίπλα το παϊτόνι και με λέει η μαυροφόρα: ανέβα Κλιαρέτη! Τάμπαρ τούμπαρ ανιβαίνω και με πιρνάει από γειτονιές άγνωστες, μεγάλους μαχαλάδες, μεγάλα οπίτια, άδεια τα σοκάκια. Φτάνουμι έξω από ένα εργοστάσιο μεγάλο. Μιά πόρτα ανοικτή, μεγάλη. Φτιάχνανε άμαξες. Περιμένει ένας άντρας απ'έξω. Ξανθός, γαλανά μάτια, γελαστός. Φορούσε μια ποδιά κίτρινη με αρχικά μπλέ στη τσέπη.

Η μαυροφόρα με λέει: Κατέβα! Και κατεβαίνω και γνώρισα τον άντρα αυτόν. Ντιο χρόνια μετά γνώρι-

σα σ'αλήθεια τον παππού σου. Εργοστασιάρχης στη Σαλονίκη, στη Μοναστηρίου 16! Αμαξοποιός. Έφτιαχνε παϊτόνια. Είχε φτιάξει και το λαντώ του Πέτρου, του Βασιλιά της Σερβίας! Πιδί μου πίστευε! Η μαυροφόρα που οδηγούσε την άμαξα ήταν η Παναγία μας. Όπως με είπε η Μίτσα έγινε. Είχα πάντα την Παναγία οδηγό μου».

«Γιαγιά πες μου για τους Βουλγάρους».

«Μια μέρα δεν με άφηκαν να πάνω στο σχολείο. Είχαν κρεμάσει οι Τούρκοι Βουλγάρους ληστές στο Κιόσκι. Τι ληστές; Με λέει η μάνα μου, έγινε μάχη στο Ντουβρά και τους πιάσανι τους Βουλγάρους. Τους πιάνουν, τους πάνι στον Καϊμακάμ, στον Καρτή, θάνατος! Τότες γινόταν ο πόλεμος με τους Βουλγάρους. Το βουνό είχε γιομίσει κόσμο και είχαν έλθει και από την Ελλάδα παλικάρια και πολεμούσαν για τη Μακεδονία. Ήμουν μικρό κορίτσι και υπήρχε ταραχή στη Νάουσα. Σε όλη τη Μακεδονία.

Λέγανε θα γίνει Βουλγάρικο και δικά μας πιτιά Ναουσαίοι πηγαίνατε να τους πολεμήσουν τους Βουλγάρους, τους Εξαρχικούς γτιαβόλους. Είχαμε και τον καπτάν Μπέμπε από τη Νάουσα και τον παπα-Γιώργη τον Λυμπινιά και οι Τούρκοι φοβόντουσαν. Δεν ξέρανι απο που να φυλαχτούν. Τα βράδια γίνονταν πράγματα στη Νάουσα. Συζητήσεις, ομιλίες, ψου, ψου εδώ ψου, ψου εκεί. Πράγματα μυστικά. Υπηρεσίες. Μιά φρας λέγα-

νε μπίκε μυστικά στη Νάουσα ο Άγρας ντυμένος γυναίκα. Καρείς δεν ήξερε. Όλοι είχαν υποψίες.

Ύστερα από χρόνια τελείωσε και μπίκε ο στρατός στη Θεσσαλονίκη ανήμερα του Αγιά Δημήτρη. Να σε πω την ιστορία; Ήταν ο ελληνικός στρατός έξω από τα τείχη. Μεγάλα τείχη αυτά της Σαλονίκης χάθηκε το ασκέρι, δεν ήξερε από που να πάρει να μπει μέσα στην πόλη. Ξαφνικά βγαίνει ένας καβαλάρης οσοβαρός, αμίλτος. Τους κάνει νόημα, πάει πίσω του το ασκέρι, τους δείχνει τον δρόμο, τους βάνει σε μια πορτούλα μικρή τόσο δα. Ήταν ο Αγιά Δημήτρης. Και μπίκαν και στη Νάουσα το ασκέρι και ήλθε κι ο βασιλιάς».

«Πως ήταν ο βασιλιάς γιαγιά;»

«Όλη η Νάουσα κατέβηκε στο Κιόσκι, μέχρι τον Αγιώργη, και περίμενε. Είδαμε τον κάμπο να γεμίζει στρα-

πώτες και σημαίες. Στη στροφή βλέπουμε μια άμαξα με τον βασιλιά ντυμένο στρατιώτη. Έμοιαζε με τον Αγιά Δημήτρη! Και βλέπουμε καλύτερα: η άμαξα δεν είχε άλογα! Πα, πα, πα! Αμάν κι Αμάν!

Τι είναι αυτό; Όλοι φωνάζανε! Δεν έχει άλογα, δεν έχει άλογα! Δαγκωθήκαμε! Κάνω έτσι, ο βασιλιάς μπαίνει στη Νάουσα, φωνάζαν όλοι, κλαίγαν, τραγουδούσαν την Μηλίτσα τα πιντιά. Νταούλια και ζουρναιτζήδες παίζανε, μον παίζανε. Και τραγουδούσαμε την Πουλιάνα και χορεύαμε, όλα στολισμένα. Πρώτη φορά βλέπαμε αυτοκίνητο. Και είπαμε: θα ναι καλύτερος βασιλιάς αυτός από τον...άλλον!»

«Ποιόν άλλον γιαγιά;»

«Από τον Αμπντούλ Χαμίτ και από τον Μεχμέτ!»

«Μα αυτοί ήταν Τούρκοι γιαγιά!»

«Γιατζίκ! Τούρκοι, Έλληνες...θα σε πω τώρα για τη Νάουσα επί Τουρκίας! Κάθε Μπαϊράμι ο Κώττας ο πατέρας μου με έπαιρνε και κρατούσαμε ένα σακκούλι γιομάτο σημαίες για να πάμε να στουλίσουμε το Ρολόϊ του θείου του Κύρτη.

Ο πατέρας μου είχε τα κλειδιά και πήγαινε και το κούρντιζε, ήταν και αρχιμηχανικός στο εργοστάσιο του θείου. Ανεβαίναμε, ανεβαίναμε στο Ρολόϊ μια στενή σκάλα γυριστή και σκοτεινή, τελειωμό δεν είχε. Μια φορά επάνω, στον εξώστη, κρεμούσαμε τα σημαϊάκια για τη γιορτή. Παντού σημαίες κρεμούσαμε».

«Τι σημαίες γιαγιά; Για πότε μιλάς;»

«Αυτές με το...φεγγάρι πιδί μου!»

«Πως ζούσατε με τους Τούρκους;»

«Έρχονταν κάτω από το παράθυρο και έπαιζαν όργανα και χόρευαν για τον Κώττα, τις Αποκριές. Εκείνος πάλι αφού τελείωναν τους πετούσε τα γρόσια από το παράθυρο, έστελνε κι ένα πιδί να τους φιλέψει και τους έδινε την ευχή του και φεύγαν. Τους βλέπαμε, μας βλέπανε, ήταν λίγοι στη Νάουσα, περισσότεροι στον κάμπου και είχαμε και φίλες που μας ζητούσαν αγίασμα. Όταν φύγανε οι Τούρκοι από τη Νάουσα, караβάνια για τη Μικρά Ασία, κλαίγαμε κι αυτοί

κι εμείς. Ήμασταν γείτονες, ήμασταν φίλοι, δουλεύαν οι περισσότεροι σε Έλληνες. Άλλοι ήταν οι οχτροί μας. Οι Βουλγάροι».

«Από που κρατάμε γιαγιά;»

«Από τους Σιπιτιάνους, τους Κύρτοπδες και τους Τύμπδες. Ήλθαν από την Όσλιανη, στο Βέρμιο, που ήταν πίσω από του Ντραζίλουβου, λίγο πριν τον Μεγάλο Χάλασμό της Νάουσας για να φυλαχτούν από τους Κονιάρους του Σαριγκιόλ. Κι άλλοι πολλοί ήλθαν τότες από την Όσλιανη στη Νάουσα: οι Τσίτοπδες, οι Λιώλιοι. Ακόμα πιο πίσω, λένε, ότι κρατούσαν από την Σαμαρίνα. Ήλθαν στο Βέρμιο από τη Σαμαρίνα, διωγμένοι από τον Αλή Πασιά.»

«Πες μου για τον γάμο σου»

«Με στείλαν στη Θεσσαλονίκη σε θείες μου Ναουσαίες. Εκεί, ένα απόγεμα, μία παρέα ήμασταν μπροστά στον Λευκό Πύργο, είχε τότες κήπου εκεί και βαριετέ και ανάμεσα στους άλλους ήταν και ο παππούς σου ο Σταύρος ο Κόγιας. Όμορφος; Κομφός; Μπαστουνάκι και ψαθάκι. Κάποια στιγμή εκεί που τρώγαμε το καταϊφι νοιώθω κάτι να με πατάει. Ουχ, ουχ, σκιαβιάστηκε. Τι είν'αυτό μαρέ; Κοιτώ καλύτερα, με πατούσε ο Σταύρος ελαφρά, με την άκρη του παπουτσιού του, με νόημα. Γυρνά τον κοιτώ, χαμογελούσε, έλαμπε ολόκληρος! Κουνιέμαι απ'τη θέση μου, λαχτα-
ρίστηκα! Ντράπηκα!

Τρώω λίγο καταϊφι ακόμα, ξανά με πατάει, πιο δυνατά. Τι είναι αυτά μπρε; Γιατζίκ! Καινούρια παπούτσια φορώ! Το ίδιο απόγεμα πήγα στον Αγιά Δημήτρη. Όλος καμένος, στάχτη, χωρίς στέγη από το 1917 που είχε καγεί η μισή Σαλονίκη κι ο Αγιά Δημήτρης, κι αυτός. Κάνω τον σταυρό μου: μεγάλη η χάρη σου Αγιά Δημήτρη μου. Προσευκήθηκα για αυτό που μου συνέβη στο ζαχαροπλαστείο. Αμάν κι αμάν. Ντροπής πράγματα!

Παίρνω το τρένο να πάγω στη Νάουσα να σου τον τον Σταύρο να περιμένει με ένα κουτί γλυκά! Κάποιον ήξερε από την παρέα και τον είπε την ώρα που θα 'φευγα. Περίμενε δίπλα στο βαγόνι, πάντα γελαστός, κόντευε να σκάσει απ'το χαμόγελο. Τα πήρα τα γλυκά ανέβηκα στο τρένο, κοιτούσε που έφευγα και χαιρετούσε. Ζε-

ματίστηκα! Μα είμαστε με τα σωστά μας; Φτάνω στη Νάουσα, στο πατρικό μου, δεν περνάει μήνας, χτυπάει η πόρτα φωνάζει ο Κώττας τον Γιωργάκη να πάνει να δει ποιος είναι. Ήταν ο Σταύρος και ήθελε να μιλήσει με τον πατέρα! Σφίγγει τα φρύδια ο μπαμπάς τον δέχεται αμίλητος, σαστισμένος και νευριασμένος. Μας βγάζει όλους απ'τον ουντά, μένουν οι δυό τους μυστικά δυο ώρες. Τί είπανε, τι δεν είπανε, άκουγα από την πόρτα για την προίκα! Λωλάθηκα, φουρτακιόστικα! Παργιά μου παντρεύομαι! Ανοίγει η πόρτα βγαίνει ο Κώττας, με βλέπει. Φωνάζει τη Μίτσα, με βάνουν στον ουντά απέναντι από τον Σταύρο. Εγώ να πάγω να χαθώ απ'τις ντροπές. Κοιτάω κάτω, κοιτάω δίπλα, κοιτάω απάνου τα πατερά. Όλοι εμένα κοιτάγανε. Παντρεύτηκα στη Νάουσα δύο χρόνια μετά, στον Αγιά Μηνά. Με ντύσανε, με στολίσανε, όλα τα ασημικά, όλα τα γιουρντάνια πάνου μου τα βάλανε. Και αυτός ο Σταύρος; Καμάρωνε και έλαμπε και χαμογελούσε. Τα πέντε αδέρφια μου μπροστά, εγώ στη μέση με τον μπαμπά, όλη η Νάουσα ήταν στον Αγιά Μηνά και εμένα η καλύτερη μέρα της ζωής μου πιδί μου - Για παίξτε τα νταούλια, βαρέσσι τα βιουλιά, παντρεύιτι η Ρήνα, παίρνει τουν Κιχαϊά...

Κι έφυγα πια μόνιμα για τη Σαλονίκη. Οδός Ιταλίας, στις Εξοχές. Δίπλα στη θάλασσα, απόσταση λίγα μέτρα. Ωραίο σπίτι, ωραίος κόσμος, πάντα το βιζ-α-βι να περιμένει στην πόρτα, δεν πάτησα το πόδι μου στον δρόμο, όσο ζούσε ο Σταύρος. Φίλοι μας οι Μεγαλοοικονόμοι, οι Αγγελάκηδες, οι Μπουντιόνα, οι Περιοράτηδες, οι Κύρτοηδες. Τοάρκες με το παϊτόνι στο Μπεχ-Τοινάρ, για εκδρομή ως την Επανομή, άλλες φορές στο Λεμπέτι, εκκλησία στον Αγιά Μηνά: «Μαστρο-Σταύρο εγώ θα σας πάω» φώναζαν οι Εβραίοι οι καροτσιέρηδες, κάθε που βγαίναμε να πάγουμε έξω από το σπίτι μας! Αλλά η Νάουσα; Με έλειψε πολύ για. Έκλαιγα και θυμόμουν το πατρικό το σπίτι, τη ζωή με τ'αδέρφια μου, την παλιά ζωή που είχε κλείσει.

Όλα όμορφα γίναν. Κι ο Σταύρος ήταν μέρα, νύχτα δίπλα μου, κι εγώ σ'αυτόν. Νάουσα! - Ένα μύλου ααααμάν, δύο μύλα ααααμάν, νύχτισσε και ποοοου θα μείνου! Πηγαίναμε συχνά στ'αδέρφια μου, στου Δημητρου και

στης Σούδας και μέναμε λιγάκι. Κι ύστερα πάλι πίσω στη Σαλονίκη. Έρχονταν και τα πιντιά στο σπίτι στις Εξοχές και τους κοιμίζαμε, γέμιζε το σπίτι κόσμο και χαρά. Αλλά κάθε φορά άμα έπαιρνα το τρένο, για τη Νάουσα κάτι άλλαζε πάλι. Έμεινα πάντα Ναουσαία!»

«Ουχ, ουχ! Αμπρέ με ξελόγιασες! Πάν οι σαρμάδες! Ντίλι, ντίλι, έλα να μου κρατήσεις να αυγοκόψω!»

«Γιατί μυρίζουν τόσο ωραία οι σαρμάδες γιαγιά μου;»

«Είναι το κύμινο. Χωρίς κύμινο ζωή δεν υπάρχει, ούτε σαρμάς! Ευλογημένο μπαχαρικό, μου θυμίζει τη Νάουσα, τα Χριστούγεννα, επί Τουρκίας. Όπως ο Χριστός ήταν στις φασκιές, έτσι κι εμείς φασκιώναμε τους σαρμάδες ανήμερα των Χριστουγέννων. Βράζαμε τα λάχανα από βραδύς και μετά την εκκλησία τους ετοιμάζαμε.

Εκεί να δεις. Όλοι της θειας της Μίτσας έρχονταν και περνούσε όλη η γειτονιά από το σπίτι. Ερχόταν και ο μπαμπάς στολισμένος ωραίος με τα μπενιβρέκια του, το καλπάκι του και το μεταξένιο το ζουνάρι και όλα τα καλά τα Ναουσαίικα και μας έδινε τις ευχές. Έξω κρύο. Η Ντούρλια σκεπασμένη, η Ντουρτιουβάνα κάπου εκεί απάνω. Εκείνα τα παλιά τα χρόνια πάντα χιόνι τα Χριστούγεννα. Κι εμείς μέσα στον ουντά, μια ωραία ζέστη, μυρουδιές από τα φαγητά, τις πίττες, τα κεράσματα, τους σαρμάδες, το καλό το ψητό με τις πατάτες. Του Αβράμ και του Ισάκ τα καλά είχαμε. Περνούσαν και οι Τούρκοι και αφήναμε την πόρτα ανοιχτή για

τον κόσμο. Περνούσαν κι αυτοί, κανέναν δεν άφηνε αφίλευτο ο Κώττας. Ε, μπρε, ε, μπρέ! Γκέλ κι εσύ να πάρεις κάτι να στηθεί η ψυχή σου! Πιέ μπρούσκο μπρε σερσέμη! Έλα κι εσύ, κι εσύ, όλοι ελάτε! Φώναζε ο Κώττας και σειόταν το σπίτι. Βασιλιάς του σπιτιού. Σωστός βασιλιάς!

Και η Μίτσα μον έφερνε από την κουζίνα φαγιά και αγαθά και έδινε. Όλα τα πιντιά το έν' δίπλα στ' άλλου, ο Κώττας στη θέση του στο τζιάκι για να γυρνάει τα ξύλα, στον σοφρά καθόμασταν ένα γύρω και έρχονταν οι σαρμάδες και το κυνήγι και το ψητό και οι πίττες, καπάκι. Τότε όλοι επιτρεπόταν να πιούν από το μπρούσκο. Όλοι. Και τα πιντιά. Εγώ βοηθούσα τη μαμά στο κουβάλημα και στο σερβίρισμα. Πρώτος θα

δοκίμαζε ο Κώττας. Περιμέναμε όλοι την μεγάλη απόφαση. Έτρωγε. Έσμιγε τα φρύδια, δεν έβλεπες μάτια από κάτω. Μόνο φρύδια. Και ύστερα, μετά την πρώτη μπουκιά το μπρούσκο, από τις νταμιτζιάνες στο κελλάρι. Ααααα! Έκανε ο μπαμπάς. Αυτό σήμαινε: Εύγε Μίτσα, εύγε Κλιάρητη. Φάτε και πιείτε!».

Ο μπαρμπα-Τάσιος ο Τύμης, αδελφός της Μήτσας, υπέροχος άνθρωπος, μοναδικός ακορντεονίστας και ειδικός στα βότανα και στην κάθε μια χρήση του ερχόταν με την οικογένειά του στις γιορτές αυτές. Ήταν η ψυχή των γιορτών. Καλός, καλός, καλός, πρώτος στο γλέντι, πρώτος σε όλα. Ερχόταν ο μπαρμπα-Τάσιος κάθε φορά από του Σέλι γεμάτος σακιά με βότανα. Ήξερε τα πάντα γι' αυτά. Και μας γέμιζε το σπίτι με μυρουδιές. Άνθρωπος-ευλογία αυτός ο θεϊός ο Τάσιος και έκανε και πολύ καλά πιντιά αργότερα».

«Πως ήταν το παλιό το σπίτι στη Νάουσα; Και που ήταν;»

«Μεγάλο. Ήταν. Έναν δρόμο πίσω από το Κιόσκι. Είχε θέση για όλους. Αρχοντικό σπίτι, παλιό, πολύ παλιό. Είχε στο δρόμο την πόρτα, δίφυλλη. Ανέβαινες αριστερά μια ξύλινη στενή σκάλα και περνούσες μέσα από το πάτωμα στον πρώτο όροφο. Έκλεινε με πόρτα που κατέβαινε από πάνω, μιά φορά έπεψε ο Κώττας τον κλητήρα, ένα Τουρκάκι, σπίτι να πάρει κάτι για το εργοστάσιο, βλέπω το κεφάλι με το φέσι αναλωλιάστικα. Του φέρνω την καταπακτή στο κεφάλι.

Στο ισόγειο ήταν το κελλάρι. Γιουμάτο καλά. Από του νταβάνι κρέμουνταν τα πασιά. Από κάτω ένα πηγαιναν τα βαένια το μπρούσκο. Στάρι, τροφές, λάδια. Επάνω πάλι ήταν ο πρώτος ουντάς, όλος με τα χαλιά τον χειμώνα. Μαξιλάρια, χαμηλά καθίσματα και στον μεγάλο τοίχο είχαμε και το.....ευτεία ο άλλος ουντάς, ο πιο συμμαζωμένος, με τον σοφρά στη μέση και τα ντιβάνια για τον κόσμο. Εκεί είχε και το μεγάλο τζιάκι στα δεξιά. Ένα γύρω από πίσω τα δωμάτια, η κουζίνα, ο αργαλειός.

Ο κάθε τοίχος ένα μέτρο χοντρός, μικρά παράθυρα προς τον δρόμο, με σιδεριές και είχαμε και το μπο-

στάρι με την πέτρινη βρύση, αυτή που δόρισε ο πατέρας μου στο Κιόσκι. Το μποστάρι είχε χρυσάνθεμα, ένα γύρω. Όλο χρυσάνθεμα, δεν έβλεπες τίποτις άλλο. Και στο βάθος είχαμε και τον πέτρινο τον φούρνο.

«Πες μου για παλιές Ναουσαϊκές οικογένειες»

«Το πρόλαβες το παλιό το σπίτι στην οδό Ανταρτών, των Τσιλιάληδων. Οι Τσιλιάληδες είχαν στα μπαούλα τους κάθε λογιά, λογιά ναουσαϊκό ρούχο, στόλισμα, παλιά όπλα, κάμες, ό, τι χρειάζονται τα μπουλούκια για την Αποκριά. Εκεί πηγαίναμε να συνιαχτούμε στην Αποκριά και οι Τσιλιάληδες μας έδιναν ό, τι θέλαμε για τη γιορτή. Παράδεισος ήταν το σπίτι τους από παλιά πράγματα και κειμήλια. Αν ρωτήσεις τη μάνα σου θα σου πει εκεί πήγαιναν με τη Ναταλία για να ντυθούν με τα παραδοσιακά.

Είχαμε και εμείς, αλλά οι Τσιλιάληδες είχαν την καλύτερη συλλογή με παραδοσιακά φορέματα. Τι και ποιον να πρωτοθυμηθώ; Τους Περισοράτηδες; Τους Γκούντα; Τους Σιουγκαρέους; Και οι Σιουγκαρέοι είχαν μεγάλη συλλογή από ναουσαϊκά ενδύμια, χαντζάρια, πάλες, ρούχα, γιορντάνια νυφικά, κειμήλια από τους ήρωες Σιουγκαρέους που πολέμησαν στον Αν-Γιώργη τον Αμπντούλ Αμπούτη, πέντε αδέρφια, όλα μαζί με τα σπαθιά στα χέρια».

«Γιαγιά μου σε αγαπώ πολύ που μου λες όλα αυτά για την πατρί-

δα μας την Νάουσα».

«Σταύρο μου, πιδί μου, μην ξεχάσεις ποτέ τη Νάουσα. Ποτέ, μ'ακούς; Έλα τώρα να σεββίρουμε τους σαρμάδες και μετά θα σε πω κι άλλα παλιά».

«Γιαγιά πριν φάμε πες μου κι ένα τραγούδι από τη Νάουσα».

«Τρία πουλάκια, αμάν κι αμάν, κι αν κάθουνταν στις Νιάουστας το κάστρο, Μακρινίτσα μου, καημό πόχει η καρδίτσα μου. Το'να τηράει, αμάν κι αμάν, τα Βουνδινά, τ'άλλου τη Σαλουνίκη, Μακρινίτσα μου, καημό πούχει η καρδίτσα μου». ■

* Ο συγγραφέας είναι Αρχαιολόγος-Ιστορικός, Adjunct Professor of Archaeology, Arcadia University, Glenside, College for Global Studies, Πρόεδρος Ινστιτούτου Διοβολκανικής Πολιτισμικής Συνεργασίας, Διευθυντής της Ελληνοαλβανικής αρχαιολογικής Αποστολής

ΤΟ ΝΥΜΦΑΙΟ ΤΗΣ ΜΙΕΖΑΣ ΤΟΠΟΣ ΦΥΛΕΤΙΚΗΣ ΜΥΗΣΗΣ;

Γράφει ο Θεόδωρος Ζιώτας

Ο χώρος όπου έζησαν για λίγο ή για μεγάλο χρονικό διάστημα μεγάλες ιστορικές φυσιογνωμίες αποκτά συνήθως ιδιαίτερη αίγλη και γίνεται πασίγνωστος. Αυτή την τύχη είχε και το Νυμφαίο της Μιέζας που φιλοξένησε δύο μεγάλες προσωπικότητες της παγκόσμιας ιστορίας, τον στρατηλάτη Αλέξανδρο και τον φιλόσοφο Αριστοτέλη.

Την πληροφορία και τον σκοπό για την συνάντηση του νεαρού Αλέξανδρου με τον φιλόσοφο Αριστοτέλη μας την δίνει ο Πλούταρχος στο έργο του «Βίοι Παράλληλοι Αλέξανδρος – Καίσαρ»: «...σχαλὴν μεν οὖν αὐτοῖς καὶ διατριβὴν το περὶ Μιέζαν Νυμφαῖον ἀπέδειξεν, ὅπου μέχρι νυν Ἀριστοτέλους ἐδρὰς λιθίνας καὶ υποσκήους περιπάτους δεικνύουσιν. Ἔοικε δ' Ἀλέξανδρος οὐ μόνον τὸν ἠθικὸν καὶ πολιτικὸν παραλαβεῖν λόγον, ἀλλὰ καὶ

τῶν ἀπορρήτων καὶ βαθύτερων διδασκαλιῶν, ἃς οἱ ἄνδρες ἰδίως ἀκροατικὰς καὶ ἐποπτικὰς προσαγορεύοντες οὐκ ἐξέφερον εἰς πολλοὺς...»¹

Επειδή το ιστορικό ενδιαφέρον επικεντρώθηκε κυρίως σ' αυτή την συνάντηση, στο Νυμφαίο αποδόθηκε κυρίως η έννοια της Σχολής και υποβαθμίστηκε η βασική λειτουργία του, που συνδέονταν με θρησκευτικές, λατρευτικές πρακτικές και εξυπηρετούσε κοινωνικούς θεσμούς. Αν

όμως συνυπολογιστούν και αυτές του οι ιδιότητες στην επιλογή του από τον Φίλιππο, μπορούμε να εικόσουμε ότι η έλευση εδώ του νεαρού Αλέξανδρου και των συντρόφων του είχε και άλλο σκοπό, πέρον της ακαδημαϊκής μόρφωσής τους.

Η απόφαση του Φιλίππου Β' να καλέσει και να στείλει τον Αριστοτέλη να διδάξει τον νεαρό Αλέξανδρο στο Νυμφαίο της Μιέζας φαίνεται λίγο παράδοξη. Οι βασιλείς της Μακεδονίας συνήθιζαν να φιλοξενούν στην αυλή τους² τους φιλοσόφους και τους ανθρώπους των γραμμάτων και τεχνών. Αυτή η απόφαση πιθανολογείται ότι έχει να κάνει με τον ισχύοντα κοινωνικό θεσμό της Μακεδονίας που αφορά στους νέους και ιδιαίτερα στους βασιλικούς παίδες, τον θεσμό της φυλετικής μύησης.

Παρ' όλο που η πληροφορία για την παραμονή του Αλέξανδρου και του Αριστοτέλη στο Νυμφαίο της Μιέζας είναι γραμμένη μετά από τετρακόσια χρόνια³, και είναι επόμενο κάποιοι παλαιοί θεσμοί στο μεταξύ να εξαλείφθηκαν ή να εξελίχθηκαν, ο Πλούταρχος μας δίνει κάποια σημαντικά στοιχεία, τα οποία βοηθούν να προσεγγίσουμε στον πραγματικό λόγο της παραμονής στο χώρο αυτό του νεαρού Αλέξανδρου που ήρθε και παρέμεινε για τρία χρόνια εδώ από την ηλικία των δεκατριών ετών.

Παρατηρούμε ότι ο Πλούταρχος κάνει ένα σαφή διαχωρισμό σχετικά για τους λόγους της παραμονής του Αλεξάνδρου. Δεν ήρθε μόνο να μαθητεύσει τον πολιτικό και ηθικό λόγο του Αριστοτέλη, «...αλλά και των απορρήτων και βαθύτερων διδασκαλιών, ας οι άνδρες ιδίως ακροατικάς και εποπτικές προσαγορεύοντες ουκ εξέφερον εις πολλούς». Απ' όσα γνωρίζουμε για την αριστοτελική σκέψη, αλλά και από την φιλοσοφική του πρακτική, δεν τεκμηριώνεται πουθενά ότι χρησιμοποιούνταν απόρρητες ακροαματικές και εποπτικές διδασκαλίες. Πρώτα απ' όλα τις

συχολές που δημιούργησε ο Αριστοτέλης στην Άσσο και έπειτα στην Αθήνα, την Περιπατητική σχολή, ήταν σχολές ανοιχτές σε μαθητές, σπουδούς και θαυμαστές⁴, δεν λειτουργούσαν ως κλειστές ομάδες, για την ένταξη στις οποίες θα χρειαζόταν μια ιδιαίτερη διαδικασία, όπως αυτή της σχολής του Πυθαγόρα. Επίσης στην Αριστοτελική σκέψη και φιλοσοφική του πρακτική δεν υπάρχει το μυστικιστικό στοιχείο που να εικόζει και να δικαιολογεί απόρρητες ακροαματικές και εποπτικές διδασκαλίες. Είναι γνωστό ότι ο Αριστοτέλης, από νωρίς, είχε αποβάλει κάθε πλατωνικό μυστικισμό και κάθε ιδεοκρατία και διαμόρφωσε τις βάσεις της επιστημονικής έρευνας. Το επιστημονικό ερευνητικό έργο του Αριστοτέλη δεν το γνώριζαν μόνο οι μαθητές του, αλλά και το ευρύ κοινό, μέσω των ανοιχτών ακροάσεων και των συγγραμμάτων του. Ωστόσο, όταν ο Αριστοτέλης δημοσίευσε τα «Μετά τα Φυσικά» ο Αλέξανδρος διαμαρτυρήθηκε που έγιναν γνωστοί οι ακροαματικοί λόγοι που διδάχτηκε από τον δάσκαλό του⁵. Φαίνεται ότι ο Μέγας Αλέξανδρος θεωρούσε και τους ακροαματικούς λόγους του Αριστοτέλη απόρρητους και ενταγμένους στη διαδικασία της μύησης.

Τις απόρρητες ακροαματικές και εποπτικές διδασκαλίες τις συναντάμε μόνο στις διαβατήριες μυστικές τελετές, στα μυστήρια και αργότερα στους θιάσους και σε μυστικές εταιρείες. Στη μύηση μέσω των απορρήτων ακροαματικών και εποπτικών διδασκαλιών αποκαλύπτονταν η αλήθεια στους μυσούμενους με εικόνες, σύμβολα, ή λέξεις⁶. Στη φυλετική μύηση, δηλαδή στη διαδικασία του περάσματος του νέου στην κοινωνία των ανδρών, η απόρρητη ακροαματική και εποπτική διδασκαλία αποτελούσαν τα σταθερά της στοιχεία που είναι η κατήχηση και η αποκάλυψη⁷.

Με την κατήχηση μαθαίνουν τα διάφορα ταμπού, τα συστήματα συγγένειας και τους κανό-

1. Πλούταρχος «Βίοι Παράλληλοι, Αλέξανδρος – Καίσαρ» 7.4

2. Κανατσούλης Δ. «Η Μακεδονία από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της ανόδου του Φιλίππου Β'» σελ 93

3. Ο Πλούταρχος γεννήθηκε το 50 μ.Χ. και πέθανε το 120 μ.Χ.

4. Κορδάτος Ι. «Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας» σελ.339

5. Πλούταρχος «Βίοι Παράλληλοι Αλέξανδρος Καίσαρ» 7.7

6. W. Otto «Ελληνικά μυστήρια» σελ. 26

7. Λεκατσός Π. «Η Καταγωγή των Θιάσων Διαμόρφωση και Εξέλιξη των Μυστικών Εταιρειών» Επιθεώρηση Τέχνης, Τεύχος 90, Ιούnius 1962, σελ. 656

νες του γάμου, τη σωστή διαγωγή απέναντι στα μέλη της φυλής, τους τρόπους και τις τέχνες του βιοπορισμού, τα έθιμα και τη μυθική και θρησκευτική παράδοση και ιστορία της φυλής, τις δραματικές παραστάσεις της, τα τραγούδια και τους χορούς της. Με την αποκάλυψη φανερώνονται τα σύμβολα και τα ιερά της φυλής. Ο λόγος της παραμονής του νεαρού Αλέξανδρου στο Νυμφαίο της Μιέζας μαζί με τους συνομήλικους του πρέπει να αναζητηθεί στους κοινωνικούς θεσμούς εκείνης της εποχής που καθόριζαν τις ηλικίες και κυρίως στις διαβοτήριες μυητικές τελετές.

Δύο επιστημονικές για την χρονική περίοδο που έρχεται στο Νυμφαίο ο νεαρός Αλέξανδρος μαζί με συνομήλικους του: Η πρώτη επισήμανση είναι ότι το έτος 343 π.Χ. χρονιά που έρχεται στο Νυμφαίο αυτό, τα νυμφαία, ως θεσμός, δεν είχαν ατονήσει και διατηρούσαν την θρησκευτική τους σημασία⁸. Η δεύτερη επισήμανση είναι ότι οι κοινωνικές δομές και ο διοικητικός τρόπος οργάνωσης της Μακεδονίας είναι διαφορετικός από τη υπόλοιπη Ελλάδα, με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Οι φυλετικές περιοχές καθώς και οι αστικές περιοχές δεν αποτελούν πολιτικές ενότητες⁹ και εξαρτώνται απ' ευθείας από τον βασιλέα¹⁰. Η φυλή αποτελεί ακόμη ένα κυρίαρχο οργανωτικό στοιχείο του κοινωνικού σχηματισμού. Αυτή η επισήμανση μας επιτρέπει να προσδιορίσουμε τον βαθμό εξέλιξης των κοινωνικών θεσμών, των θρησκευτικών και λατρευτικών εκδηλώσεων και να συμπεράνουμε ότι διατηρούνται ακόμη στην μορφή που ικανοποιούν τις ανάγκες της φυλής. Στην ίδια την περίοδο που εξετάζουμε, σύμφωνα με τις πληροφορίες που υπάρχουν, στην μεν νότια Ελλάδα στην Αθήνα ο θεσμός της φυλετικής μύησης εξελίχτηκε σε θεσμό εφηβείας και λειτουργεί στα όρια της πόλης με θεσμοθετημένα διατάγματα αποσκοπώντας στην πολιτική αγωγή των νέων, αλλά χάνοντας έτσι κάθε γνώριμο μυητικό στοιχείο, ενώ οποιοδήποτε σχέση του με τη φυλετική μύηση ανιχνεύεται στις γιορτές και τελετουργίες όπου πρωτοστατούν οι νέοι. Στη Σπάρτη διατηρούνται ακόμη ορισμένες επιβιώσεις της φυλετικής μύησης.

Στη Μακεδονία, την ίδια περίοδο, η φυλετική μύηση έχασε τον ισκρατικό¹¹ χαρακτήρα της

8. Αριστοδήμου Γεωργία «Ο Γλυπτός Διόσκομος Νυμφαίων και Κληνών στο Ανατολικό Τμήμα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας» σελ. 41

9. Κανατσούλης Δ. «Η Μακεδονία από αρχαιότατων χρόνων μέχρι της ανόδου του Φιλίππου Β'» σελ. 23

10. Κανατσούλης Δ. «Η Μακεδονική Πόλις από της ευφάνειας της μέχρι των του Μεγάλου Κωνσταντίνου», «Μακεδονικά» τόμος Δ', 1960, σελ. 235

11. Λεκατσός Π., «Η Καταγωγή των Θιάσων Διουόρφωση και Εξέλιξη των Μυητικών Ετοιρειών» Επιθεώρηση Τέχνης, Τεύχος 90, Ιούνιος 1962, σελ. 658

δηλαδή να είναι υποχρεωτική σε όλους τους νέους, αλλά διατηρείται μόνο από τους βασιλικούς παίδες¹², γι' αυτό τον Αλεξάνδρο τον ακολουθούν μόνο τα τέκνα των αριστοκρατών της Μακεδονικής Αυλής. Χάνοντας τον ισκρατικό της χαρακτήρα η φυλετική μύηση, επόμενο είναι να ατονήσουν ορισμένα στοιχεία της και να εισαχθούν νεωτερισμοί που να εξυπηρετούν τις ανάγκες των αριστοκρατικών και βασιλικών οικογενειών. Ένας τέτοιος νεωτερισμός δικαιολογεί και την παρουσία του φιλόσοφου Αριστοτέλη στο Νυμφαίο της Μιέζας.

Επειδή οι αρχαίες φιλολογικές αναφορές για την κοινωνική ζωή των μακεδόνων είναι πενιχρές και λαμβάνοντας υπ' όψιν ότι, ιδιαίτερα για τη ζωή του μεγάλου Αλεξάνδρου, είναι γραμμένες τετρακόσια χρόνια μετά των θανάτου του, πρέπει να στραφούμε στα αρχαιολογικά ευρήματα που τεκμηριώνουν την ύπαρξη τέτοιων κοινωνικών θεσμών και κυρίως για την θρησκευτική συμπεριφορά των μακεδόνων, η οποία καθόριζε άμεσα τις κοινωνικές σχέσεις.

Είναι γνωστό ότι οι διαβατήριες τελετές και ιδιαίτερα οι τελετές ενηλικίωσης, που σ' αυτές αναφερόμαστε, είναι ένας κοινωνικός θεσμός

ο οποίος παρατηρείται σε όλες ανεξαιρέτως τις φυλετικές κοινωνίες. Επομένως θα βοηθήσει στην έρευνά μας η σύγκριση με ανάλογες φυλετικές κοινωνίες όπου υπάρχουν μαρτυρίες, όπως αυτή της σπαρτιάτικης κοινωνίας όπου, αν και υπάρχουν διαφορές ως προς την πολιτική δομή, παρατηρούμε πολλές ομοιότητες ως προς τους θεσμούς και τις πρακτικές της¹³. Οι διαβατήριες τελετές είναι άμεσα συνδεδεμένες με την λατρεία συγκεκριμένων θεοτήτων και με την θρησκευτική ζωή της Κοινότητας όπου μεγάλες γιορτές αποτελούσαν μέρος της φυλετικής μύησης. Τα αρχαιολογικά ευρήματα που βρέθηκαν στη Μακεδονία και κυρίως οι επιγραφές τεκμηριώνουν την ύπαρξη και την λατρεία αυτών των θεοτήτων και συγκεκριμένα μιας μεγάλης θηλυκής θεότητας και του άρρενος παρέδρου της που έχουν την μορφή της Δήμητρας ή την Μητέρα των Θεών και του παρέδρου της Διονύσου, του κατεξοχήν απολιτικού θεού¹⁴. Αλλά και σε κάποιες γιορτές, που αυτές είναι συνδεδεμένες με την φυλετική μύηση και έχουμε γι' αυτές περισσότερες πληροφορίες, όπως τα Δαφνηφόρια¹⁵, παρατηρούμε ομοιότητες ως προς αυτή την πρακτική, δηλα-

12. Μπιργάλας Ν.: «Βασιλικοί παίδες» στη Μακεδονία και πολιτικοί «Παίδες» στη Σπάρτη», Αρχαία Μακεδονία, VI Συμπόσιο, σελ. 145

13. Μπιργάλας Ν.: ό.π. π.

14. Χατζόπουλος Μ.: «Λατρείες της Μακεδονίας: Τελετές μεταβάσεως και μυήσεις. Λατρείες στη «Περιφέρεια» του Αρχαίου Ελληνικού Κόσμου» σελ. 14

15. Βρεττός Λ.: «Λεξικό Τελετών Εορτών και Αγώνων των Αρχαίων Ελλήνων» Λ. Δαφνηφόρια

δή την απομάκρυνση του παιδιού της ευγενέστερης οικογένειας για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα και την παραμονή του σε λατρευτικό χώρο μακριά από την πόλη.

Επίσης η αρχαιολογική σκαπάνη στη Μακεδονία έφερε στο φως επιγραφές που αναφέρονται σε αγώνες δρόμου και ερμηνεύονται μόνο αν συνδεθούν με τελετές ενηλικίωσης¹⁶. Είναι γνωστό ότι ο αγώνας δρόμου αποτελούσε για τους έφηβους τελετή εξόδου από τη εφηβεία και την είσοδό τους στην ηλικία των νέων ανδρών¹⁷, μια και οι έφηβοι νωρίτερα δεν λάμβαναν μέρος σε τέτοιους αγώνες και γι' αυτό και τους αποκαλούσαν και «απόδρομους»¹⁸. Άρα μπορούμε να συμπεράνουμε ότι και στη Μακεδονία υπήρχε αυτός ο θεσμός¹⁹.

Οι τελετές ενηλικίωσης για τις φυλετικές κοινωνίες ήταν ο ισχυρότερος διαβατήριος κοινωνικός θεσμός, κατά τον οποίο μεταξύ της παιδικής ηλικίας και της ωριμότητας, της ηλικίας του πολέμου και της πολιτικής ζωής παρεμβάλλεται μία περίοδος δοκιμασιών και μυητικών διαδικασιών²⁰. Είναι η **φυλετική μύηση** όπου οι έφηβοι γίνονται άνδρες και εντάσσονται ο κοινωνικό σύνολο και γίνονται ενεργά μέλη της φυλής. Μέσω από τις τελετουργίες της μύησης οι νέοι δέχονται τα θρησκευτικά και κοινωνικά ήθη και έθιμα της φυλής.

Για να επιτευχθεί ο μυητικός αποκλεισμός, βασική προϋπόθεση και το πρώτο στάδιο της φυλετικής μύησης, πρέπει οι νέοι να φύγουν από το σπίτι τους, ώστε να «κοπεί» κάθε οικογενειακός και κοινωνικός δεσμός. Οι έφηβοι ζουν ομαδικά, περιφέρονται στα όρια της πόλης και δεν υπόκεινται σε κανένα κοινωνικό έλεγχο και νόμο. Αυτές τις εφηβικές ομάδες στην Κρήτη τις ονομάζουν αγέλες, στη Σπάρτη κρύπτες και στην Αθήνα περιπόλους.

Οι χώροι που επιλέγονται συνήθως είναι τα ιερά άλση και τα Νυμφαία, δηλαδή τα ιερά σπήλαια

που διέθεταν πηγές. Σ' αυτά τα σπήλαια, λόγω της μορφολογίας τους, αποδόθηκαν συμβολισμοί που εξυπηρετούσαν πρακτικά τις μυητικές τελετουργίες και απέκτησαν μια ιερότητα²¹, για να εξελιχθούν σε λατρευτικούς χώρους. Η επιλογή του Φιλίππου να είναι το Νυμφαίο της Μίεζας τόπος παραμονής του νεαρού Αλεξάνδρου και των συνομηλίκων του δεν πρέπει να ήταν τυχαία. Φαίνεται ότι ο τόπος αυτός, αλλά και η ευρύτερη περιοχή, λόγω της μορφολογίας του τοπίου, ήταν ένας χώρος όπου προτιμούσαν να απομονώνονται και να περιπλανώνται οι εφηβικές ομάδες, ήταν ο καθιερωμένος χώρος απομόνωσης και δοκιμασίας της μύησης.

Η παραμονή του νεαρού Αλεξάνδρου στο Νυμφαίο, μαζί με τους συνομηλίκους του, υποδεικνύει την ύπαρξη και λειτουργία στην περιοχή

16. Χατζόπουλος Μ.: «Λατρείες της Μακεδονίας: Τελετές μεταβάσεως και μύσεις. Λατρείες στη «Περιφέρεια» του Αρχαίου Ελληνικού Κόσμου», σελ. 19.

17. Τσαγρόκης Άγγελος: «Ο Θεσμός της Εφηβείας στην Αττική Αρχές και Προέλευση του Θεσμού», σελ.35.

Πιερ Βιντόλ – Νάκε: «Ο Μαύρος Κυνηγός» σελ. 177

18. Πιερ Βιντόλ – Νάκε: όπ. π.

19. Χατζόπουλος Μ.: «Μελέτηματα Cultes et rites de passage en Macedoine» σελ.129

20. Πιερ Βιντόλ – Νάκε: «Ο Μαύρος Κυνηγός» σελ. 31

21. W. Burkert: «Αρχαία Ελληνική Θρησκεία», σελ. 590. «Μυστηριακές Λατρείες της Αρχαιότητας», σελ.32, 122, Λεκοτάς Π.: «Διόνυσος. Κάτονηγη και Εξέλιξη της Διόνυσιακής Θρησκείας», σελ.76

της Μίεζας του κοινωνικού θεσμού της φυλετικής μύησης. Θεωρείται ως ένα ιστορικό στοιχείο που συντείνει στην τεκμηρίωση της ιστορικής και λατρευτικής συνέχειας αυτού του τόπου μέχρι σήμερα. Έτσι, παρ' όλο που η φυλετική μύηση εξελίχθηκε και προσαρμόστηκε στους νέους κοινωνικούς σχηματισμούς ή και εξαλείφτηκε, στον τόπο αυτόν κατόρθωσε να μετασχηματιστεί σε λατρευτική εκδήλωση και να ενσωματωθεί με το θρησκευτικό υπόστρωμα, δηλαδή με τη λαϊκή πίστη και λατρεία, και να επιβιώσει. Η ενσωμάτωση της φυλετικής μύησης στο θρησκευτικό υπόστρωμα αποδεικνύει πόσο ισχυρός ήταν αυτός ο θεσμός και για πόση μεγάλη χρονική διάρκεια τελούνταν στον τόπο αυτό. Επιβίωσε εδώ με τη μορφή του δρώμενου «Μπούλες», που τελείται στη Νάουσα και στο οποίο είναι αξιοσημείωτο ότι διατηρήθηκαν όλη η δια-

δικασία και τα στάδια της μύησης²².

Αλλά ο θεσμός της φυλετικής μύησης δεν εντοπίζεται μόνο στο δρώμενο «Μπούλες», ανικνεύεται και στους μυητικούς τόπους όπου διατηρούν τον αρχικό λατρευτικό τους πυρήνα. Τα αρχαιολογικά ευρήματα που βρέθηκαν στο σπήλαιο της «Παλαιο-Σωτήρας»²³ ή «Σπήλαιο» που αναφέρεται από τον Struck και από τον Delacoulonche²⁴ και το οποίο οι ερευνητές αυτοί έσπευσαν να το ταυτίσουν με το Νυμφαίο της Μίεζας (λανθασμένο, όπως αποδείχθηκε αργότερα!), μαρτυρούν ότι το σπήλαιο αυτό χρησιμοποιήθηκε ως τόπος μυητικών τελετουργιών. (Σήμερα το σπήλαιο αυτό δεν υπάρχει, γιατί όπως λέγεται ανατινάχθηκε από ναρκοσυλλέκτες και σκεπάστηκε με την διάνοιξη του δρόμου, αλλά παραμένει ακόμα το όνομα της περιοχής «Σπήλιος», ή «Λάκκος του Σπηλαίου»).

Και προξενεί εντύπωση στον παρατηρητικό ερευνητή ότι στο ίδιο σημείο τιμάται σήμερα, έστω μ' ένα ταπεινό εικονοστάσι, η μνήμη του Αγίου Θεοδώρου του Τύρωνος, του οποίου την σχέση με την μύηση την επιβεβαιώνουν οι λατρευτικές εκδηλώσεις και τα έθιμα της ημέρας αυτής σ' όλη την Ελλάδα, όπου οι τελεουργίες που διαδραματίζονται μας παραπέμπουν σε μυητικές πράξεις θιασικής μορφής²⁵.

Επίσης και η προσωινμία του Αγίου Θεοδώρου «τύρων» δηλαδή «νεοσυλλεκτος» δηλώνει την σχέση του αγίου με την μύηση. Φαίνεται καθαρά ότι η ύπαρξη του χριστιανικού «περιβλήματος» δεν εξάλειψε τα παλαιότερα λατρευτικά στοιχεία. Ο χώρος μπορεί να καλύφθηκε με τον χριστιανικό μανδύα, αλλά διατηρεί την σχέση του με την φυλετική μύηση.

Παραμένει ακόμη ο χώρος όπου τελείται το τελευταίο στάδιο του δρώμενου «Μπούλες», που ερμηνεύεται ως η πλήρης αποδοχή και ένταξη των νέων μυστών στην κοινωνία των ανδρών²⁶. Μια εικασία που αξίζει τον κόπο να διερευνηθεί περισσότερο! **N**

22. Ζιώτας Θ.: «Οι «Μπούλες» της Νάουσας. Από τη φυλετική Μύηση στη Διονυσιακή Λατρεία» σελ. 51

23. Πέτσας Φ.: «Ο τάφος των Λευκοδίων» σελ. 9, 10

24. Πέτσας Φ.: ό.π.

25. Παπαμιχαήλ - Κουτρούμπα: «Ο Σταυρός στο Ελληνικό Εθιμικό Δίκαιο», Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λογογραφίας, τομ. ΚΣΤ' - ΚΖ', έτος 1981 - 1986, σελ. 41

26. Ζιώτας Θ.: «Οι «Μπούλες» της Νάουσας. Από τη φυλετική Μύηση στη Διονυσιακή Λατρεία» σελ. 69

Ο Βαγγέλης Ψαθάς με τον γιο του Αντώνη με μπουλούκι στο Δημαρχείο το 2007

Ο ΑΥΛΗΤΗΣ ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΨΑΘΑΣ

Γράφει ο Κων/νος Περισσράτης, εκπαιδευτικός

Την τελευταία του πνοή άφησε τα ξημερώματα του Σαββάτου 3 Νοεμβρίου 2012 σε ηλικία 76 χρονών, ο λαϊκός δημιουργός Βαγγέλης Ψαθάς. Ο αγαπημένος μουσικός της Νάουσας, είχε το μοναδικό χάρισμα και την ικανότητα να μετατρέπει τις καλαμιές σε αυλούς και μέσα από τη μουσική δημιουργία να σκορπά τις χαρές της ομαδικής μέθεξης σε κυκλικούς χορούς μετά μουσικής. Διακρίθηκε και βραβεύθηκε με πρωτεία σε Πανελλήνια και Διεθνή μουσικά φεστιβάλ. Έχει επίσης συμμετάσχει σε πολλές δισκογραφικές παραγωγές. Το Μάιο του 2008 αναγορεύθηκε Επίτιμος Διδάκτωρ του Τμήματος Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης του Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

Αρκετά από τα ενδιαφέροντα στοιχεία που ακολουθούν είναι καταχωρημένα στη διπλωματική εργασία του Δημητρίου Αβραμίδου του τμήματος Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης του Πανεπιστημίου Μακεδονίας και προέκυψαν από προσωπικές συνεντεύξεις με τον ίδιο τον Βαγγέλη Ψαθά στις 3 και 12 Απριλίου του 2008. Επίσης στην καταγραφή συνέβαλαν και οι γιοί του Αντώνης και Δημήτρης και ο εγγονός του Βαγγέλη.

Η πρώτη επαφή του Βαγγέλη Ψαθά με τη μουσική, έγινε σε πολύ μικρή ηλικία μέσω των κομπανιών που έρχονταν να παίξουν στη Νάουσα κυρίως κατά την περίοδο της Αποκριάς. Οι κομπανίες αποτελούνταν κυρίως από ζουρνάδες και νταούλια που έρχονταν από τη Γουμένισσα, την Αλεξανδρεία ή την Τζουμαγιά.

Ένα επίσης σημαντικό ερέθισμα που δέχθηκε από μικρή ηλικία ήταν από τον προπάππο του, τον οποίο θυμάται να παίζει στην γκαίντα τα ντόπια τραγούδια της Νάουσας. Παρόλα αυτά ο ζουρνάς ήταν αυτός που τον εντυπωσίασε και του τράβηξε την προσοχή. Έτσι προσπαθώντας να μιμηθεί τους ζουρντζήδες που έβλεπε, άρχισε να κάνει με τα αδέρφια του αυτοσχέδιες φλογέρες και να εξασκεί την κυκλική αναπνοή.

Ήταν δεν ήταν έξι χρονών όταν στο θέρος έφτιαξε με καλαμιά την πρώτη αυτοσχέδια φλογέρα του. Αργότερα, έσπινε αυτή για να μάθει τα τραγούδια όπως έλεγε ο ίδιος. Μετά από κάποια χρόνια, λόγω της αγάπης του γι' αυτό το όργανο αγόρασε τον πρώτο του ζουρνά από την Γουμένισσα και άρχισε να μαθαίνει τους πρώτους σκοπούς.

Καθοριστική στιγμή στην πορεία του Βαγγέλη Ψαθά υπήρξε το 1955 όπου για πρώτη φορά τον προσλαμβάνουν ως οργανοπαίκτη στις «Μπούλες», μετά από πρόταση του τότε δημάρχου Αλέξανδρου Χωνού. Ήδη και πριν το '55 ο Βαγγέλης επισκεπτόταν σπίτια ηλικιωμένων οι οποίοι του τραγουδούσαν σκοπούς και τραγούδια της Νάουσας. Ο ίδιος επέμενε

πολύ σε αυτήν του την αναζήτηση ψάχνοντας να βρει τους πιο καλλίφωνους ώστε να μπορέσει να αποδώσει τους σκοπούς με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

Σημαντική πηγή αποτέλεσε ο Τάσος Μαρκοβίτης, ο οποίος ήταν ψάλτης και συνεπώς καλός στη φωνή. Ο ίδιος λέει: «Όταν γύρισα από φαντάρος ήθελα να μάθω τα τραγούδια. Έτσι πήγαινα στα σπίτια και

πάνω: Ο Βαγγέλης Ψαθάς παίζει το «μάσιμο»
κάτω: Με παραδοσιακή φορεσιά πίσω από το
μπουλουκί στο καθιερωμένο δρομολόγιο

...προσπαθώντας να μιμηθεί τους ζουρντζήδες που έβλεπε, άρχισε να κάνει με τα αδέρφια του αυτοσχέδιες φλογέρες και να εξασκεί την κυκλική αναπνοή...

Ο Βαγγέλης Ψαθάς με την σύζυγο και τους δύο γιους του Αντώνη και Δημήτρη

...τα περισσότερα τα έμαθα από τον Τάση Μαρκοβίτη που ήταν καλός στη φωνή. Μόνο για την «Παπαδιά» δεν ήξεραν λόγια. Αυτή την σφύριζαν. Την έμαθα από τον Τρύφων Χατζητρύφων, τα σφύριζε καλά...

μου τα τραγουδούσαν. Έψαχνα τους καλύτερους γιατί θέλει να ομορφαίνεις τα τραγούδια, δεν είναι μόνο να τα παίζεις. Τα περισσότερα τα έμαθα από τον Τάση Μαρκοβίτη που ήταν καλός στη φωνή. Μόνο για την «Παπαδιά» δεν ήξεραν λόγια. Αυτή την σφύριζαν. Την έμαθα από τον Τρύφων Χατζητρύφων, τα σφύριζε καλά. Σαν ζουρνά το έφτιανε. Έτσι είναι όσο τα ακούς, τα κάνεις δικά σου, θέλεις να ομορφαίνεις».

Στην ερώτηση εάν τον συγκρίνανε με παλαιότερους ζουρνατζήδες, μας λέει: «Ναι, μου έλεγαν καμία σχέση Βαγγέλη. Είσαι το κάτι άλλο». Για το αν προσπάθησε να βάλει τραγούδια από άλλες περιοχές, απαντάει: «Αφού δεν πάει. Κάθε μέρος έχει τη δική του πατινάδα. Βέβαια, αργότερα μπήκαν και καινούργιες πατινάδες για παράδειγμα «του Νικολάκη» ή το «Νυστάξαν τα ματάκια μου» μπήκαν αργότερα και αυτά Ναουσαίικα ήταν, αλλά του τραπεζιού. Εγώ μετά τα έκανα πατινάδες, γιατί δεν μπορείς για 500 μέτρα να παίζεις το ίδιο, θα γίνει βαρετό».

Όταν δε τον ρωτούσαν αν ο μεγάλος καλλιτέχνης γεννιέται ή γίνεται, απαντούσε πως η πραγματικά μεγάλοι έχουν έμφυ-

το χάρισμα, που όταν το ανακαλύπτουν δεν τους αφήνει να πουχάσουν αν δεν γίνονται κάθε μέρα και καλύτεροι.

Εδώ αξίζει να σταθούμε και να εστιάσουμε στη μουσική οξυδέρκεια αυτού του ανθρώπου. Βλέπουμε από τη μία ότι αρνείται να προσθέσει στο έθιμο ξένα τραγούδια, διατηρώντας έτσι αγνή και ανεπηρέαστη τη μουσική του παράδοση, αλλά από την άλλη έχει την ικανότητα να μετατρέπει καθιστικά τραγούδια σε πατινάδες, εξελίσσοντας έτσι την παράδοση χωρίς να τη μολύνει.

Επιπλέον η δημιουργία νέων κομματιών δεν έγινε μόνο με την μετατροπή καθιστικών τραγουδιών σε πατινάδες, αλλά και με διασκευή κάποιων κομματιών από άλλες περιοχές που το ιδίωμά τους έμοιαζε πολύ με αυτό της Νάουσας.

Για την πατινάδα «Κόκκινα τριαντάφυλλα», ένα από τα δικά του κομμάτια, λέει: «Το μισό κομμάτι είναι παρμένο από ένα σκοπό που παίζεται στην περιοχή της Καστοριάς, συγκεκριμένα εγώ το άκουσα στο χωριό Άργος Ορεστικό. Είχα πάει στο Άργος πριν αρκετά χρόνια περίπου, το 1973-75, με τις «Μπούλες» και άκουσα κάποια

Η ανακήρυξη του Βαγγέλη Ψαθά σε επίτιμο διδάκτορα του Τμήματος Μουσικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Μακεδονίας το 2008

χορευτική ομάδα της περιοχής να κάνει πατινάδα με αυτόν τον σκοπό. Ο σκοπός αυτός έμοιαζε πολύ με την «Παπαδιά» και με κάποιους άλλους σκοπούς της Νάουσας. Σκέφθηκα ότι θα ταίριαζε πολύ να παιχτεί σαν πατινάδα στη Νάουσα, καθώς η μελωδία ήταν πολύ κοντά στα ακούσματά μας. Κάποια στοιχεία από την «Παπαδιά» και κάποιες καταλήξεις και έτσι έγινα το κομμάτι».

Στην πολύχρονη πορεία του ο Βαγγέλης έμεινε πιστός στην αυθεντική δημιουργία. Η διαρκής αναζήτηση και ανησυχία του για την Ναουσαϊκή παράδοση, ανέδειξε ακόμα περισσότερο το μουσικό του ταλέντο. Αναζητούσε τη μουσική σε όποιο μέρος του κόσμου κι αν βρισκόταν και θαύμαζε μουσικούς διαφορετικούς σε κουλτούρα και νοοτροπία.

Άλλωστε, όλοι οι μουσικοί, μέσα από τη διαφορετικότητά τους αγαπιούνται και αλληλοθαυμάζονται. Αδιαμφισβήτητα, θεωρείται γενάρχης μιας μουσικής οικογένειας που συνεχώς μεγαλώνει και αποτελεί σημαντικό κρίκο στη διάσωση και συνέχιση της μουσικής παράδοσης της Νάουσας.

Στην τελετή ανακήρυξής του σε επίτιμο διδάκτορα του Τμήματος Μουσικής Επιστήμης, ο πρύτανης του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Ηλίας Κουσκουβέλης τόνισε ότι «είναι στα χέρια σου, στα δάχτυλά σου, στα πνευμόνια σου, στο «μέλι» του ζουρνά σου, στην έμπνευση σου Βαγγέλη Ψαθά, να μεταδώσεις αυτό που έχεις συσσωρεύσει, στα παιδιά μας. Οι καλλιτέχνες της μουσικής παράδοσης είναι η ζωγική μας σχέση, ίσως η μόνη μας σχέση με τις ρίζες μας, είναι ο μουσικός χυμός που συνδέει εμάς, τα κλαδιά με το παρελθόν μας, όσο μακριά και αν αυτό φτάνει». Θεματοφύλακας της μουσικής κληρονομιάς και των βιωμάτων της ιδιαίτερης τοπικής παράδοσης, ένωθε περήφανος γιατί πέτυχε να μεταλαμπαδεύσει στα παιδιά και τα εγγόνια του το ίδιο πάθος και μεράκι για τον λαϊκό μας πολιτισμό. Το Νοέμβριο του 2012 όλοι μας αποχαιρετήσαμε το λαϊκό μας καλλιτέχνη. Έφυγε ο στυλοβάτης της μουσικής μας παράδοσης. Σίγησε για πάντα ο ζουρνάς που έκλαιγε και που όταν τον άκουγες σ' έκανε να «τσιμουριάζεις».

Καλό σου ταξίδι Βαγγέλη. ■

...είναι στα χέρια σου, στα δάχτυλά σου, στα πνευμόνια σου, στο «μέλι» του ζουρνά σου, στην έμπνευση σου Βαγγέλη Ψαθά, να μεταδώσεις αυτό που έχεις συσσωρεύσει, στα παιδιά μας...

Μπούλας του 1931. Δεξιά διακρίνεται ο ζουρνατζής Μήτρος Χαϊβάνος.

ΖΟΥΡΝΑΔΕΣ ΚΑΙ ΚΟΜΠΑΝΙΕΣ

ΣΤΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ

Σε προηγούμενο αφιέρωμά μου στο περιοδικό ΝΙΑΟΥΣΤΑ που κυκλοφόρησε τον περασμένο Δεκέμβριο 2012, είχα αναφερθεί στην Πολιτιστική, Θεατρική και Αθλητική δραστηριότητα στη Νάουσα στα εκατό χρόνια που πέρασαν από την απελευθέρωσή της μέχρι σήμερα. Απέφυγα σκόπιμα να αναφερθώ σε ένα άλλο τομέα της μουσικής παράδοσης, αυτό των λαϊκών οργανοπαικτών, επειδή θεώρησα ότι έπρεπε να αποτελέσει ένα ξεχωριστό κεφάλαιο.

Γράφει ο
Νίκος Καλλιδάκης

Πίστευα ότι έτσι θα μου δίνονταν η ευκαιρία να αναφερθώ σε πρόσωπα που έπαιξαν μεγάλο ρόλο με τη γνώση τους στη μουσική συνοδεύοντας όχι μόνο τα μπουλούκια στις Μπούλες την περίοδο της Αποκριάς, αλλά συμμετέχοντας σε γάμους, γλέντια και πανηγύρια, γυμναστικές επιδείξεις σχολείων και διάφορες άλλες θρησκευτικές τελετές. Κάποιοι από αυτούς που συμμετείχαν

στη Μπάντα της ΕΡΙΟΛΑΝ των εργοστασίων Λαναρά αποτέλεσαν αργότερα τη «μαγιά» στη Φιλαρμονική μας.

Αρχίζοντας από τον ΖΟΥΡΝΑ θα αναφερθώ στους καλύτερους οργανοπαίκτες που υπήρχαν στη Νάουσα στο τέλος του 19ου -αρχές του 20ου αιώνα κατά μαρτυρία του μπάρμπα Κων/νου Πιπτάκη (Τάκης Μπαίτσας: Μπούλες και Γιαννίτσαροι της Νάουσας): ήταν ο

τυφλός Μυτόσης, ο Τζαρόλης, ο Ντουρμάκας, ο Ισίνγκας (Νταούλι) και ο νεώτερος και πλέον Ξακουστός Μήτρος Χαϊβάνος (Μπογιατζής). Για τον Ίσινγκα λέγεται ότι έπαιζε τόσο καλά και δυνατά νταούλι ώστε αργότερα, όταν ηλεκτροδοτήθηκε η Νάουσα και πήγαν σε ένα σπίτι να παίξουν, έσβησαν τα φώτα και έσπασαν τα τζάμια.

Περνώντας τα χρόνια ο Μήτρος Χαϊβάνος (Βογιατζής) έγινε ένα ξεχωριστό ταλέντο, μοναδικός στο είδος, σύμφωνα με αφηγήσεις παλαιών Ναουσαίων που «ντύνονταν» τις Αποκριές και έπαιρναν μέρος στο Μπουλούκι που έπαιζε αυτός. Ήταν ο μόνος ζουρντζής στην προπολεμική Νάουσα. Στις συζητήσεις που πολλές φορές κάναμε με τον Αλέκο το Χωνό, ο οποίος ντύνονταν «Μπούλα» για πολλά χρόνια και που τον είχα τακτικό επισκέπτη στο μαγαζί, μου έλεγε για τον Μήτρο ότι όταν έπαιρνε τα χέρια του τον ζουρνά κελαιδούσε και ακούραστος έπαιζε για μέρες και νύχτες την περίοδο της Αποκριάς συνοδεύοντας το μπουλούκι.

Όταν όμως έφθανε η Καθαρά Δευτέρα το βράδυ κρεμούσε τον ζουρνά και τον Ξανάπαιρνε στα χέρια του την επόμενη χρονιά. Εδώ πρέπει να σημειώσω ότι οι οργανοπαίχτες πληρώνονταν από τα μέλη των Μπουλουκιών και είχαν υποχρέωση να τους φιλοξενούν στα σπίτια τους. Επίσης ότι διακρίνονταν για την αξιοπρέπειά τους και ποτέ δεν έπαιζε ζουρνάς και νταούλι εκτός από τις μέρες της Αποκριάς. Θα αναφέρω επίσης ότι τα παλιά χρόνια έρχονταν ζευγάρια ζουρντζήδες από τη Γουμένισσα, τη Βέροια, την Αλεξάνδρεια και από αλλού για να συνοδεύσουν διάφορες ομάδες που ντύνονταν καρναβάλια τις δύο Κυριακές της Αποκριάς και όχι μόνο. Ο Μήτρος Χαϊβάνος κάποια στιγμή άφησε τα εγκόσμια και δυστυχώς δεν υπήρχε διάδοχος κατάσταση, ήρθε και ο πόλεμος με την Κατοχή που σταμάτησε το έθιμο και οι οργανοπαίχτες του ζουρνά εξαφανίστηκαν και οι σκοποί που έπαιζαν ξεχάστηκαν.

Αυτό κράτησε μέχρι σχεδόν τις αρχές του 1954 όταν μετά από παρότρυνση του τότε δημάρχου Φιλώτα Κοκκίνου και του βουλευτή κ. Χατζηγεργιορίδη να ανασυγκροτηθεί το μπουλούκι, επιστρατεύτηκε ο Αλέκος

Χωνός και ο Τρύφων Χατζητρύφων για να ξεκινήσουν την προσπάθεια. Έτσι, όταν εκλέχθηκε Δήμαρχος ο Αλέκος Χωνός, τις Αποκριές του 1955 μαζεύτηκαν κάποια άτομα που ντύνονταν προπολεμικά «Μπούλες» και αποτέλεσαν το πρώτο Μπουλούκι. Χρειάζονταν όμως ζουρνά και νταούλι.

Την ευθύνη ανέλαβε ο Τρύφων Χατζητρύφων, ο οποίος πήγε στη Τζουμαγιά και βρήκε τους Αφούς Μίλκα, τον Γιάννη, που έπαιζε ζουρνά και τον αδερφό του στο νταούλι. Τους έφερε στη Νάουσα, τους φιλοξένησε στο σπίτι του και για δεκαπέντε ημέρες τους τραγούδωσε τους ρυθμούς της πατινάδας, αλλά και τους χορούς του μπουλουκιού.

Ακούραστος ο Τρύφων κατάφερε το ακατόρθωτο, κι έτσι, όταν ήρθε η Κυριακή της Αποκριάς οι μουσικοί ήταν πανέτοιμοι και συνόδευσαν το μπουλούκι στην καθορισμένη από την παράδοση διαδρομή, κάνοντας τον κόσμο να δοκρύσει από συγκίνηση, τόσο από το παίξιμό τους, αλλά και κάποιοι παλαιότεροι είδαν μετά από τόσα χρόνια να αναγεννιέται το έθιμο. Οι νεότεροι γνώρισαν και είδαν κάτι που μόνο στη Νάουσα υπήρχε και ήταν υπέροχο, Ξέχωρα που κάποιοι απ' αυτούς στα επόμενα χρόνια ντύθηκαν και οι ίδιοι.

Όμως για το θέμα του ζουρνά και του νταουλίου έπρεπε να βρεθεί μια λύση με ντόπιους. Την εποχή εκείνη ο Βαγγέλης Ψαθάς ήταν μικρός, όμως είχε έμφυτο ταλέντο και κατασκεύαζε μόνος του φλογέρες και έπαιζε. Αυτό το πληροφορήθηκαν ο Δήμαρχος Αλέκος Χωνός, ο Τάσης ο Μαρκοβίτης, ο Τρύφων Χατζητρύφων, ο Τάσης ο Πιτσιούνης και ο Κώστας ο Γιόκαλος, που εκείνη την εποχή εργάζονταν στον Λόγγο, στην αποθήκη του συνεταιρισμού.

Ο δήμαρχος Αλέκος Χωνός παρήγγειλε και έφερε ένα ζουρνά από την Τουρκία, και οι υπόλοιποι, ένας-ένας, πήραν τον Βαγγέλη και άρχισαν να του μαθαίνουν τους χορούς και τις πατινάδες καθώς και κάποια παραδοσιακά τραγούδια της Νάουσας. Το θαύμα δεν άργησε να γίνει. Έτσι ο Βαγγέλης στο ζουρνά με τον αδερφό του Δημήτρη στο νταούλι ανέλαβαν να συνοδέψουν το μπουλούκι την επόμενη χρονιά με μεγάλη επιτυχία.

...ο Μήτρος Χαϊβάνος έγινε ένα ξεχωριστό ταλέντο, μοναδικός στο είδος, σύμφωνα με αφηγήσεις παλαιών Ναουσαίων που «ντύνονταν» τις Αποκριές...

αριστερά: Ο Βαγγέλης Ψαθάς σε λαογραφική εκδήλωση στη Νάουσα
δεξιά: Ο Τρύφων Παζαρέντζης, συνεχιστής της οικογενειακής παράδοσης στον ζουρνά

Μετά από σχετική διαφήμιση για το δρώμενο, την Αποκριά του 1956 είχαν επισκεφθεί τη Νάουσα αρκετές χιλιάδες κόσμου από όλη την Ελλάδα και χρόνο με το χρόνο ολοένα αυξάνονταν. Παράλληλα και το ενδιαφέρον των Ναουσαίων για συμμετοχή στο μπουλούκι μεγάλωνε, χρειάζονταν λοιπόν να εκπαιδευτούν και άλλοι οργανοπαίχτες. Έτσι οι «εκπαιδευτές» του Βαγγέλη Ψαθά εκπαίδευσαν και τον Σταύρο Παζαρέντζη (Ράμτσιο) για να συνοδεύσει το δεύτερο μπουλούκι που είχε δημιουργηθεί, καθώς άρχισαν να ντύνονται και νέα παιδιά.

Ο Βαγγέλης απ' την πλευρά του, με το ταλέντο που διέθετε άρχισε να μαθαίνει και στα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς του το ζουρνά και το νταούλι. Έτσι εκτός από τον αδελφό του Δημήτρη, ήταν ο Κώστας που έπαιξε ζουρνά και νταούλι, αλλά δυστυχώς πέθανε πολύ νωρίς στα 29 του χρόνια. Ο Γιώργος ακορντεόν και όταν παντρεύτηκε και μεγάλωσαν τα παιδιά του, τους δίδαξε από μικρούς την τέχνη του ζουρνά και όχι μόνο.

Βλέπουμε λοιπόν τον Αντώνη να παίζει νταούλι και ακορντεόν, τον Δημήτρη ζουρνά και νταούλι και παράλληλα με αυτούς εκπαιδεύσε και μύησε στην τέχνη του ζουρνά τον Μήτση Αγγελτή, ο οποίος, μαζί με το γιο του στο νταούλι, συνοδεύσε και συνοδεύει ένα από τα πέντε μπουλούκια που υπάρχουν σήμερα. Ο

Βαγγέλης όμως «έβγαλε» και τον εγγονό του Βαγγέλη, που όπως φαίνεται, θα είναι άξιος συνεχιστής της παράδοσης της οικογένειας Ψαθά με το ταλέντο που κληρονόμησε από τον υπέροχο και μοναδικό παππού του.

Στο σημείο αυτό θα πω ότι ο Βαγγέλης Ψαθάς μας έκανε περήφανους ως Ναουσαίους γιατί όπου και αν εμφανίστηκε με τα συγκροτήματα τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό αποσπούσε βραβεία και επαίνους, με αποκορύφωμα την μεγάλη τιμή που του έκανε το πανεπιστήμιο Μακεδονίας ανακηρύσσοντας τον επίτιμο διδάκτορα του Τμήματος Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης. Ο Βαγγέλης Ψαθάς είχε να προσφέρει πολλά ακόμα, όμως ο ξαφνικός θάνατος του γιου του Αντώνη, που έπαιζε ακορντεόν και νταούλι, του στοίχισε πάρα πολύ και μέσα σε ένα χρόνο έφυγε και ο ίδιος από τη ζωή αφήνοντας ένα δυσαναπλήρωτο κενό.

Είναι αλήθεια ότι τέτοια ταλέντα βγαίνουν πολύ σπάνια, όμως ευτυχώς άφησε καλά παιδιά και εγγόνια που θα προσφέρουν συμμετέχοντας στο μοναδικό δρώμενο «Μπούλες» καθώς και στους συλλόγους που ασχολούνται με το χορό (Λύκειο Ελληνίδων, Πυρσός κλπ) Το καλοκαίρι που μας πέρασε το Αγροτικό Κίνημα Ελλάδος τίμησε τον Βαγγέλη με ειδική πλοκέτα μαζί με άλλες προσωπικότητες από την Ελλάδα και το εξωτερικό.

...ο Βαγγέλης απ' την πλευρά του, με το ταλέντο που διέθετε άρχισε να μαθαίνει και στα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς του το ζουρνά και το νταούλι...

Αποκριά του 1919. Διακρίνονται είναι ο Δημήτρης Άτσας (κλαρίνο) ο Φιλώτας Άτσας (τρομπόνι) και ο Γκόγκας Άτσας (γκρανκάσα) (αρχείο Χρ. Ζάλιου)

Η τελευταία τιμή που του έγινε ήταν μετά θάνατον, από τον σύλλογο «Γενίτσοροι και Μπούλες» στην παράσταση που πραγματοποιήθηκε το Σάββατο 5 Ιανουαρίου 2013 στο Δημοτικό Θέατρο, μια πολύ ωραία εκδήλωση που ετοίμασε ο σύλλογος σε συνεργασία με την θεατρική ομάδα της οδού Ανταρτών, η οποία ήταν αφιερωμένη στη μνήμη του και απονεμήθηκε τιμητική πλακέτα στην οικογένειά του.

Μία άλλη οικογένεια που συνεχίζει την τοπική μουσική παράδοση είναι του Σταύρου Παζαρέντζη (Ράμτσιου). Ο Σταύρος Παζαρέντζης γεννήθηκε το έτος 1934 στη Γουμένισσα του νομού Κιλκίς από οικογένεια μουσικών. Παντρεύτηκε στη Νάουσα το 1948 και απέκτησε τέσσερα παιδιά, ένα κορίτσι την Αφροδίτη και τρία αγόρια, τον Δημήτρη, τον Τρύφωνα και τον Μιχάλη.

Ο Σταύρος από πολύ μικρός πήρε τα πρώτα του μαθήματα στο ζουρνά από τον θείο του Τραϊανό, ο οποίος έπαιζε ζουρνά στη Γουμένισσα και συγκεκριμένα τον μακρύ ζουρνά, που έπαιζαν συνήθως την εποχή εκείνη. Μετά τις στρατιωτικές του υποχρεώσεις ο Σταύρος, γύρω στα 1954, άρχισε να μαθαίνει συγχρόνως με τον Βαγγέλη, με ένα ζουρνά που είχε φέρει, όπως και για τον Βαγγέλη Ψαθά, από την Τουρκία, ο κυρ Αλέκος Χωνός, τον κοντό ζουρνά, όπως θα θυμούνται οι περισσότεροι, τους ρυθμούς της Πατινά-

δας και τους Χορούς.

Το 1956 συνόδεψε το δεύτερο μπουλούκι με τις Μπούλες που είχε συγκροτηθεί από παλαιά και νέα άτομα που είχαν μεράκι για το δρώμενο, ενώ με το νταούλι τον συνόδεψε ο Κων/νος Γκαϊντατζής, τον οποίο είχε μαζί του για πολλά χρόνια μετά, όπως και τον Μήτσο Αγγέλτση, που αργότερα τον μύησε και στο ζουρνά. Επίσης τα επόμενα χρόνια τον συνόδεψε ο μεγάλος του γιος ο Δημήτρης Παζαρέντζης. Μετά το 1980 ένα μπουλούκι συνόδευσαν ο Σταύρος μαζί με τα παιδιά του στα νταούλια, τον Δημήτρη και τον Μιχάλη που έπαιζε και ζουρνά και το άλλο μπουλούκι ο Τρύφωνας, που έπαιζε ζουρνά ενώ στο νταούλι ήταν ο Χρήστος από τη Γουμένισσα. Όλα αυτά μέχρι τη στιγμή που ο Σταύρος έφυγε από τη ζωή. Σήμερα την παράδοση της οικογένειας συνεχίζουν τα παιδιά του και τα εγγόνια του που εξελίχθηκαν περισσότερο. Ο Δημήτρης (νταούλι, soprano), ο Τρύφων (ζουρνά, κλαρίνο, soprano, ακορντεόν, φλογέρα, νταούλι), ο Μιχάλης (ζουρνά, νταούλι, ακορντεόν). Ο γιος του Τρύφωνα και τα εγγόνια του, ο Γιώργος (ζουρνά, νταούλι, κλαρίνο), ο γιος του Δημήτρη Σταύρος, που παίζει όλα τα όργανα καθώς και ο γιος του Μιχάλη Σταύρος (κλαρίνο, νταούλι, soprano) που γράφει επίσης μουσική και παίζει και άλλα όργανα συνέπραξαν και συμπράττουν με μεγάλες ορχήστρες

...ο Σταύρος από πολύ μικρός πήρε τα πρώτα του μαθήματα στο ζουρνά από τον θείο του Τραϊανό, ο οποίος έπαιζε ζουρνά στη Γουμένισσα...

Συναυλία στη Νάουσα. Διακρίνεται ο Θανάσης Άτσης με την κορνέτα (αρχείο Χρ. Ζάλιου)

στην Αθήνα, καθώς και με μεγάλους και διάσημους τραγουδιστές. Κλείνω την αναφορά μου στην οικογένεια Παζαρέντζη και αναφέρονται ιδιαίτερα στον Τρύφωνα, ο οποίος έχει τιμηθεί με μετάλλια και επαίνους από επισκέψεις και συμμετοχές στην Κύπρο, Γαλλία, Βουλγαρία, Τουρκία, Καναδά, Αυστρία, Πεκίνο, Βοστώνη και διάφορες πόλεις της Ελλάδας. Όλοι τους είναι επόδιοι συνεχιστές του έργου και του ταλέντου πατέρα τους.

Παράλληλα με τους Ζουρνατζήδες, υπήρχαν στη Νάουσα και οι μουσικές κομπανίες και μεμονωμένα άτομα όπως ο Δήμος Γκούγκουρας (βιολί), ο Αλέξης Κατσάνος (βιολί), αλλά και κάποιοι που έπαιζαν ούτι και κλαρίνο και έπαιρναν μέρος κατά καιρούς στις μεγάλες κομπανίες.

Μια από αυτές ήταν του Δημήτρη Άτση (κλαρίνο), με τον Νικόλα (τρομπόνι), τον Θανάση (κορνέτα), τον Γιώργο (κορνέτα και Γκρανκάσα), και τον Φιλώτα (τρομπόνι). Ο μπαμπάς Δημήτρης με τους γιους του που προανέφερα έπαιρναν μέρος σε παρελάσεις, θρησκευτικές γιορτές, γάμους, πανηγύρια και στις γυμναστικές επιδείξεις των σχολείων της Νάουσας. Ο Δημήτρης Άτσης, ο ιδρυτής της, γεννήθηκε το 1864 και πέθανε το 1952, πήρε μέρος στο Μακεδονικό Αγώνα δίπλα στον καπετάν Σιμανίκα και ανέπτυξε μεγάλη δράση. Επίσης οργάνωσε τη Φιλαρμονική του Λαναρά (ΕΠΙΟΛΑΝ) και δίδασκε για πολλά χρόνια. Τα παιδιά του συ-

νέχισαν την ενασχόλησή τους με τη μουσική, ενώ ο μικρότερος γιος του, ο Φιλώτας, έπαιζε και στη φιλαρμονική από την ίδρυσή της και για πολλά χρόνια.

Μια άλλη κομπανία ήταν του Χριστόδουλου Άτση (κορνέτα) στην οποία συμμετείχαν ο γαμπρός του Δημητρός (κλαρίνο), ο Γιάννης Σιάγκος (κλαρίνο), ο Τούσης Τσιάφκας (τρομπόνι και γκρανκάσα), ο Ευριπίδης Παζαρέντζης (γκρανκάσα). Και αυτή η κομπανία έπαιρνε μέρος σε παρελάσεις, γυμναστικές επιδείξεις σχολείων, γυμνασίων και δημοτικών, σε γάμους συνοδεύοντας τη νύφη στην εκκλησία και στη συνέχεια έπαιζαν στα γλέντια που γίνονταν στα σπίτια που άφησαν εποχή και πολλές φορές αναφέρονται ακόμα και σήμερα.

Μια άλλη κομπανία ήταν των αδελφών Αντώνη και Σταύρου Βελιγδένη. Ο Αντώνης ήταν μεγάλο ταλέντο και έπαιζε κορνέτα – σαξόφωνο – κλαρίνο, ενώ ο Σταύρος έπαιζε τρομπόνι. Πολλές φορές μαζί με την κομπανία του Χριστόδουλου Άτση έπαιζαν εμβατήρια και χορούς στις παρελάσεις και τις γυμναστικές επιδείξεις των σχολείων της πόλης μας που πραγματοποιούνταν είτε στις αυλές των σχολείων είτε στο γήπεδο και βέβαια έπαιζαν σε γάμους και γλέντια που γίνονταν στα Ναουσαϊκά σπίτια.

Ο Αντώνης Βελιγδένης δίδασκε και διηύθυνε για αρκετά χρόνια τόσο σε παλιά μέλη άλλων φιλαρμονικών (ΕΠΙΟΛΑΝ – ΑΘΗΝΑ) αλλά

...ο μπαμπάς Δημήτρης με τους γιους του έπαιρναν μέρος σε παρελάσεις, θρησκευτικές γιορτές, γάμους, πανηγύρια και στις γυμναστικές επιδείξεις...

*Κομπανία στον
περίβολο του
Αγίου Γεωργίου.
Διακρίνεται ο Α.
Αλαϊτσής (τρο-
μπόνι)
(αρχείο
Χρ. Ζάλιου)*

και σε νέα μέλη μετά το 1958. Επίσης δίδαξε μουσική στο γιο του Γιάννη, ο οποίος έγινε ένα μοναδικό ταλέντο στο ακορντεόν και έβγαλε πάρα πολλούς μαθητές στα χρόνια που δίδαξε μέχρι το θάνατο του.

Όλα αυτά τα μέλη των κομπανιών που αναφέρθηκαν επάνδρωναν και δημιουργούσαν ορχήστρες σε διάφορα κέντρα διασκέδασης της εποχής εκείνης όπως το ΚΙΟΣΚΙ, του Μπαλάνου, η Φωλιά του Τσιόρα, τα Ολύμπια, η Μηλιά, ο Πράσινος Κήπος, του Ρακημπέη και άλλα. Μαζί τους έπαιρναν ένα διάσημο βιολιστή της Νάουσας τον Κώστα Μπάλια, ο οποίος όταν έπαιζε, κατέβαζε τα πουλιά από τα δένδρα με τη μελωδία του βιολιού του, όπως έλεγαν χαρακτηριστικά όσοι τον άκουγαν, τα όμορφα εκείνα χρόνια που ο κόσμος γλεντούσε αγνά με μουσικούς δικούς του.

Τελευταία άφησα την κομπανία Αλαϊτση, του Χριστόδουλου Αλαϊτση, που έπαιζε (γκρανκάσα) και ήταν ο ιδρυτής της κομπανίας. Μαζί του έπαιζαν ο γιος του Χρήστος (κλαρίνο), ο Άγγελος (τρομπόνι), ο Νίκος (γκρανκάσα) μαζί τους και οι Βαγγέλης Καρβουνιάρης (κλαρίνο), ο Βασίλης Σιάνος (κορνέτα) και ο Γρηγόρης Καρβουνιάρης (ακορντεόν). Για τα χρόνια εκείνα ήταν και αυτή μια αξιόλογη ομάδα μουσικών και έπαιρναν μέρος σε γαμήλια γλέντια, εορτές και διάφορες άλλες εκδηλώσεις που πραγματοποιούνταν στη Νάουσα. Την παράδοση της κομπανίας Αλαϊτση συνεχίζουν σήμερα ο Βασίλης Αλαϊτσης (κλαρίνο),

Νίκος Αλαϊτσης (ακορντεόν), Μιχάλης Ράλλης (κορνέτα), Νίκος Ράλλης (κορνέτα), Πασχάλης Καρβουνιάρης (κορνέτα), Κώστας Καϊμακάμης (κορνέτα), Βασίλης Ράλλης (γκρανκάσα). Εδώ κλείνει η αναφορά μου για τα μουσικά σχήματα που ψυχαγόησαν και ψυχαγωγούν μέχρι και σήμερα. Οι νεώτεροι από αυτούς παίρνουν μέρος στα αποκρίατικα δρώμενα, αλλά συνοδεύουν και τα χορευτικά συγκροτήματα των συλλόγων (Λύκειο - Πυρσός - Βλάχοι) στις διάφορες εκδηλώσεις που διοργανώνουν ή στις εξορμήσεις τους εκτός πόλεως. Θεώρησα υποχρέωση μου να ερευνήσω, να καταγράψω και να «διασώσω» όλα τα γνωστά ονόματα των μουσικών αυτών, που για πάνω από εκατό χρόνια διασκέδαζαν τους Ναουσαίους, αλλά και τηρούσαν με θρησκευτική ευλάβεια το δρώμενο Μπούλες.

Για να θυμηθούν οι παλαιοί και να μάθουν οι νέοι. Οι περισσότεροι από αυτούς έφυγαν από τη ζωή, άφησαν όμως πίσω τους κάποιους που συνέχισαν, συνεχίζουν και θα συνεχίσουν, πιστεύω, και στο μέλλον, τιμώντας έτσι τους προγόνους τους, γι αυτά που τους δίδαξαν πάνω στη μουσική, είτε αυτό λέγεται ζουρνάς, κορνέτα, κλαρίνο είτε οποιοδήποτε άλλο όργανο έμαθαν να παίζουν. Έτσι κι αλλιώς παράδοση μιας πόλης ή ενός λαού δεν νοείται χωρίς μουσική ή μουσικά όργανα που τέρπουν και αγαλλιάζουν τους ανθρώπους αλλάζοντας και γεμίζοντας με την μελωδία τους την καθημερινότητά τους. ■

...ο Αντώνης Βελιγδένης διδάξε και διύθυσε για αρκετά χρόνια τόσο σε παλιά μέλη άλλων φιλαρμονικών αλλά και σε νέα μέλη μετά το 1958...

ΠΡΟΣΩΠΙΔΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΔΟΦΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΙΣ ΓΙΟΡΤΕΣ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ
ΜΕΧΡΙ ΤΑ ΣΗΜΕΡΙΝΑ ΑΠΟΚΡΙΑΤΙΚΑ ΔΡΩΜΕΝΑ

Γράφει ο Χρήστος Σ. Ζάλιος, Εκπαιδευτικός-Συγγραφέας

Η προσωπίδα συναντιέται διαχρονικά σε όλον τον κόσμο. Η ιστορία της χάνεται στα βάθη των αιώνων και η καταγωγή της θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι τόσο παλιά όσο και ο ανθρώπινος πολιτισμός. Η χρήση της για τελετουργικούς και μαγικούς σκοπούς είναι διαδεδομένη σε όλους τους λαούς και έχει πανάρχαια καταγωγή. Φορώντας την προσωπίδα ο άνθρωπος μπορούσε να ισορροπεί στη διαχωριστική γραμμή ή και να μεταπηδά από το πραγματικό στο φανταστικό, από την ανθρώπινη υπόσταση στη θεϊκή, από το ένα φύλο στο άλλο, από τον άνθρωπο στο ζώο, από τη μια ηλικία στην άλλη, από το παράλογο στο λογικό, από την πραγματικότητα στο μύθο, από τον φυσικό κόσμο στον υπερφυσικό.

Με την προσωπίδα ο άνθρωπος παύει να είναι απλός παρατηρητής ή θύμα των υπερφυσικών δυνάμεων και των φυσικών φαινομένων, μετουσιώνεται σε υπερφυσικό ον και γίνεται ο ίδιος θεός, δαίμονας, ζώο, κεραυνός, βροχή, φωτιά, αστραπή.

Εάν εξετάσουμε τους σκοπούς για τους οποίους χρησιμοποιήθηκαν, τότε θα συναντήσουμε προσωπίδες ζώων, τελετουργικές, θεραπευτικές, νεκρικές (ταφής), πολεμικές, θεατρικές και αποκριάτικες. Προσωπίδες φορούν οι θεοί, οι πιστοί, οι μύστες, οι πολεμιστές, οι ηθοποιοί, οι μεταμφιεσμένοι.

Το έθιμο της προσωπιδοφορίας και των μεταμφίσεων συναντάται σε αρχαιότατους λαούς. Στις αφρικανικές και αμερικανικές περιοχές συναντάμε μόνο τελετουργικά προσωπίδα, στις ασιατικές περιοχές κυρίως τελετουργικά και θεατρικά, ενώ στο χώρο της Μεσογείου και ιδιαίτερα στον ελληνικό χώρο, έχει βρεθεί ότι χρησιμοποιούνταν νεκρικά, τελετουργικά και θεατρικά προσωπίδα.

Οι προσωπίδες ήταν γνωστές από πολύ παλιά και στην Αφρική. Ο Διόδωρος ο Σικελιώτης μας λέει ότι οι Αιγύπτιοι βασιλείς προσωπιδοφορούσαν και ντύνονταν λιοντάρια, λεοπαρδάλεις, λύκοι. Οι ιερείς δε που είχαν υποχρέωση να τρέφουν τα ιερά ζώα, παρουσιάζονταν μπροστά στο λαό με προσωπίδα που παρίστανε το ζώο του οποίου η φροντίδα τους είχε ανατεθεί. Τα πρόσωπα από τις μούμιες μερικές φορές καλύπτονταν με προσωπίδες. Στον Πλούταρχο βρίσκουμε ότι κατά την ταφή του ιερού βοδιού οι Αιγύπτιοι ιερείς τελούσαν κάποιο είδος βακχικής γιορτής, φορώντας προβιές και κρατώντας θύρσους, φωνάζοντας,

χορεύοντας και οργιάζοντας.

Νεκρικά προσωπίδα

Από τους αρχαίους χρόνους τα νεκρικά προσωπίδα, κατασκευασμένα από χρυσό ή από άλλα υλικά, είχαν σκοπό να διατηρήσουν άφθαρτο το πρόσωπο του νεκρού. Χρησιμοποιήθηκαν για τη διαίωση του προσώπου κυρίως βασιλιάδων και βασιλισσών αλλά και επιφανών ανδρών και γυναικών της άρχουσας τάξης.

Αίγυπτος

Εντυπωσιακά δείγματα νεκρικών προσωπιδών είναι η χρυσή προσωπίδα του Τουταγχαμών που βρίσκεται στο Μουσείο του Καΐρου, καθώς και η χρυσή προσωπίδα του Αγαμέμνονα του 16ου π.χ. αιώνα, που βρέθηκε στις Μυκήνες από τον Ερρίκο Σλήμαν το 1876 και βρίσκεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας.

Ο νεαρός φαραώ Τουταγχαμών, ήταν γιος του φαραώ Ακενατόν και σύζυγος της βασίλισσας Νεφερτίτης. Η βασιλεία του εντάσσεται στην 18η δυναστεία (1550-1295 π.Χ.) του Νέου Βασιλείου, που ήταν ένας από τους ισχυρό-

Η χρυσή προσωπίδα του φαραώ της Αιγύπτου Τουταγχαμών

τερους βασιλικούς οίκους της αρχαίας Αιγύπτου. Ο νεαρός Φαραώ πέθανε τον ένατο χρόνο της βασιλείας του, γύρω στο 1324 π.Χ., σε ηλικία 19 ετών.

Η ανακάλυψη του τάφου του Τουταγχαμών έγινε το 1922 από τον Βρετανό αρχαιολόγο Κάρτερ στην κοιλάδα των Βασιλέων. Ήταν ο μόνος ασύλπτος τάφος από τους 69 που βρέθηκαν στην περιοχή. Ανάμεσα στα πολύτιμα αντικείμενα που βρέθηκαν μέσα στο φέρετρο και στους γύρω χώρους του τάφου, τη μεγαλύτερη εντύπωση προκαλεί η ολόχρυση προσωπίδα που κάλυπτε το πρόσωπο του φαραώ και η οποία έμεινε στην ιστορία ως «η προσωπίδα του Τουταγχαμών».

Στον ελληνικό χώρο, νεκρικά προσωπίδα και μάλιστα χρυσά, έχουν βρεθεί μέχρι τώρα στις Μυκήνες και στη Μακεδονία (Σίνδος, Αρχοντικό Πέλλας).

Μυκήνες

Η αρχαιολογική σκαπάνη αποκάλυψε σε τάφους των Μυκηνών πέντε αντρικές χρυσές προσωπίδες. Αυτές κατασκευάστηκαν από χρυσό έλασμα και απ' ότι φαίνεται σφυρηλατήθηκαν σε ξύλινο πυρήνα. Οι λεπτομέρειες των προσώπων φαίνεται να προστέθηκαν από τον τεχνίτη που τις κατασκεύασε, μετά τη σφυρηλάτηση. Η νεκρική προσωπίδα ανδρικής μορφής, γνωστή ως «προσωπίδα του Αγαμέμνονα», είναι η ωραιότερη από τις πέντε συνολικά χρυσές προσωπίδες που έχουν βρεθεί στον Ταφικό Κύκλο Α των Μυκηνών. Από τις τρύπες που υπάρχουν στην περιοχή των αυτιών μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι προσωπίδες στερεωνόταν πάνω στο πρόσωπο του νεκρού με νήμα.

αριστερά: Η ολόχρυση προσωπίδα του Αγαμέμνονα (1270 π.Χ. περίοδος) που βρέθηκε στους τάφους των Μυκηνών μέσο: Χάλκινο κράνος και χρυσή νεκρική προσωπίδα. Αρχαϊκή περίοδος. (520 π.Χ.) Σίνδος, αρχαϊκό νεκροταφείο, Μουσείο Θεοφίλης δεξιά: Χάλκινο κράνος και χρυσή νεκρική προσωπίδα πολεμιστή, Αρχοντικό Πέλλας

Τα χαρακτηριστικά στις περισσότερες προσωπίδες (εκτός αυτής του Αγαμέμνονα) φαίνεται να είναι σχηματικά τυποποιημένα. Δεν προσπαθούν να αποδώσουν ρεαλιστικά τα χαρακτηριστικά του προσώπου αλλά μόνο το φύλο, την ηλικία και ίσως κάποια στοιχεία της προσωπικότητας του νεκρού.

Μακεδονία

Σε αρχαϊκούς και κλασικούς τάφους της Μακεδονίας εκτός από τα πλούσια κτερίσματα που συνόδευαν το νεκρό, αρκετά συνηθισμένη ήταν και η κάλυψη του προσώπου των νεκρών, ανδρών και γυναικών, με χρυσά διακοσμημένα ελάσματα, συνήθως επιστόμια και εποφθάλμια ή με χρυσές προσωπίδες. Η πολυτέλεια αυτή ήταν ένδειξη γοήτρου της ανώτερης κοινωνικής τάξης που κατείχε και διαχειριζόταν το χρυσάφι της Μακεδονίας.

Τα νεκρικά προσωπεία της Σίνδου

Το 1980, η αρχαιολογική σκαπά-

νη αποκάλυψε κοντά στη σημερινή Σίνδο, 121 τάφους ενός αρχαίου νεκροταφείου. Σε πέντε από τους τάφους, βρέθηκαν πέντε χρυσές προσωπίδες, τρεις γυναικείες και δύο αντρικές. Οι τάφοι ήταν της περιόδου 520-500 π.Χ. Από τις χρυσές προσωπίδες άλλες ήταν κατασκευασμένες από χοντρό έλασμα και άλλες από λεπτό. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου ήταν διαμορφωμένα μάλλον πάνω σε μήτρα και όλες οι προσωπίδες είχαν τα μάτια κλειστά, εκτός από μια γυναικεία που τα είχε ανοικτά. Όλα τα προσωπεία είχαν τέσσερις τρύπες που χρησιμοποιούνταν για να δένονται με νήματα πάνω στο πρόσωπο του νεκρού.

Τα νεκρικά προσωπεία από το Αρχοντικό Πέλλας

Στις ανασκαφές που έγιναν στο Αρχοντικό Πέλλας, βρέθηκαν αντρικές και γυναικείες ταφές που ανήκαν σε διάφορες κοινωνικές τάξεις.

Στις ανδρικές ταφές υψηλόβαθμων στρατιωτικών αξιωματούχων,

τους νεκρούς συνόδευε πλήρης αμυντικός και επιθετικός εξοπλισμός (ασπίδα, κράνος, θώρακας, κνημίδες, ξίφος και αιχμές δοράτων). Εκτός των άλλων πολυπληθών κτερισμάτων κάθε κατηγορίας, ο πολεμιστής σε αρκετές περιπτώσεις έφερε στο πρόσωπο χρυσό προσωπείο ή αντί αυτού χρυσό επιστόμιο και χρυσά εποφθάλμια. Στις γυναικείες ταφές, οι εύπορες γυναίκες έφεραν χρυσά στέμματα, χρυσά διαδήματα, χρυσά επιστόμια και εποφθάλμια, καθώς και χρυσά προσωπεία.

Η προσωπιδοφορία στις γιορτές προς τιμήν του Διόνυσου
Στην αρχαία Ελλάδα οι πρώτοι προσωπιδοφόροι που μας είναι γνωστοί, ήταν οι πιστοί του θεού Διόνυσου.

Στις τελετές μύησης και λατρείας του θεού χρησιμοποιούνταν προσωπίδες. Οι μύστες των διονυσιακών τελετών έβαφαν το πρόσωπό τους με την τρυγία (το κατακάθι του μούστου), ενώ οι ιερείς φορούσαν το προσωπείο του θεού. Στο προσωπείο αυτό οι πι-

αριστερά: Αττικός ερυθρόμορφος κρατήρας (500-490 π.Χ.), με παράσταση τραγικού χορού μπροστά στο βωμό του Διόνυσου. Τα μέλη του χορού φορούν προσωπίδα νεανικά και ομοιόμορφα. Προσωπίδιο έχει και το είδωλο του Διόνυσου.
δεξιά: Ο Διόνυσος πάνω σε λεοπάρδαλη. Στο ένα χέρι κρατάει στεφάνι και στο άλλο θύρο και προσωπίδα.

στοί έβλεπαν τον ίδιο τον Διόνυσο, που συμμετείχε στις γιορτές και στα μυστήρια.

Η λατρεία του Διονύσου ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με τη χρήση προσωπίδας, ήταν ο κατ' εξοχήν θεός των λαϊκών στρωμάτων, ο προστάτης του αμπελιού και του κρασιού, της γονιμότητας, της μεταμφίεσης, της συμμετοχής, του ξεφαντώματος, της μυστηριακής μύησης, του γλεντιού. Σύμβολα του ήταν ο φαλλός και ο κισσός. Στα αρχαία Διονύσια, οι άνδρες μεταμφιεσμένοι σε Σιληνούς και Σάτυρους και οι γυναίκες σε βακχίδες και νύμφες, στεφανωμένοι με κισσό, με πρόσωπα βαμμένα με τρυγία, πηλό, καπνιά και βαφές, φορώντας δέρματα ζώων και κρατώντας στα χέρια θύρους, περιφέρονταν στους δρόμους μεθυσμένοι, τραγουδώντας και χορεύοντας όπως περίπου και σήμερα οι μεταμφιεσμένοι που συμμετέχουν στις αποκριάτικες γιορτές. Στην Αθήνα γίνονταν συνολικά τέσσερις γιορτές προς τιμήν του Διονύσου κατά τους χειμερινούς και τους εαρινούς μήνες:

α) Τα μικρά ή κατ' αγρούς Διονύσια: Γιορτάζονταν το μήνα Ποσειδαιώνα (Δεκέμβριος - Ιανουάριος), με θυσίες, πανηγυρικές πομπές, θορυβώδεις χορούς, κυδαίες βωμολοχίες των χωρικών, πανηγυρικές πομπές με ανεπτυγμένο το στοιχείο της προσωπιδοφορίας.

β) Τα Λήναια: Γιορτάζονταν κατά το μήνα Γαμπλιώνα (Ιανουάριος - Φεβρουάριος), και σ' αυτά διαγωνίζονταν τραγικοί ποιητές με δύο τραγωδίες και πέντε κωμωδίες. Ήταν η αρχαιότερη γιορτή και γι αυτό διοργανωτής της παρέμεινε ο άρχων βασιλεύς.

γ) Τα Ανθεστήρια ήταν ετήσια γιορτή της αναγέννησης της φύσης και γιορτή των νεκρών προς τιμή του Λιμναίου Διονύσου και του χθόνιου Ερμή. Τελούνταν το μήνα Ανθεστηριώνα (από 18 Φεβρουαρίου - 17 Μαρτίου περίπου) και κρατούσαν 3 μέρες.

Την πρώτη ημέρα γιορτάζονταν τα Πιθοίγια. Άνοιγαν τα πιθάρια για να δοκιμάσουν το κρασί της νέας χρονιάς. Την ημέρα εκείνη καθώς και την επόμενη, οι Αθηναίοι επέτρεπαν στους δούλους

να πίνουν μαζί τους.

Τη δεύτερη ημέρα γιορτάζονταν οι Χόες ή Χοές, που η ονομασία τους προέρχεται από το χούς, το ειδικό πήλινο αγγείο, που είχαν μαζί τους οι εορτάζοντες. Γινόταν η πομπική είσοδος του Διονύσου -τον οποίο υποδυόταν ο άρχων βασιλεύς- στην πόλη, πάνω σε καράβι με τροχούς. Πάνω στο καράβι υπήρχαν μεταμφιεσμένοι ακόλουθοι του θεού Διονύσου, Σάτυροι και Σιληνοί, που πείραζαν τον κόσμο με τις βωμολοχίες τους, δημιουργώντας κέφι και χαρά.

Οι μεταμφιεσμένοι Σάτυροι φορούσαν προσωπίδες. Οι προσωπίδες αυτές ήταν πήλινες και όμοιες μεταξύ τους. Άλλοι Σάτυροι φορούσαν δέρματα ζώων, άλειφαν το πρόσωπό τους με την τρυγία (κατακάθι του κρασιού) και στεφανώνονταν με κισσό, το αειθαλές ιερό φυτό του Διόνυσου.

Την τρίτη ημέρα γιορτάζονταν οι Χύτροι. Η γιορτή αυτή ήταν αφιερωμένη, εκτός από τον Διόνυσο, στους νεκρούς και στον χθόνιο Ερμή τον Ψυχοπομπό.

αριστερά: Σύγχρονη παράσταση αρχαίου θεάτρου

δεξιά: Δύο ηθοποιοί μετά από παράσταση σατυρικού δράματος. (λεπτομέρεια από τον κρατήρα του Προνόμου, τέλος 5ου αι. π.Χ.)

δ) Τα μεγάλα ή εν άστει Διονύσια: Γιορτάζονταν το μήνα Ελαφβολιών (Μάρτιος - Απρίλιος), με πολλές πορείες έξω από τα τείχη της πόλης, κρατώντας αναμμένους πυρσούς και τεράστιους φαλλούς. Κατέληγαν με θυσίες, διαγωνισμό διθυράμβων και κωμωδιών, τραγωδιών και σατυρικών δραμάτων.

Προσωπιδοφορία στο αρχαίο ελληνικό θέατρο

Το αρχαίο ελληνικό θέατρο γεννήθηκε στις αγροτικές γιορτές προς τιμήν του θεού Διόνυσου. Αναπτύχθηκε στα τέλη της αρχαϊκής περιόδου και διαμορφώθηκε πλήρως κατά την κλασική περίοδο - κυρίως στην Αθήνα. Το αττικό θέατρο είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το θεό Διόνυσο και τις θρησκευτικές τελετουργίες προς τιμήν του, καθώς τόσο η τραγωδία όσο και η κωμωδία παρουσιάζονται αποκλειστικά στα πλαίσια των εορτασμών προς τιμήν του Διόνυσου.

Σε αυτές τις γιορτές ψάλλονταν διθυράμβοι¹, απαγγέλλονταν ποιήματα, φαλλικά τραγούδια και τραγούδια με πειράγματα, που περιείχαν στοιχεία διαλόγου και σπέρματα θεατρικής δράσης. Πολλοί μελετητές θεωρούν ότι η ανάπτυξη του διθυράμβου οδήγησε στο αρχαίο δράμα.

Η μετάβαση από τον διθυράμβο στην τραγωδία όπως την εννοούμε μέχρι σήμερα έγινε από τον Θέσπη, ο οποίος το 535 π.Χ. κέρδισε την πρώτη νίκη θεάτρου στα Μεγάλα Διονύσια, διδάσκοντας τραγωδία. Σύμφωνα με την αρχαία παράδοση, ο Θέσπις, ο μεγάλος αυτός θεατράνθρωπος του καιρού του, πέρασε τη μεταμόρφωση στο θέατρο και κατασκεύασε την πρώτη ανθρωπόμορφη προσωπίδα.

Ένας άλλος μεγάλος θεατράνθρωπος, ο Χοιρίλος τελειοποίησε την ανθρωπίνη προσωπίδα από άποψη κατασκευής. Όπως είναι γνωστό κατά τους αρχαίους θεσμούς οι γυναίκες δεν έπαιζαν στο θέατρο και όλοι οι γυναικείοι ρόλοι

παίζονταν από άνδρες. Εδώ έρχεται ο Φρύνιχος να δώσει ένα σημαντικό βοήθημα. Κατασκευάζει τη γυναικεία προσωπίδα και δίνει έτσι τη δυνατότητα στους υποκριτές να υποδύονται με μεγαλύτερη ευχέρεια τους γυναικείους ρόλους.

Ο Αισχύλος κάνει ένα επιπλέον σημαντικό βήμα, προσθέτει στην κατασκευή της προσωπίδας φυσική και τεχνητή κόμμωση. Τα προσωπεία των υποκριτών κάλυπταν έτσι, όχι μόνο το πρόσωπο αλλά ολόκληρο το κεφάλι.

Το προσωπίο ως μέρος της σκευής των υποκριτών (φορεσιά, προσωπίδα, υπόδημα), ήταν το βασικό συστατικό του αρχαίου θεάτρου που υποδήλωνε το δεσμό με αρχέγονες τελετές, όπως η μάσκα του μάγου σε πολλούς πρωτόγονους λαούς. Όταν ο ηθοποιός φορούσε το προσωπίο, ταυτιζόταν με το πρόσωπο που υποδύονταν και οι θεατές αναγνώριζαν σε αυτόν, όχι τόσο τον ίδιο τον θεό, όσο το συμβολικό χαρακτήρα του.

1. Ο διθυράμβος ήταν ένα αρχαϊστότε αυτοσχεδιαστικό χορικό τραγούδι που σε αντίθεση με τα ατομικά είδη αρχαίας ποίησης, την ελεγεία και τον ύμνο, ήταν ομοδική καλλιτεχνική έκφραση που είχε ως αφορμή θρησκευτικές - λατρευτικές λειτουργίες.

αριστερά: Τρεις ηθοποιοί μέλη χορού σατυρικού δράματος. Οι δύο αριστερά κρατούν το προσωπίό τους στο χέρι, ενώ ο τρίτος το φορά. Αρχές 4ου αι. (Σίδνεν, Μουσείο Nicholson), δεξιά: Το Αρχαίο θέατρο της Επιδαύρου

Οι λόγοι που επικράτησε η χρήση των προσωπειών στις θεατρικές παραστάσεις

Με την κατασκευή μεγάλων θεάτρων κατά τους επόμενους αιώνες, τα προσωπεία διευκόλυναν την απόδοση της έκφρασης και βελτίωσαν τα ακουστικά αποτελέσματα. Οι περισσότεροι από τους θεατές λόγω του ότι κάθονταν μακριά από τη σκηνή του θεάτρου, δε μπορούσαν να βλέπουν καλά τα πρόσωπα των ηθοποιών. Οι ηθοποιοί φορώντας προσωπεία, έκαναν πιο ευδιάκριτη σε μεγάλη απόσταση την έκφραση που απαιτούσε ο ρόλος τους και έδειχναν πιο εύκολα τις διαφοροποιήσεις ως προς την ηλικία και το φύλο, αφού οι ερμηνευτές όλων των γυναικείων ρόλων ήταν μόνο άνδρες. Ακόμη γινόταν οικονομία στους ηθοποιούς, γιατί με τις προσωπίδες ένας ηθοποιός έπαιζε συχνά δύο, τρεις ή και περισσότερους ρόλους.

Εκτός αυτού οι προσωπίδες κατασκευάζονταν με τέτοιο τρόπο ώστε να ικανοποιούν και μια βασική ανάγκη του θεάτρου, να δυναμώνουν όπως ένα megáfono

την ένταση της φωνής του ηθοποιού. Γι' αυτό είχαν αρκετά μεγάλο άνοιγμα στο στόμα ώστε να βγαίνει εύκολα η φωνή και χρησιμοποιούσαν ένα επιστόμιο (μέσα από την προσωπίδα) σαν χωνί το οποίο δυνάμωνε τη φωνή ώστε να ακούγεται πιο καθαρά από πιο μακριά. Αντίθετα το στόμα στις προσωπίδες των υποκριτών που έπαιζαν βουβούς ρόλους ήταν κλειστό.

Από τις θεατρικές προσωπίδες άλλες κατασκευάζονταν από ξύλο, άλλες από δέρμα και άλλες από λινό ύφασμα που το ενίσχυαν με γύψο ή αλευρόκολλα και μετά το έβαφαν. «Από πολύ νωρίς, από τον καιρό του Θέσπη, διαχώριζαν τους γυναικείους από τους ανδρικούς χαρακτήρες με το χρώμα της προσωπίδας, γιατί όλοι οι ηθοποιοί ήταν άνδρες. Έτσι γ' αυτούς που έπαιζαν γυναικείους ρόλους το δέρμα (πρόσωπο και υπόλοιπη σάρκα) ήταν βαμμένο με άσπρο χρώμα ενώ οι ανδρικοί ρόλοι παίζονταν από ηθοποιούς που εμφάνιζαν σκούρα «ηλιοκαμένη επιδερμίδα». (Λαμπράκη 1984).

Το προσωπείο κάλυπτε ολόκλη-

ρο το κεφάλι όπως το κράνος και στερεωνόταν κάτω απ' το σαγόνι με ταινίες ή δερμάτινους ιμάντες. Η περούκα που συνδεόταν με το προσωπείο καθώς και τα γένια υποθέτουμε ότι ήταν από μαλλί.

Δυστυχώς δεν έχει διασωθεί κανένα προσωπείο της κλασικής εποχής, τα γνωρίζουμε όμως αρκετά καλά χάρη στο διάσημο αγγείο του Προνόμου, ένα μεγάλο κρατήρα του τέλους του 5ου αιώνα που απεικονίζει σατυρικό χορό. Η παράσταση του κρατήρα είναι από τις πιο σημαντικές σχετικά με το αρχαίο ελληνικό θέατρο. Σε δύο ζώνες απεικονίζονται ο συγγραφέας, οι μουσικοί, οι ηθοποιοί και τα ένδεκα μέλη του χορού ενός σατυρικού δράματος. Στο μέσο της επάνω ζώνης, επάνω σε πολυτελή κλίνη, εικονίζονται αγκαλιασμένοι ο Διόνυσος με τη σύντροφό του Αριάδνη.

Στο μέσο της κάτω ζώνης κάθετα ο Θηβαίος αυλητής Πρόνομος, έχοντας μπροστά του το λυράρη Χαρίνο. Αρκετοί από τους ηθοποιούς κρατούν στα χέρια τους την προσωπίδα που χρησιμοποιούν στην παράσταση. Οι προσωπίδες αυτές

έχουν μαλλιά και γένια, φαίνεται να καλύπτουν όλο το κεφάλι, είναι χρωματισμένες και το μέγεθός τους είναι σχεδόν ίσο με του κεφαλιού. Η μια γυναικεία προσωπίδα ξεχωρίζει από το λευκό χρώμα της.

Τύποι θεατρικών προσωπειών

Από τον 5ο π.Χ. αιώνα σε συνάρτηση με τη μεγάλη άνοδο της δραματικής τέχνης, αρχίζουν να διαμορφώνονται και κάποιοι σταθεροί τύποι προσωπειών.

Ο τύπος όμως του αρχαίου τραγικού προσωπιού που είναι γνωστό μέχρι τις μέρες μας, διαμορφώνεται στα μέσα του 3ου π.Χ. αιώνα. Δυστυχώς, δεν έχουν διασωθεί προσωπίδες του αρχαίου θεάτρου, έχουμε όμως εκτός από τις ζωγραφιές πάνω σε κεραμικά και πολύ καλές περιγραφές τους. Σημαντικές πληροφορίες για τα θεατρικά προσωπεία μας δίνει ο Πολυδεύκης².

Βασιζόμενος κατά πάσα πιθανότητα σε πηγές της ελληνιστικής περιόδου, παραθέτει συνολικά εβδομήντα έξι διαφορετικά προσωπεία τα οποία είναι είκοσι οκτώ τραγωδίας, σαράντα τέσσερα κωμωδίας και τέσσερα σατυρικού δράματος. Πολλοί υποστηρίζουν ότι ο Πολυδεύκης μάλλον περιγράφει το συνηθισμένο απόθεμα προσωπειών που όφειλε να φέρει μαζί της μια περιφερόμενη ομάδα ηθοποιών.

Προσωπεία θεάτρου κατά τον Πολυδεύκη:

- Τραγικά προσωπεία
- Σατυρικά προσωπεία
- Κωμικά προσωπεία

πάνω: Κρατήρας του Προνόμου. Ελκωτός κρατήρας τέλους 5ου αι. π.Χ., (Naples, Museo Nazionale Archeologico).

κάτω: Θεατρικά προσωπεία (Διόνυσος, φιλόσοφος, στρατιώτης)

Τύποι τραγικών προσωπειών

- Έξι προσωπεία γερόντων (ξυρίας, σπαρτοπόλιος, μέλας ανήρ, ξανθός ανήρ κλπ).
- Οκτώ προσωπεία εφήβων που αντιπροσωπεύουν διαφορετικούς χαρακτήρες (ο πάγχρηστος, ο σούλος, ο πάρουλος, ο ωχρός κλπ).
- Οκτώ γυναικεία προσωπεία. Δύο μεγάλης ηλικίας (η παλιά κατάκοσμος, το ελεύθερον γράδι-

ον). Πέντε προσωπεία νέων γυναικών και ένα κόρης. (η κατάκομος ωχρά, η μεσόκουρος ωχρά, η κούριμος παρθένος κλπ).

- Έξι προσωπεία υπηρετών. Τρία αντρικά (ο διφθερίας, ο σφηνοπώγων, ο ανάσιμος) και τρία γυναικεία (το οικετικόν γράδιον, το οικετικόν μεσόκουρον και η διφθερίτις).

Εκτός από αυτές τις προσωπίδες υπάρχουν και μερικές με προσωπικά χαρακτηριστικά θεών, ηρώ-

2. Ο Ιούλιος Πολυδεύκης ήταν σοφιστής, γραμματικός και λεξικογράφος του 2ου αι. μ. Χ. Από τα έργα του σώθηκε μόνο το Ονομαστικόν, ένα λεξικό συνωνύμων στο οποίο ο σοφιστής συγκέντρωσε όλους τους πιθανούς τρόπους εκφοράς νοημάτων και ονομασίας πραγμάτων.

πάνω: Μαρμάρινο θεατρικό προσωπίο, 300-250 π.Χ. (αριστερά), Μαρμάρινο τραγικό προσωπίο, 1ος αι. π.Χ. (κέντρο), Πύλινο προσωπίο από το ιερό της Ορθίας στη Σπάρτη, 6ος αι. π.Χ.

κάτω: Χάλκινο αναθηματικό προσωπίο, Τέλος 4ου αι. (αριστερά), Προσωπίο κωμωδίας (κέντρο), Τραγικό προσωπίο (δεξιά)

ων, τεράτων καθώς και αφηρημένων εννοιών. Σατυρικά προσωπίδια είναι γνωστά μόνο τέσσερα:

- Ο σάτυρος πολίος
- Ο σάτυρος γενειών
- Ο σάτυρος αγένειος
- Ο σειλινός πάππος

Προσωπίδια αρχαίας κωμωδίας

Οι υποκριτές και τα μέλη του Χορού της Αρχαίας Κωμωδίας φορούσαν συχνά γκροτέσκα προσωπίδια, τα οποία ήταν το βασικό στοιχείο της μεταμφίεσής τους. Εδώ έχουμε τρεις ομάδες προσωπιών:

1. Πλαστών προσώπων
2. Πορτραίτων
3. Φανταστικών δημιουργιών

Προσωπίδια της Νέας Κωμωδίας σαράντα τέσσερα (44)

Στη νέα κωμωδία που γεννιέται γύρω στο 350 π.Χ., παρατηρείται μεγαλύτερη έμφαση στον ατομισμό και την προσωπικότητα. Τα κωμικά προσωπίδια αντικαθίστανται με άλλα στα οποία εκτός από το κωμικό στοιχείο δίνεται μεγάλη έμφαση στην έκφραση (Λαμπράκη 1984).

Στη φάση της Νέας Κωμωδίας η φανταστικότητα και η γκροτέσκα υπερβολή των σωματικών χαρακτηριστικών υποχωρούν μπροστά στο ρεαλισμό της εποχής. Τα προσωπίδια τώρα είναι πολύ πιο παραστατικά από αυτά της Αρχαίας Κωμωδίας και η συχνή χρήση ορισμένων τύπων οδήγησε στη δημιουργία μιας τυποποιημένης συλλογής προσωπιών που έφερε μαζί του κάθε αξιόλογος θίασος.

Στη νέα κωμωδία ο Πολυδεύκης καταγράφει 44 είδη προσωπιών

- Εννέα προσωπίδια γερόντων και ώριμων ανδρών (ο πάππος, ο ηγεμών πρεσβύτες, ο Ερμώνιος, ο σφηνωπόγων κλπ).
- Έντεκα προσωπίδια νεαρών (ο πάγχρηστος, ο μέλας νεανίσκος, ο ούλος νεανίσκος, ο άγροικος, ο επίσειστος κλπ).
- Επτά προσωπίδια δούλων-υπηρετών (ο ηγεμών θεραπεύων, ο επίσειστος ηγεμών, ο μαίσων θεραπεύων, ο τέτιξ θεραπεύων κλπ).
- Δεκαεπτά προσωπίδια γυναικείων χαρακτήρων (γράδιονισχνόν, η σαρτοπόλιος λεκτική, το ωραίονεταϊρικόν, το παράψιστονθεραπεινίδιον κλπ).

Θεοί, ήρωες ή μυθικά πρόσωπα παριστάνονταν κάτω από προσωπίδια σύμφωνα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Έτσι οι Ευμενίδες είχαν τα φίδια τους υπό μορφή κόμης, ο Ακταίων τα ελάφια κέρατά του, ο Άργος τους εκατό οφθαλμούς του.

Θα μπορούσαμε να πούμε με μεγάλη βεβαιότητα ότι το προσωπίδι των σημερινών αποκριών δεν είναι προϊόν των γιορτών και των μεταμφιέσεων των Διονυσίων, αλλά γέννημα του αρχαίου θεάτρου, το οποίο είναι το άμεσο προϊόν των Διονυσίων. (Συνεχίζεται) **■**

από αριστερά: Ζηνοβία σύζυγος Αδαμίδη, Λαοκρατία, Φιλώτας Αδαμίδης

ΓΕΝΝΗΤΟΥΡΙΑ ΤΗΝ ΩΡΑ ΤΗΣ ΜΑΧΗΣ

Γράφει ο
Φιλώτας Αδαμίδης

Μήνας Ιούνιος του 1944. Το φάντασμα του φασισμού, που πλανιόταν από το 1933, έχει πάρει σάρκα και οστά στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης και βέβαια και στην πατρίδα μας, όχι όμως με περίπατο, όπως αλλού. Οι Έλληνες δεν συμβιβάστηκαν ποτέ με τη σκλαβιά. Δίνουν πρώτοι το ποράδειγμα της εξέγερσης ενάντια στον πανίσχυρο φασισμό, αδιαφορώντας για τις συνέπειες. «Ένας είναι μόνο ο σκοπός μας, θάνατος στο φασισμό...», λέει ένα από τα τραγούδια του Ε.Λ.Α.Σ., που καλεί τους πατριώτες και προπαντός τους νέους να καταταχθούν στις γραμμές του. Και η ανταπόκριση πέρα από κάθε προσδοκία, γιατί όλοι ζουν στο πετσί τους τις συνέπειες της σκλαβιάς. Βέβαια δεν έλειπον και οι «Έλληνες» που, πιστεύοντας

στη νίκη του φασισμού, μετά τις πρώτες του επιτυχίες, τάχθηκαν και πολέμησαν στο πλευρό του, την ίδια τους την πατρίδα.

Στην εποχή που αναφέρομαι, στα μεγάλα μέτωπα του αντιφασιστικού-πατριωτικού πολέμου, όπως το Ανατολικό, ο γερμανικός στρατός υποχωρεί συνεχώς από τα εδάφη που κατέλαβε, η πλάστιγγα γέρνει σε βάρος του και γι' αυτό γίνεται παντού πιο σκληρός στις υπό κατοχή χώρες που αντιστέκονται. Πολλές είναι οι οικογένειες στην πατρίδα μας που στέλνουν τα παιδιά τους να πάρουν μέρος «στο χορό ψηλά με τους αντάρτες» για τη χιλιόκριβη τη λευτεριά. Όμως είναι και κάμποσες οικογένειες που έδωσαν όλα τους τα παιδιά σ' αυτόν τον αγώνα. Είναι τα μικρά οικογενειακά ολοκαυτώματα. Σε μια τέτοια οικογένεια είναι αφιερωμένο το

γραφτό μου. Πρόκειται για την οικογένεια του Παρασκευά Τοκαλάκη, που υπηρέτησε για κάμποσα χρόνια στη Νάουσα ως γιατρός του Ι.Κ.Α. και έφυγε από τη ζωή το 2007.

Όταν στα τέλη του Μάη του 1943, κυνηγημένος από τη Γκεστάπο βγήκα στο Βέρμιο, βρήκα καμιά δεκαριά αντάρτες σε λημέρι δίπλα στο χωρίο Δραζίλοβο. Απ' ό,τι θυμάμαι ήταν οι παρακάτω: Χρήστος Εξηντάρης («Λύκος»), Θωμάς Λιόλιος («Μπαρούτας»), Δημήτριος Χαμουριάδης με τη γυναίκα του Αναστασία («Μπουμπουλίνα»), Κώστας Κυμηρίτης («Σπινθήρας»), Τέλης Σιώπης, Ρίζος Ρίζου, Ντόρα Μπουρλά («Ταρζάν»), ένας με το ψευδώνυμο «Μπαντόλιος» και ο δεκαεφτάχρονος Παρασκευάς Τοκαλάκης που βγήκε από τη Βέροια 1-2 μέρες νωρίτερα από μένα.

Αναλαμβάνοντας τη διεύθυνση του μικρού αυτού συγκροτήματος με το ψευδώνυμο «Κατωμένης», με το οποίο με βάφτισαν οι παραπάνω, θεώρησα πως ο Παρασκευάς ήταν πολύ μικρός για αντάρτης. Σ' αυτό συμφώνησαν και οι άλλοι και έτσι μετά από λίγες μέρες παραμονής στο λημέρι, τον στείλαμε, παρά τις έντονες διαμαρτυρίες του, πίσω στη Βέροια.

Στο διάστημα αυτό τα συγκροτήματα των Χρήστου Παλαμά («Μαύρου»), Ανέστη Κοντοζή («Ακρίτα») και Κων/νου Κολίντζα («Κολοκοτρώνη») βρίσκονται στην Ελεύθερη Ελλάδα.

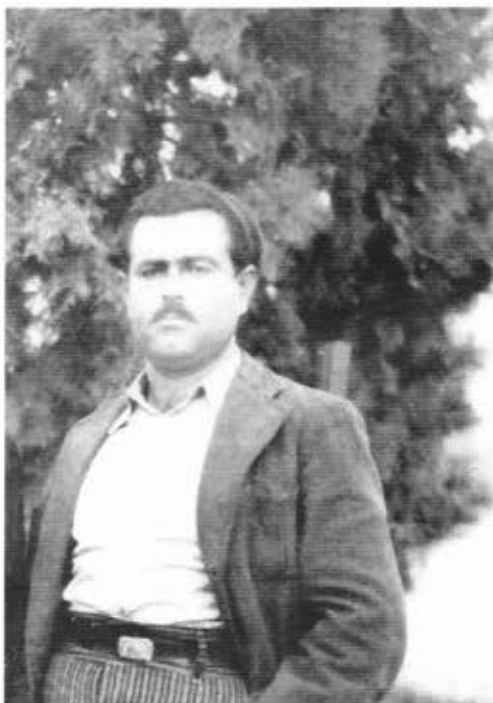
Ο Παρασκευάς, οργανωμένος στη Βέροια στην Ε.Π.Ο.Ν., και με τον επαναστατικό ενθουσιασμό που τον διέκρινε, επιστρέφει στο χωριό του, τον Εύρωπο (Ασικλάρ) Παιονίας μεταφέροντας τον ενθουσιασμό του και στα αδελφία του. Ο μεγαλύτερος αδελφός του, Συμεών, οργανώνεται στην αρχή στον Εφεδρικό Ε.Λ.Α.Σ. του χωριού του και το φθινόπωρο του 1943 αποφασίζει να βγει στο βουνό αντάρτης, αφήνοντας πίσω του την έγκυο γυναίκα του Σουλτάνα μ' ένα βρέφος 1,5-2 χρόνων και τα τέσσερα μικρότερα αδελφία του. Υπηρέτησε στο λόχο μηχανημάτων του 30ού Συν/τος στο Πάικο ως σκοπευτής πολυβόλου.

Τον Ιούνιο του 1944 η κατάσταση στην περιοχή του Κιλκίς γίνεται δύσκολη για το 13ο Σύνταγμα του Ε.Λ.Α.Σ. που έχει να αντιμετωπίσει στα Κρούσια, εκτός από τους Γερμανούς, και τους Βούλγαρους, και τους οπλισμένους τουρκόφω-

νους της περιοχής υπό τον εφ. Ανθ/γό Κώστα Παπαδόπουλο, που οι Γερμανοί τον ενισχύουν με όλα τα μέσα. Έτσι αναγκάζεται, το μεγαλύτερο μέρος του, να περάσει στο Πάικο. Ο Παπαδόπουλος, εκμεταλλευόμενος την κατάσταση, αποφασίζει και με το ιππικό που έχει οργανώσει, να περάσει τον Αξιό και να κυριαρχήσει και στον κάμπο της Γουμένισσας και των Γιαννιτών οπλίζοντας τα χωριά του.

Βλέποντας τον κίνδυνο που διαγράφεται ο καπετάν Πέτρος (Χριστόδουλος Μόσχος), που καθοδηγεί τα τρία Συν/τα του Ε.Λ.Α.Σ., 16ο, 30ό και 13ο, ευρισκόμενος στο Πάικο αποφασίζει να δώσει ένα γερό χτύπημα στον Παπαδόπουλο σε ολόήμερη, για πρώτη φορά, μάχη στον κάμπο. Στις 12 του Ιουνίου το σούρουπο το 30ό Σύν/μα έχει συγκεντρώσει όλες τις δυνάμεις του και τον Εφεδρικό, στη θέση Μπέλα Βόντα στο Πάικο και είναι έτοιμο να ξεκινήσει για τον κάμπο, μόλις φθάσω κι εγώ με το τάγμα μου, το ΙΙ/30 από το Καϊμάκτσαλαν. Είχα πάρει σημείωμα του Πέτρου να κινηθώ αμέσως με σύντομη πορεία από τις κορφές του Καϊμάκτσαλαν για το Πάικο, για σοβαρή αποστολή.

Μόλις πήρα το σημείωμα, συγκεντρώσω αμέσως το Τάγμα και κατηφορίσαμε για τον κάμπο της Καρατζόβας και ύστερα από εξαντλητική σύντομη πορεία 24 ωρών φθάσαμε το σούρουπο στη Μπέλα Βόντα, όπου μας περίμενε ο Πέ-

Ο Συμεών Τοκαλάκης

...ο Συμεών, οργανώνεται στην αρχή στον Εφεδρικό Ε.Λ.Α.Σ. του χωριού του και το φθινόπωρο του 1943 αποφασίζει να βγει στο βουνό αντάρτης...

τρος για να μου δώσει στα γρήγορα την αποστολή μου και να ξεκινήσουμε για την επιχείρηση. Αποντώ στον Πέτρο πως το Τάγμα μου είναι αδύνατο να κινηθεί, αν δεν ξεκουραστεί τουλάχιστο 2-3 ώρες. Ο Πέτρος χτυπώντας με στον ώμο μου λέει γελώντας: «Έχουμε εμπιστοσύνη στα παλικάρια του ΙΙ/30 και στη Δ/σή του. Θα νικήσουν την κούραση και θα τα βγάλουν πέρα».

Πήρα την αποστολή που ήταν να στήσω ενέδρες στους δρόμους προς Γιαννιτσά. Το υπόλοιπο Σύνταγμα τράβηξε προς τον κάμπο της Ποιονίας για να κυκλώσει τα χαράματα τα οπλισμένα χωριά Εύρωπο, Μεσιό και Άγιο Πέτρο και να τα χτυπήσει. Για να προκαλέσει τους οπλισμένους να βγουν έξω από τα χωριά τους, έστειλε μια μικρή ομάδα στον Εύρωπο από αντάρτες του χωριού, μεταξύ των οποίων και τον Συμεών Τοκαλάκη.

Η επιχείρηση είχε μεγάλη επιτυχία και απήχηση στο λαό της περιοχής γιατί ο Παπαδόπουλος με αρκετές απώλειες, τραυματισμένους και ο ίδιος, τα μάζεψε για την περιοχή του, το Κιλκίς, και δεν ξαναεμφανίστηκε στην περιοχή.

Από την πλευρά μας οι απώλειες ήταν στο δικό μου τάγμα. Παραβιάζοντας τα όρια αντοχής του ανθρώπου είχαμε 11 νεκρούς και αρκετούς τραυματίες σε μια προωθημένη διμοιρία με επικεφαλής τον Διοικητή του 7ου λόχου, μόνιμο ανθυποσπιστή Θεοδόση Εργατούδη, όταν έπεσε πάνω τους το ιππικό του Παπαδόπουλου και τους βρήκε να κοιμούνται από την υπερβολική κούραση. Μεταξύ των νεκρών ήταν και ο Δ/τής του λόχου.

Η δυσκολία της μεγάλης αυτής επιχείρησης ήταν η σύμπτυξη, λόγω της επέμβασης των Γερμανών, που έστειλαν από παντού δυνάμεις. Με την υποχώρηση, μας ακολούθησαν και οι γυναίκες των ανταρτών από τον Εύρωπο, που στάλθηκαν να χτυπήσουν το χωριό τους, από το φόβο των αντίποινων που τους περίμεναν. Μεταξύ των γυναικών ήταν και η ετοιμόγεννη γυναίκα του Συμεών, Σουλτάνα. Μόλις τα πρώτα τμήματα που τις συνόδευαν, έπιασαν την ανηφοριά στα ομπέλια της Φυλλιριάς, την έπιασαν οι πόνοι και σταμάτησε.

Οι συγχωριανές της την πήγαν παραπέρα στα ομπέλια και τη βοήθησαν να γεννήσει ύστερα από λίγο, ενώ οι μάχες συνεχίζονταν με τις

Ο ιατρός Παρασκευάς Τοκαλάκης

οπισθοφυλακές μας, μέχρι να περάσουν όλα τα τμήματα πάνω από το Δημόσιο. Το μωρό, ήταν κοριτσάκι, το πήραν οι συγχωριανές και αφού βάλανε τη μάνα πάνω σ' ένα μουλάρι, ακολούθησαν τα τμήματα μέχρι το Πάικο.

Το αναπάντεχο αυτό γεγονός στο τέλος μιας επιτυχημένης πολεμικής επιχείρησης του 30ού Συν/τος, στην οποία συνετέλεσε ο πατέρας Συμεών, θεωρήθηκε γούρι και η Δ/ση του Συν/τος αποφάσισε να γίνει ο νονός του κοριτσιού. Η απόφαση έγινε δεκτή με χαρά από τους γονείς αλλά και από όλο το Σύν/μα. Αυτό βέβαια έγινε κάμποσες μέρες αργότερα.

Αφού συνήλθε η Σουλτάνα, πήγε στο Πάικο τις μέρες που είχε αναλάβει καπετάνιος του 30ού Συν/τος ο Στάθης (Γιάννης Καρυοφύλλης) και ζήτησε να γίνει η βάφτιση του μωρού από το Σύν/μα. Εγώ είχα φύγει με το τάγμα μου για το Καϊμάκτσαλον. Όπως έμαθα, το Σύν/μα οργάνωσε στο Πάικο μια όμορφη τελετή κι έκανε τα βαφτίσια με όλους τους τύπους μιας και είχε και παπά, τον Παπαγιώργη (Γεώργιο Καράντε-ου) από την Καλή Γιαννιτσών. Νονός του Συν/τος ήταν ο Στάθης που έδωσε στο κοριτσάκι το όνομα Λοοκρατία. Μετά τη Βάρκιζα ο Συμεών γύρισε, όπως όλοι οι Ελασίτες, λυπημένος στο χωριό του για να πιαστεί λίγο αργότερα και να φυλακιστεί στη Θεο/νίκη και από κει εξορία στο Μούδρο της Λήμνου.

... οργάνω-
σε μια όμορφη
τελετή κι έκα-
νε τα βαφτί-
σια με παπά,
τον Παπαγι-
ώργη από την
Καλή Γιαννι-
τσών. Νονός
ήταν ο Στάθης
που έδωσε
στο κοριτσάκι
το όνομα Λα-
οκρατία...

Ο Απόστολος Τοκαλάκης

Μετά την απόλυσή του γύρισε στο χωριό, αλλά μη αντέχοντας το κυνηγητό έφυγε στο βουνό, στο Δημοκρατικό Στρατό (Δ.Σ.Ε.), όπως και ο αδελφός του Παρασκευάς. Έπειτα από λίγο τους ακολούθησε και ο μικρότερος αδελφός Απόστολος, 18 ετών. Πολέμησαν και οι τρεις στο Γράμμο και με τις τελευταίες επιχειρήσεις, το 1948, σκοτώνεται πρώτα ο μικρότερος, ο Αποστόλης. Μόλις το έμαθε ο Συμεών, πήγαινε στις μάχες αψηφώντας τελείως τον κίνδυνο, οπότε μετά από δύο μήνες σε μια μάχη σκοτώνεται κι αυτός από βλήμα όλμου.

Την ίδια περίοδο σκοτώθηκε και ο μικρός αδελφός της Σουλτάνας, Στέλιος Βαρνάβος, ενώ τραυματίστηκε βαριά στην κοιλιά και στο πόδι ο μεσοίος αδελφός Παρασκευάς Τοκαλάκης. Ο Παρασκευάς έμεινε πάνω από ένα χρόνο κατάκοιτος, στην αρχή στο νοσοκομείο, στο Κουμάνοβο Σκοπίων, στη συνέχεια στο Μπούλκες και από κει στη Σινάγια Ρουμανίας.

Μετά τη θεραπεία του στάλθηκε στο τόπο συγκέντρωσης πολιτικών προσφύγων στην πόλη Φλορίκα, όπου παντρεύεται τη Ναουσαία Φανή Κιρμινιώτη και φεύγει για τη Βράιλα για δουλειά. Από τη δουλειά του στέλνεται σε δίχρονη παρασκευαστική σχολή και μετά στο πανεπιστήμιο του Κλουζ, απ' όπου βγαίνει το 1962 γιατρός παθολόγος. Εκεί εργάζεται μέχρι το 1976, όταν επαναπατρίζεται στη Νάουσα και διορίζεται στο

Ι.Κ.Α. παθολόγος όπου παρέμεινε μέχρι τη συνταξιοδότησή του. Πέθανε το 2007.

Η Σουλτάνα, εγκυμονούσα και πάλι στο τρίτο της παιδί αναγκάζεται, λόγω τρομοκρατίας, να φύγει με τα πόδια στη Γιουγκοσλαβία, στην αρχή στο Μοναστήρι και κατόπιν στο Μπούλκες, όπου γέννησε το τρίτο της παιδί. Μετά το τέλος του εμφυλίου και λόγω διαφωνιών Στάλιν - Τίτο όλο το Μπούλκες φεύγει για Τσεχοσλοβακία. Εκεί, στη μεγαλύτερη παροικία των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στην πόλη Κούρνοφ (Κρνον), συναντήθηκα με τη Σουλτάνα και ήμασταν και γείτονες για ένα διάστημα μέχρι την αναχώρησή μου για την Πράγα.

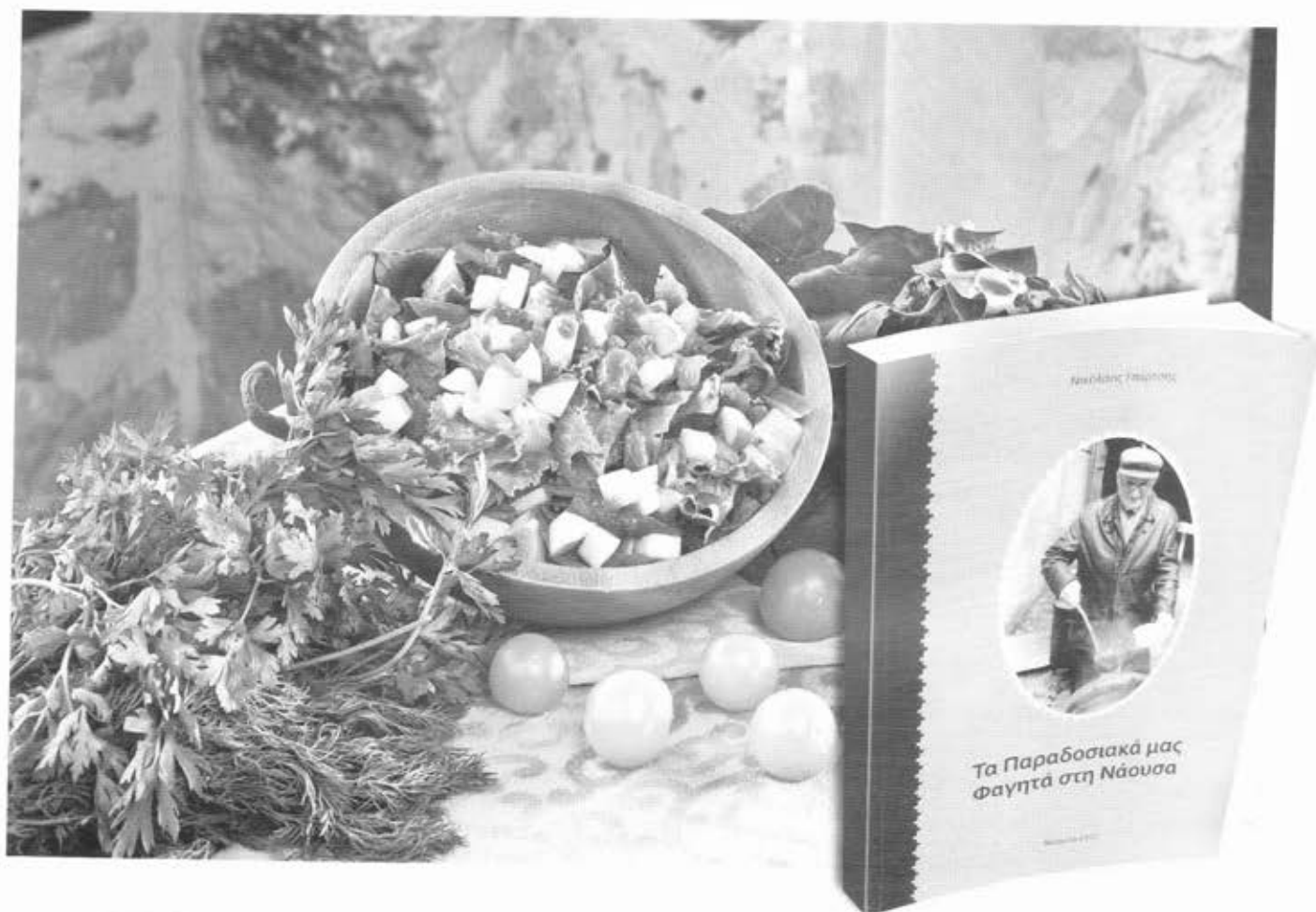
Η μικρή Λαοκρατία, αφού τέλειωσε με επιτυχία την κατώτερη και μέση εκπαίδευση, μπήκε στο πανεπιστήμιο και βγήκε γιατρός νευρολόγος. Στην αρχή δούλεψε εκεί ως γιατρός και με τον επαναπατρισμό της οικογένειας, δούλεψε στην ειδικότητα της στη Θεσ/νίκη, μέχρι τη συνταξιοδότησή της. Σήμερα ζει με το σύζυγό της Πασχάλη Νικολαΐδη στη Σωζόπολη Χαλκιδικής.

Κλείνω το αφιέρωμά μου στην πολύπαθη οικογένεια Τοκαλάκη με την απροσδόκητη και συγκινητική συνάντησή μου, με τη συνταξιούχο πια Λαοκρατία, για πρώτη φορά μετά το Κούρνοφ. Όπως γράφω και πιο πάνω, ο Παρασκευάς πέθανε στη Νάουσα το Φλεβάρη του 2007. Με τον Παρασκευά μας συνέδεε μια αγωνιστική οικογενειακή φιλία. Όταν πέθανε, με τη μακαρίτισσα τη γυναίκα μου, πήραμε λουλούδια και πήγαμε στο σπίτι του Παρασκευά.

Εκεί ήταν συγκεντρωμένο όλο το σόι του από το χωριό κι από αλλού, που δεν τους γνώριζα. Σε μια στιγμή ζητώ από τους παρευρισκομένους να μου επιτρέψουν να πω δυο λόγια για την οικογένεια Τοκαλάκη, που έτυχε να γνωρίζω από τον Ε.Λ.Α.Σ. το μεγαλύτερο αδελφό του Συμεών και τους αγώνες του. Όταν άρχισα να λέω για τη γέννα της Λαοκρατίας και τα βαφτίσια με νονό τη Δ/ση του 30ού Συν/τος ακούω, να μου λένε δείχνοντας, «να η Λαοκρατία, εδώ είναι».

Η Λαοκρατία κι εγώ συγκινημένοι, πέσαμε ο ένας στην αγκαλιά του άλλου, ανεβάζοντας ακόμη περισσότερο την ήδη φορτισμένη συγκινησιακά ατμόσφαιρα. Αυτή ήταν η οικογένεια Τοκαλάκη στην οποία χρωστούσα αυτή την αφιέρωση. ■

...ο Παρασκευάς έμεινε πάνω από ένα χρόνο κατάκοιτος, στην αρχή στο νοσοκομείο, στο Κουμάνοβο Σκοπίων, στη συνέχεια στο Μπούλκες και από κει στη Σινάγια Ρουμανίας...

ΤΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΦΑΓΗΤΑ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΟΥ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΣΠΑΡΤΣΗ

Γράφει ο Δημήτρης Μάντσιος

Η γευστική παράδοση της Νάουσας είναι άριστα δεμένη με την κουλτούρα των κατοίκων της, ενώ επιπλέον πολλοί παράγοντες επηρεάζουν την εξέλιξή της. Έτσι μας εισάγει στη γευστική περιπλάνηση της Ναουσαϊκής κουζίνας ο κύριος Νίκος Σπάρτσης, χωρίζοντας το πόνημά του σε θεματικές ενότητες, ξεκινώντας με τις νωπές σαλάτες, βραστές σαλάτες και τουρσιά, όλες τις σούπες, τα ξερά και τα χλωρά όσπρια όπως και συνταγές από άλλα χλωρά λαχανικά.

Ακολουθεί ένα σημαντικό κεφάλαιο με τις πίτες, σκόπιμα πιστεύω χωρισμένες σε νηστήσιμες και μη. Και συνεχίζει τη γευστική περιπλάνηση με τα ψητά κρέατα και ψαρικά, τόσο στα κάρβουνα

όσο και στο φούρνο. Σε μια ξεχωριστή ενότητα μας παρουσιάζει τα τηγανητά και τα παστά ενώ η μεγαλοπρέπεια των μαγειρευτών φαγητών της Νάουσας κατέχει το ξεχωριστό 9ο κεφάλαιο

του βιβλίου. Μια ιδιαίτερη ευαισθησία διέκρινε στο 10ο κεφάλαιο με την παρουσίαση των βρεφικών φαγητών και το προσφάγιο, με ιδιαίτερη εκτίμηση στη φέτα με ζάχαρη και καφέ. Η γλυ-

κιά στιγμή του βιβλίου έχει το δικό της ξεχωριστό κεφάλαιο με τα φυσικά Είναι και τα λικέρ. Όλοι στην καθημερινότητά μας, καταναλώνουμε αρωματικά φυτά και βότανα είτε αυτούσια ή δίνοντας γεύση στα φαγητά μας.

Αυτά μαζί με τα χημικά στοιχεία για το ανθρώπινο σώμα, τις βιταμίνες και την πυραμίδα της μεσογειακής διατροφής, παρουσιάζονται σε 4 ξεχωριστά κεφάλαια δίνοντας μια άλλη οξεία στο βιβλίο, κάνοντας το παράλληλα, εκτός από έναν καλό οδηγό μαγειρικής, και ένα μικρό βιοϊατρικό εγχειρίδιο. Ως κατακλείδα ο κύριος Νίκος μας παρουσιάζει ένα φωτογραφικό αρχείο με μαγειρικά σκεύη μια άλλης νοσταλγικής εποχής.

Ας δούμε όμως πως αυτή η ναστρονομική παράδοση εξελίχθηκε και έφτασε ως τις μέρες μας.

Μελετώντας το βιβλίο βλέπουμε ότι οι διατροφικές συνήθειες των κατοίκων της περιοχής μας εξαρτώνται κυρίως:

1. Από τα προϊόντα που ο τόπος παράγει.
2. Από την γεωγραφική θέση και την απομόνωση της περιοχής από κύριους οδικούς άξονες.
3. Από τις κοινωνικές εκδηλώσεις και την εναλλαγή νηστείας και κρεατοφαγίας όπως αυτή ορίζει η Ορθόδοξη Εκκλησία.

Συσχετίζοντας τις ιστορικές πηγές ανακαλύπτουμε ότι η τοπική γαστρονομική παράδοση, εκτός από τους παραπάνω επηρεασμούς, έχει δεχθεί πολλά στοιχεία από την ενσωμάτωση στην τοπική κοινωνία ομάδων ανθρώπων, που έφθασαν στην περιοχή είτε ως εσωτερικοί μετανάστες, είτε ως πρόσφυγες.

Βασικότερος όμως παράγοντας των γαστρονομικών επιλογών παραμένει η χρήση των τοπικών προϊόντων και ειδικότερα του κρασιού, ως ένα αξιόλογα κατεργασμένο προϊόν της αμπελούς. Έτσι για την παρασκευή εδεσμάτων έχουμε ως κύριο εργαλείο τη φωτιά σε συνδυασμό με σκεύη από πηλό ή

μπακίρι με εσωτερικό γάνωμα και με αργό ψήσιμο σε τζάκια και ξυλόφουρνους. Με αυτόν τον τρόπο απολαμβάνουμε πεντανόστιμους νταβάδες χοιρινού με πρόσο ή σέλινο ή κρεμυδούλια ή ακόμη και με φασόλια γίγαντες.

Ο κύκλος της καλλιέργειας της γης που ξεκινάει το φθινόπωρο με την σπορά αρχίζει με την προσφορά των πρώτων καρπών της. Η εύφορη γη δίνει μια πλειάδα φρούτων και λαχανικών σε άφθονες ποσότητες, τις οποίες δε μπορεί να απορροφήσει η κατανάλωση κατά τη διάρκεια της συγκομιδής.

Για το λόγο αυτό αναπτύχθηκαν μέθοδοι συντήρησης και διατήρησης των λαχανικών με ήπια μορφή μεταποίησης, κάνοντας αποκλειστικά χρήση φυσικών μέσων, όπως για παράδειγμα αποθήκευση σε ξύλινο ή πήλινο βαρέλαιο ή και ξέρομα στον ήλιο ώστε τα αγαθά να μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε ποσότητες ικανές και σε περίοδο μη παραγωγής τους.

Ένα άλλο προϊόν που η αφθονία του επηρέασε την τοπική κουζίνα είναι το γάλα, που η κατανάλωσή του ήταν και είναι στο καθημερινό διαιτολόγιο, ενώ η διατήρηση του πλεονάζοντος γίνεται με την παρασκευή γιαουρτιού, τυριού ή και πεντανόστιμου μπάτσιου.

Η δημιουργικότητα και η ευρηματικότητα αξιοποιούν και το παραμικρό κομμάτι παραγωγής και τα υλικά συνδυάζονται με σοφία και τέχνη έχοντας ως αποτέλεσμα νόστιμα και ισορροπημένα πιάτα.

Η σύνδεση της τοπικής κουζίνας με την θρησκευτική λατρεία είναι έντονη. Το Χριστουγεννιάτικο έθιμα επιβάλλουν

...Η σύνδεση της τοπικής κουζίνας με την θρησκευτική λατρεία είναι έντονη. Τα Χριστουγεννιάτικα έθιμα επιβάλλουν σαρμάδες και πίτες...

λουν σαρμάδες-πίτες.

Οι Αποκριές σημαίνουν το πέραςμα από τον χειμώνα στην άνοιξη και είναι μία ξεχωριστή περίοδος για τη Ναουσαϊκή κουζίνα. Το κρέας δεν λείπει από κανένα σπίτι το Τριώδιο, ειδικότερα την Ταικνοπέμπτη όπως και οι πίτες με τυριά την Κυριακή της Τυρινής που φυσικά αρχίζει η Μεγάλη Σαρακοστή, περίοδος νηστείας και εγκράτειας. Την Κυριακή της Ορθοδοξίας χαρακτηριστικές είναι οι ρυζόπιτες, οι μπακλαβάδες και οι γκρακλιόνοι που δεν λείπουν ποτές έως και σήμερα από την συνάντηση του Σηπλαιού.

Νηστεία, και τα χόρτα της εποχής προσφέρουν μία αξιοθαύμαστη ποικιλία καθώς οι βροχές προκαλούν οργιώδη βλάστηση. Τσουκνιδόπιτες, χορτόπιτες, λάπατα, φρέσκα κρεμμυδάκια και σκορδάκια με ντομάτα μαζί με πλαστό ψωμί αποτελούν άλλες φορές το κολατσιό στα διαλλείματα από τις εργασίες και πολλές φορές και κύρια γεύματα που πολύ εύστοχα αναλύονται από το 4ο έως και το 10ο κεφάλαιο.

Το βιβλίο στο 9ο κεφάλαιο και στην 3η ενότητα μας παρουσιάζει τη διατροφή κατά την Σαρακοστή, λιτή, με αμαγείρευτα φαγητά, όπως χαρακτηριστικά μας αναφέρει ο συγγραφέας, και κατανάλωση κυρίως λαχανικών, ξηρών καρπών, μπαχαρικών, ελαιόλαδου, κρασιού και ψωμιού.

Συνήθως μέσα στην Σαρακοστή είναι και η 25η Μαρτίου που επιβάλλει ως εορταστικό πιάτο τον παστό μπακαλιάρο μαγειρεμένο πλακί.

Η κορύφωση της Σαρακοστής, που συμπίπτει χρονικά με την αναγέννηση της φύσης, είναι η Κυριακή του Πάσχα. Κυρίαρχη τροφή το αρνί αλλά και τα γαλακτοκομικά, τυριά, αυγά και οι πίτες με κρέας. Ιδιομορφία στη Νόουσα αποτελεί το γεγονός ότι την Κυριακή του Πάσχα ο νταβάς με τα κρεμυδούλια κυριαρχεί, όπως αναλυτικά μας το παρουσιάζει ο κύριος Νίκος στη 62η σελίδα του βιβλίου. Είναι το παραδο-

σιακό φαγητό που ενώνει την οικογένεια στο σπίτι, ενώ ο οβελίας ψήνεται την δεύτερη ημέρα του Πάσχα, με μεγάλο ανταμώματο, χορούς και την αμολογουμένως ακαταμάχητη κούνια στις εξοχές και στα μπαξέδια.

Μετά την Κυριακή του Θωμά αρχίζει η ανοιξιάτικη διατροφή με πολλά χορταρικά και ψάρια. Τα αμπέλια έχουν τρυφερά φύλλα για τα ντολμαδάκια και τα ξερά όσπρια καταναλώνονται λιγότερο αφού είναι καιρός για φρέσκα.

Το καλοκαίρι προσφέρει την μεγαλύτερη ποικιλία λαχανικών και φρούτων. Κολοκύθια, μελιτζάνες, πιπεριές, ντομάτες, βλίτα, γλιστρίδα είναι μερικά από τα πιο αγαπητά λαχανικά, αλλά και ακαταμάχητες πρώτες ύλες για μια γευστική μάντζια όπου η όεινη γεύση της ντομάτας σπάει με το άρωμα της πιπεριάς, ενσωματώνοντας την αλμύρα που ζητά το φαγητό από τον βουτυράτο μπάτσιο.

Η ανάγκη να συντηρηθούν τα καλοκαιρινά λαχανικά και τον χειμώνα σε καιρούς δύσκολους χωρίς τις τεχνολογικές ανέσεις, επιβάλλει την συνήθεια να λιάζουν, δηλαδή να αποξηραίνουν τα λαχανικά στον ήλιο.

Ωριμες ντομάτες με μπόλικο χοντρό αλάτι, το οποίο επιτρέπει την ήπια αφυδάτωση, ώστε να χρησιμοποιούνται όλο τον χειμώνα κρατώντας αυτούσια την γεύση και το άρωμα του καλοκαιριού, σε αρραθιές που κοσμούν τα γεύματα, αλλά πολλές φορές και διοκασμούν από μόνες τους το χώρο που καταλαμβάνουν.

Σε αφθονία και τα φρούτα, ενώ έχουν ανάψει τα καζάνια για τις μαρμελάδες από μασχομυρωδάτα ροδάκινα, δαμάσκηνα και λιγότερο από αχλάδια και βερίκοκα. Την τιμητική τους έχουν οι κομπόστες στα βάζα, που με μεθοδικότητα μας παρουσιάζονται στο βιβλίο, με κυρίαρχο συστατικό το φρούτο και τη ζάχαρη.

Το φθινόπωρο σηματοδοτεί αλλαγές

Μάντζια (επάνω), μπάτσιοι σαγανάκι (κάτω)

στη διατροφή με χειμερινά κηπευτικά όπως το λάχανο, το κουνουπίδι, τα πράσα και τα σέλινια. Η σκληρή εργασία των αγροτών στις περισσότερες περιοχές δεν αφήνει πολύ χρόνο για την παρασκευή του φαγητού και έτσι έχουμε μία λιτή διατροφή κυρίως με όσπρια, αποξηραμένα λαχανικά και τουρσιά.

Η κατακλείδα κάθε γεύματος επισήμου ή μη είναι το γλυκό και εδώ στη Νάουσα η παράδοση αυτή συνεχίζεται και θέλω προσωπικά να πιστεύω πως δεν θα πάψει ποτέ.

Τα γλυκά της Ναουσαϊκής κουζίνας έχουν ξεκάθαρα και έντονη γεύση ενώ παράλληλα μπορούμε να τα κατοτάξουμε σε δυο μεγάλες κατηγορίες: Τα βασισμένα στο αλεύρι και τα παράγωγά του και τα βασισμένα στα φρούτα.

Κάθε περιγραφή των γλυκών της πρώτης κατηγορίας είναι περιττή μπροστά στη δοκιμή ενός πετυχημένου γκρακλιάνου με έντονο το άρωμα της κανέλας και του γαριφάλου ή ενός μπακλαβά με τραγονά φύλλα. Ποιος θα αντιστεκόταν στη γεύση μιας μουςτόπιτας και ποιος δε θα δοκίμαζε μια γλυκιά ρυζόπιτα ή μια προκλητικά χρυσόψημνην κολοκυθόπιτα;

Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει γλυκά από φρούτα και λαχανικά εμπλουτισμένα με πλούσιο άρωμα από φύλλα σμύρνου, κανέλας και γαρύφαλλου και ζάχαρη στον βρασμό τους ως μέσο συντήρησης. Έντονη η γεύση από τις κόρες μελιτζάνας και κολοκύθας ενώ το τριφτό κυδώνι, εύκολο και γρήγορο στην παρασκευή του, με την

Κεφτέδες με άρμη (επάνω), μονστόπιτια (κάτω)

μοναδική μεστή του γεύση, δεν πρέπει λείπει από κανένα Ναουσαϊκό σπίτι και ο κύριος Σπάρτης μας δίνει απλόχερα τα μυστικά για την παρασκευή τους. Οι τσουκνίδες, τα άγρια χόρτα, τα λαχανικά, τα φρούτα και οι καρποί των δέντρων και των χωροφιών, συμπλήρωναν τη διατροφή τους. Το καλό ντόπιο κρασί, το αψύ τσίπουρο, έδιναν και δίνουν τη δύναμη για τη συνέχιση της σκληρής ζωής ενώ η Ναουσαϊά μόνα και νοικοκυρά έδωσαν μάχη με μεγάλη αλυσίδα γρήγορου φαγητού και βγήκε κερδισμένη, αποδεικνύοντας για μια ακόμη φορά τον πρωισμό της με την περίφημη πλαταίντα, μια υπέροχη Ναουσαϊκή πίτσα που μας περιγράφει ο κύριος Νίκος στη σελίδα 52 του βιβλίου του. Ιδιαιτερότητα παρουσιάζει το άνοιγμα

του φύλλου της πίτσας στη Νάουσα με λίγδα, ή με βούτυρο και η περιγραφόμενη τεχνοτροπία του ήλιου, που μετά ξεκουράζεται, κάνει ήπιο την ενσωμάτωση της λιπαρής ουσίας, με την γλυτήνη δημιουργώντας λιγιδιαστό φύλλο, που είναι ο προάγγελος της σφολιάτας, ενώ τα σινιά με το ιδιόμορφο μέγεθός τους δημιουργούν έντονες γαστριμαργικές ορέξεις.

Στις μέρες μας υλικά και τεχνοτροπίες μπλέκονται μετοξύ τους σε αστικές και αγροτικές περιοχές και πολλές παραδοσιακές συνταγές τροποποιούνται και παρουσιάζονται τελείως αλλαγμένες με το πέρασμα του χρόνου ή ξεχνιούνται. Με τον πλουραλισμό στην διατροφή μας και με την ποικιλία των αγαθών που βρίσκουμε σήμερα στην αγορά,

μας είναι δύσκολο να φανταστούμε ότι μέχρι πριν λίγο χρόνια κάθε εποχή είχε την δική της παραγωγή άρρηκτα δεμένη με τις καιρικές συνθήκες αλλά και με την εδαφική μορφολογία κάθε τόπου. Σε κάποιες άλλες λοιπόν εποχές όχι και τόσο μακρινές, η ελληνική κουζίνα σήμαινε τοπικά υλικά, τεχνικές διαφορετικές από τόπο σε τόπο και κυρίως προϊόντα που παράγονταν σε συγκεκριμένες εποχές του χρόνου. Όλοι ξέρουμε την γνωστή παροιμία που το επιβεβαιώνει «κάθε πράμα στον καιρό του και ο κοιλός τον Αύγουστο».

Με την ανάπτυξη της τεχνολογίας και του εμπορίου σήμερα πια μπορούμε να απολαμβάνουμε ό,τι θέλουμε, οποιαδήποτε στιγμή του χρόνου. Όμως μας διαφεύγει κάτι ουσιαστικό, ότι η παραγωγή των περισσότερων από τα τρόφιμα που καταναλώνουμε γίνεται βεβιασμένα με ορμόνες και αντιβιοτικά για να αποκτήσουν ελκυστική εμφάνιση και οι τρόποι που συντηρούνται για να μεταφέρονται όλο και σε μεγαλύτερες αποστάσεις καταστρέφουν όλες τις θρεπτικές ουσίες τους.

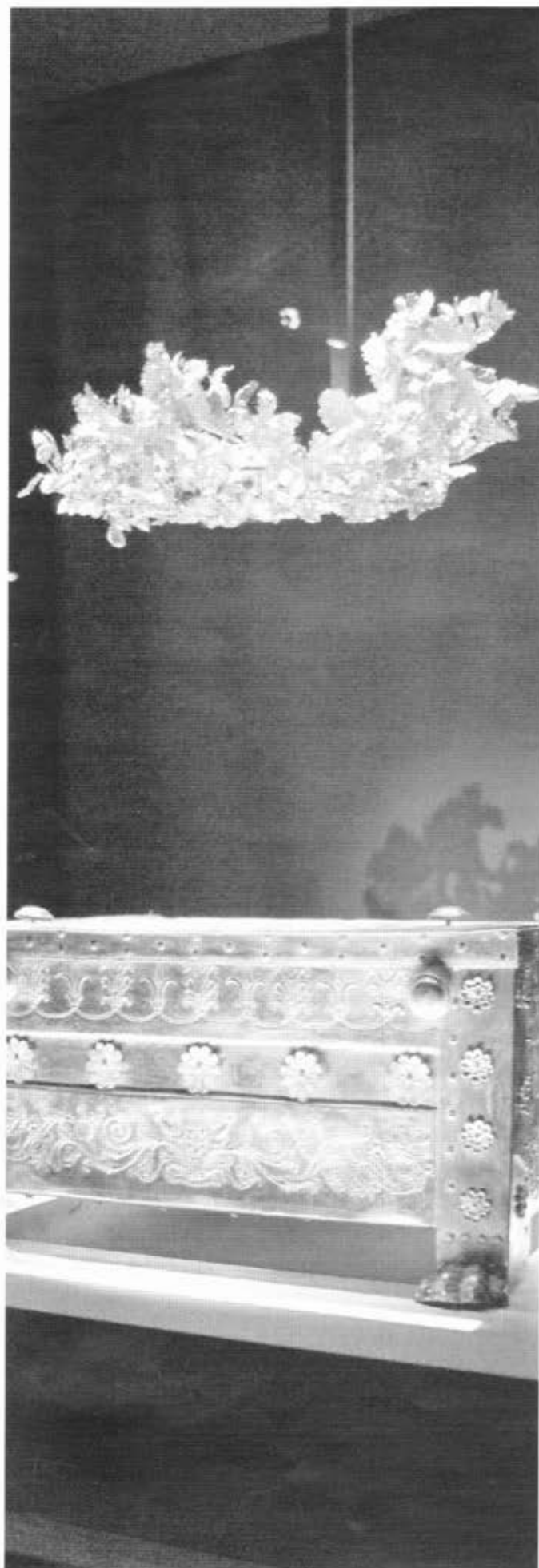
Αξίζει όμως τον κόπο να γνωρίσουμε την γαστρονομική μας παράδοση και να την συνεχίσουμε, να αποκαταστήσουμε τον σεβασμό μας στην φύση που μας δίνει απλόχερα πάντα στον καιρό τους νόστιμα και κυρίως θρεπτικά προϊόντα. Και έχουμε να κερδίσουμε πολλά με πρώτη από όλα την υγιεινή διατροφή μας, αλλά και να ξαναβρούμε την πραγματική Ναουσαϊκή γεύση που χάνεται μέσα στην αφθονία των υλικών και την φαινομενική μαγειρική ευημερία μας.

Ο χρυσός κανόνας διατροφής με τις τρεις λέξεις είναι: Ποικιλία, Αναλογία, Μέτρο και η απουδία του κυρίου Νίκου Σπάρτης στα παραδοσιακά μας φαγητά στη Νάουσα το εμπεριέχει όλα.

Ένα βιβλίο που μπορεί να φέρει κάθε λάτρη του αυθεντικού φαγητού σε γαστρονομικό παραλήρημα. **N**

ΠΟΙΗΤΕΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

γράφει ο Θωμάς Γαβριηλίδης
Φιλολόγος - Συγγραφέας

ΑΝΤΙΦΑΝΗΣ Ο ΜΑΚΕΔΩΝ

Ο Αντιφάνης είναι ο τρίτος Μακεδόνας επιγραμματοποιός από τους περιλαμβανόμενους στον «Στέφανο» του Θεσσαλονικέα ποιητή Φίλιππου (2ος αι. μ.Χ.), παρομοιαζόμενος με ρόδο: «ως ρόδον (λάμπει) Αντιφάνης». Για τη ζωή του δεν αναφέρεται τίποτε άλλο εκτός από το ότι πρέπει να έζησε ή στα χρόνια του Ρωμαίου αυτοκράτορα Οκταβιανού Αυγούστου (31 π.Χ. - 14 μ.Χ.) ή στα χρόνια των διαδόχων του, του Τιβέριου (14 μ.Χ. - 37 μ.Χ.) και Καλιγούλα (37 μ.Χ. - 41 μ.Χ.) Στην Ελληνική Ανθολογία, τη γνωστή και ως Παλατινή, περιλαμβάνονται εννιά επιγράμματά του: ένα ερωτικό, που εκ παραδρομής μάλλον συγκαταλέγεται στ' αναθηματικά ((VI 88), τέσσερα επιδεικτικά (IX 84, 245, 256, 409), ένα προτρεπτικό X100) και τρία σκωπικά (XI 168, 322, 348). Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν σε έμμετρη μετάφραση του γράφοντα το σημείωμα αυτό μερικά από τα επιγράμματα του Αντιφάνη που θα μας βοηθήσουν κάπως να τον γνωρίσουμε και ως ποιητή και ως άνθρωπο.

ΦΙΛΑΡΓΥΡΩ (XI 168)

1. Ψηφίζεις, κακόδαιμον, ο δε χρόνος, ως τόκον, ούτω
2. και πολὺν τίκτει γήρας επερχόμενος,
3. κούτε πῶ, οὐτ' ἄνθος ἐπὶ κροτάφοις ἀναδήσας,

4. ου μύρον, ου γλαφυρόν γνους ποτ' ερω-
μένιον,
5. τεθνήξῃ, πλουτούσαν αφείς μεγάλην δι-
αθήκην,
6. εκ πολλών οβολών μούρον ενεγκάμενος.

ΣΤΟΝ ΤΣΙΓΚΟΥΝΗ

1. Λογαριάζεις και ξαναμετράς τα λεφτά
σου, κακόμοιρε.
2. αλλά τα χρόνια καθώς το ένα ακολου-
θάει το άλλο.
3. όπως τους τόκους, έτσι και τα γκρίζα
γεννάνε γεράματα
4. και χωρίς το πιστό να χερείς, τους κρο-
τάφους σου ν' ανθοστολίσεις
5. και χωρίς ν' απολαύσεις τα μύρα και
μιαν τροφαντήν αγαπούλα
6. θα πεθάνεις αφήνοντας πίσω σου μια
διαθήκη μεγάλη
7. κι απ' τα πολλά λεφτά που διαρκώς θ'
αυγαταίνουν
8. εσύ μια δεκάρα μονάχα θα πάρεις μαζί
σου.

ΤΟΚΟΓΛΥΦΟΣ (IX 409)

1. Εί τινα μη τέρπει λωτού χέλυσ, ή γλυ-
κός ήχος
2. ψαλμών, ή τριγέρων νεκτάριος βρόμιος,
3. ή πεύκαι, κόμμοι, στέφανοι, μύρα, λιτά
δε δειπνών
4. λαθροπόδας τρώκταις χερσί τίθησι τό-
κους,
5. ούτος εμοί τέθνηκε περί μνήστιν δε πα-
ρέρπω
6. νεκρόν, ες άλλοιτρίους φειδόμενον φά-
ρυγας.

Ο ΤΟΚΟΓΛΥΦΟΣ

1. Άμα κάποιοι δεν τον ευφραίνει η λω-
τήνη λύρα
2. ούτε οι γλυκόηχες μελωδίες ούτε και το
νεκταρένιο
3. κρασί το παμπάλαιο κι ούτε οι δάδες,
τα γλέντια, τα μύρα
4. και φτωχικά δειπνώντας μαζεύει σ'

αχόρταγα χέρια

5. ύπουλους τόκους, για μένανε τούτος έχει
κιόλας πεθάνει
6. κι ως νεκρόν προσπερνά τον και ξεχνά
τ' όνομά του,
7. επειδή στη ζωή του στερεύεται για ξέ-
ρους καταπιώνες.

ΣΧΟΛΙΑ

Στο πρώτο από τα παραπάνω επιγράμματα ο Αντιφάνης οικτίζει τον φιλάργυρο, άν-
θρωπο που ευχαρισιέται βλέποντας ότι με
το πέρασμα του χρόνου τα τοκισμένα χρή-
ματά του γεννοβολούν, χωρίς να σκέπτε-
ται ότι συγχρόνως και ο ίδιος γερνάει, κάτι
που του το φωνάζουν τα μαλλιά του, που
καθημερινά όλο και γίνονται πιο άσπρα.

Η χαρά που παίρνει ο φιλάργυρος από το
γεννοβόλημα των τόκων δεν του αφήνει
ούτε καιρό ούτε διάθεση για πιστό, για
συντροφικά συμπόσια, για άνθινα στεφά-
νια, αρώματα και έρωτες, αλλά ούτε και να
σκεφτεί ότι θα πεθάνει μια μέρα χωρίς να
έχει γευτεί τις χαρές της ζωής, ενώ τα λε-
φτά, που με τέτοιες και τόσες στερήσεις
μαζεύει, θα τα φάνε κάποιοι άλλοι, γιατί
αυτός μπαίνοντας στη βάρκα του Χάροντα
για το ανεγύριστο ταξίδι δεν θα έχει μαζί
του τίποτε περισσότερο από έναν οβολό,
μια τρύπια δεκάρα για να πληρώσει τα με-
ταφορικά...

Στο δεύτερο από τα επιγράμματα που πα-
ρουσιάστηκαν πιο πάνω ο Αντιφάνης ο
Μακεδόνας αναφερόμενος σ' έναν άν-
θρωπο του οποίου λειτουργεί μόνο μία
αίσθηση, εκείνη της αφής των χρημάτων
που μαζεύονται από παράνομους τόκους
στα αρπακτικά, σαν τρωκτικά χέρια του,
δεν τον οικτίζει μόνο, όπως έκανε στον
φιλάργυρο, αλλά και τον αποστρέφεται
τόσο πολύ που δεν θέλει ούτε το όνομά
του, ούτε την ύπαρξή του να ξέρει.

Για τον Αντιφάνη ένας άνθρωπος που δεν
απολαμβάνει τη μουσική ούτε τις συντρο-
φικές χαρές της ζωής δεν μπορεί να λο-
γαριάζεται ανάμεσα στους ζωντανούς, εί-
ναι ένας ζωντανός νεκρός.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο ποιητής Αντιφάνης ο Μακεδών, όπως συμπεραίνεται (χωρίς βέβαια με απόλυτη βεβαιότητα) από τα παραπάνω, αλλά και από το σύνολο των σωζομένων του που περιλαμβάνονται στην Ελληνική Ανθολογία, ήταν άνθρωπος κοινωνικός, όπως πίστευε ότι πρέπει να είναι όλοι οι άνθρωποι.

Απολάμβανε την καλή μουσική και τις μελωδίες, συμμετείχε στα συντροφικά γλέντια, τους κώμους, που γίνονταν και τις νύχτες κάτω από το φως των δάδων (πυρσών), έπαιρνε μέρος στα συμπόσια φορώντας άνθινα στεφάνια και αρωματισμένος με μύρα και χαιρόταν τα χάδια κάποιας νεαρής ερωμένης «γλαφυρής», πλούσιας σε «καλλολογικά στοιχεία...»

Τα ποιητικά του δημιουργήματα μαρτυρούν γνήσιο-πηγαίο ταλέντο, ευαισθησία, βαθιά γνώση των κανόνων που διέπουν την ελεγειακή ποίηση και πλουσιότατο λεξιλόγιο.

ΙΝΩ (VI 88)

1. Αυτή σοι Κυθέρεια τον ιμερόεντ' από μαστών
2. Ινώ, λυσαμένη κεστόν έδωκεν έχειν,
3. ως αν θελξινόοισιν αεί φίλτροισι δαμάζης
4. ανέρας, εχρήσω δ' εις εμέ πάσι μόνον.

ΣΤΗΝ ΙΝΩ

1. Σε σένα, Ινώ, την χάρισεν η ίδια η Αφροδίτη
2. λύνοντας απ' τα στήθια της την κεντημένη ζώνη
3. την ποθητή, για να μπορείς όλωνε των αντρώνε
4. πάντοτε μ' ερωτόφιλτρα το νου να τον δαμάζεις,
5. όμως εσύ τα ξόδεψες όλα μόνο σε μένα.

ΣΧΟΛΙΟ

Στο παραπάνω επίγραμμα ο ποιητής, παραπονιέται στην αγαπημένη του Ινώ, επει-

δή, ενώ θα μπορούσε να γοπεύει όλους τους άνδρες, αυτή δεν έχει μάτια για κανέναν άλλον και τον βομβαρδίζει συνεχώς με όλα τα ερωτόφιλτρα που διαθέτει ως ευνοημένη της θεάς του Έρωτα, της Κυθέρειας Αφροδίτης. Τράβα με κι ως κλαίω... Ή μήπως η Ινώ κι όχι αυτός ήταν θύμα γοπτείας;

ΤΑ ΥΠΟΛΟΙΠΑ

Από τα μη παρουσιαζόμενα στο σημείωμα αυτό, για να μη γίνει δυσανάγνωστο λόγω μεγέθους, το Χ100 μιλάει για τα γεράματα και για το πόσο σύντομη είναι η ζωή και οι χαρές της λίγες, το ΙΧ84 για το θαλασσοπνίξιμο ενός βοσκού, το ΙΧ245 για τον τραγικό θάνατο μιας μικρούλας νιόνυφης, το ΙΧ256 για το παράπονο μιας μηλιάς.

Σ' όλα τα παραπάνω επιγράμματα ο ποιητής συμπάσχει με τους ήρωες και τις ηρωίδες του. Στα δύο που απομένουν εκφράζεται η απέχθεια και η αποστροφή του, ακόμη πιο έντονη από εκείνων που είδαμε κατά του φιλάργυρου και του τοκογλύφου. Το ένα, το Χ1322 στρέφεται κατά των Γραμματικών, των συγχρόνων του κριτικών και το άλλο, το Χ1348 κατά ενός πατροκτόνου.

Όλων τα θέματα βρίσκονται πάντα στην επικαιρότητα. Με κάποια ίσως να ασχοληθούμε στο μέλλον. ■

βιβλία που δεν πρέπει να λείπουν από τη βιβλιοθήκη σας...

ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ ΣΤΟΥΤΙΑΝΝΑΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΝΑΟΥΣΗΣ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΜΕΧΡΙ
ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ ΤΗΣ
ΤΟ 1822

(ΚΑΤΑ ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ
ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Δ. ΠΛΑΤΑΡΙΔΗ)

σελ.: 270, τιμή: 20€

ΝΑΟΥΣΑ, 19ος-20ος αιώνας

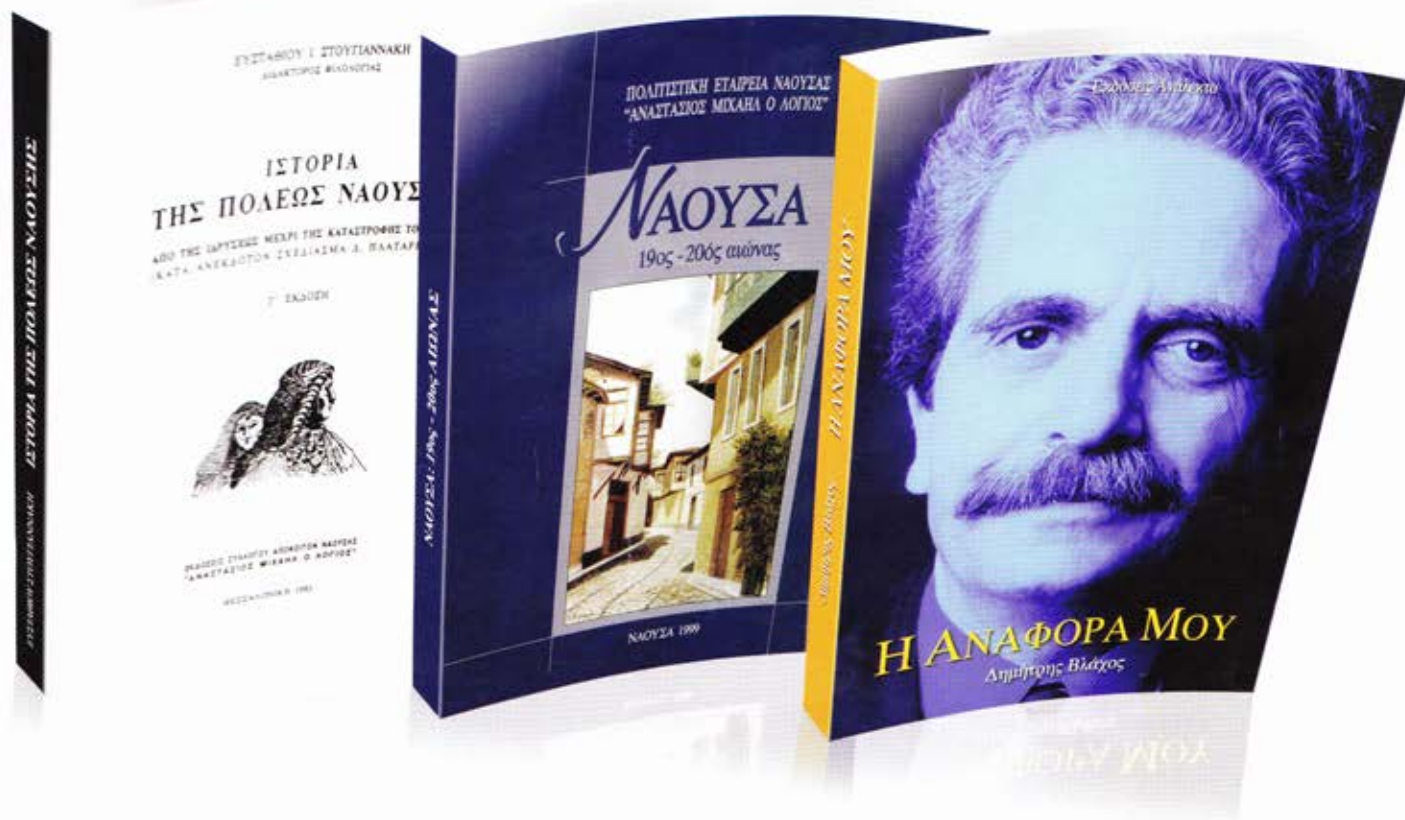
συλλογικό έργο που παρουσιάζει
πτυχές της ιστορίας της πόλης
μετά την καταστροφή της το 1822
και μέχρι τον Β' Παγκ. Πόλεμο

σελ.: 414, τιμή: 25€ (χαρτόδετο),
30€ (πανόδετο)

ΔΗΜΗΤΡΗ ΒΛΑΧΟΥ Η ΑΝΑΦΟΡΑ ΜΟΥ

μια ιδιαίτερος ενδιαφέρουσα
αφήγηση του για πέντε τετραετίες
Δημάρχου Νάουσας, που φωτίζει
πολλές πτυχές της σύγχρονης
ιστορίας της πόλης, αλλά και
της Ελλάδας γενικότερα

σελ.: 318, τιμή: 20€

ΚΩΣΤΑ ΛΑΠΑΒΙΤΣΑ (ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ)

ΙΣΧΝΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ
ΥΣΤΕΡΗ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Το βιβλίο αποτελεί συλλογή
επιστημονικών μελετών
που αφορούν την ανάπτυξη
του καπιταλισμού στην
Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Επίκεντρο του ενδιαφέροντος
είναι η περιοχή της Μακεδονίας
και κυρίως η πόλη της Νάουσας
που διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο
στην καπιταλιστική ανάπτυξη.

σελ. 260, τιμή: 20€

ΔΙΑΘΕΣΗ: Πολιτιστική Εταιρεία Νάουσας, Δημ. Βιβλιοθήκη, τηλ.: 2332024102 | Αλέξανδρος Οικονόμου, τηλ.: 2332029380

